

**MAAHANMUUTTAJA LASTENSUOJELUN
AVOHUOLLON ASIAKKAANA**

ANI TUUSA

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2004

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

TUUSA, ANI: Maahanmuuttaja lastensuojelun avohuollon asiakkaana

Pro gradu –tutkielma, 124 s., 1 liites.

Sosiaalityö

Toukokuu 2004

Tutkielmassa perehdytään maahanmuuttajien kanssa tehtävään lastensuojelutyöhön, erityisesti avohuollon tukitoimenpiteisiin. Aiheen pohjustukseksi kerrotaan maahanmuuttajista ja heidän sopeutumisestaan, suomalaisesta lastensuojelusta ja sen asiakkaista sekä yleisesti maahanmuuttajiin kohdistuvasta lastensuojelusta. Tutkielman tarkoituksena oli selvittää maahanmuuttajien lastensuojeluasiakkuuden alkamista sekä maahanmuuttajalapsiin ja -perheisiin kohdistettujen avohuollon tukitoimien määrää ja luonnetta. Toisena tarkoituksena oli tuottaa tietoa tästä sosiaalityön erityisalueesta. Tutkimuksen kohteena olivat maahanmuuttajien parissa tehtävän lastensuojelun käytännöt ja toimintatavat eräässä keskisuudessa eteläsuomalaisessa kaupungissa. Aineistona käytettiin sosiaalityöntekijöiden maahanmuuttajaperheistä tekemiä lastensuojelun asiakaskirjauksia. Tarkastelussa olivat vuonna 2002 asiakkaina olleiden yhdentoista perheen asiakirjat koko asiakkuuden ajalta. Aineiston analyysimenetelmänä käytettiin etnografista sisällön analyysia.

Lastensuojelun asiakkaina olevat maahanmuuttajaperheet eivät ulkoisilta tilanteiltaan juurikaan eronneet suomalaisista lastensuojelun asiakasperheistä. Asiakkuus tuli vireille joko viranomaisen huolen, lastensuojeluilmoituksen tai äidin yhteydenoton kautta. Lastensuojelun tarvetta aiheuttavat tekijät olivat perheväkivalta, kasvatusvaikeudet, äidin jaksaminen, nuoren käyttäytymis- ja kouluongelmat sekä huolto- ja tapaamisasiat. Erilaisia tukimuotoja oli maahanmuuttajaperheiden kohdalla käytössä yhteensä 15. Ne olivat tavallisimpia kunnissa käytettyjä avohuollon tukitoimia. Tukimuotojen määrä perhettä kohti oli vähäinen. Parhaimman hyödyn tuesta saivat jaksamis- ja kasvatusongelmissa tukea tarvitsevat perheet. Heikompia tuloksia saavutettiin niiden perheiden kanssa, joissa oli nuoren käyttäytymis- ja koulunkäyntiongelmiä tai huolto- ja tapaamisristiriitoja. Ulkoisesti maahanmuuttajilla esiintyvät ongelmat olivat lastensuojelulle tuttuja. Ongelmien taustat ja syyt voivat kuitenkin olla vieraampia. Asiakirjojen perusteella sosiaalityöntekijät eivät juurikaan huomioineet työssään asiakkaan kulttuurista taustaa eivätkä sopeutumiseen liittyviä tekijöitä. Sieltä olisi voinut löytyä uusia ratkaisuvaihtoehtoja asiakkaiden tilanteisiin. Kulttuurien huomiointia ja työntekijöiden monikulttuurista tietoisuutta tulisikin lastensuojelussa lisätä. Kouluttautumisen lisäksi yksi mahdollisuus on monikulttuuristen työntekijöiden palkkaaminen. Sosiaalityöntekijöiden tulisi myös kiinnittää enemmän huomiota asiakaskirjausten tarkkuuteen ja selkeyteen.

Avainsanat: maahanmuuttaja, lastensuojelu, avohuolto, sisällön analyysi, etnografinen sisällön analyysi

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO.....	1
2	MAAHANMUUTTAJUUS.....	3
2.1	MAAHANMUUTTAJIEN MONINAISET TAUSTAT.....	3
2.2	SOPEUTUMISEEN VAIKUTTAVIA TEKIJÖITÄ	5
2.3	KULTTUURIEROT JA KOTOUTUMISVAIKEUDET	8
2.3.1	Kulttuuri- ja kommunikaatioympäristön muutos	8
2.3.2	Henkisen hyvinvoinnin riskit ja oireet	10
2.3.3	Viranomaiset korvaavat oman yhteisön	13
2.4	MAAHANMUUTTAJALAPSET JA -NUORET	14
2.4.1	Sujuva sopeutuminen, mutta... ..	16
2.4.2	Maahanmuuttajalasten psyykkinen hyvinvointi	17
2.4.3	Vanhempien vähäinen tuki	18
3	LASTENSUOJELU JA SEN ASIAKKAAT.....	20
3.1	LASTENSUOJELUPERHEET JA ELÄMÄNTILANTEIDEN ULKOISET PUITTEET .	21
3.1.1	Perherakenne ja sisäiset tekijät.....	22
3.1.2	Sosiaaliset suhteet ja lähiverkosto	23
3.1.3	Työttömyys ja taloudelliset vaikeudet.....	25
3.1.4	Huono-osaisuuden kasautuminen.....	26
3.2	KUN ASIAKKUUS ALKAA	27
3.3	LASTENSUOJELULLISET TUKITOIMET	28
3.3.1	Avohuolto.....	29
3.3.2	Huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto	30
3.4	NÄKYMÄTÖN LAPSI VIRANOMAISVERKOSTOSSA.....	31
4	MAAHANMUUTTAJAPERHE LASTENSUOJELUASIAKKAANA.....	34
4.1	MAAHANMUUTTAJAPERHEET JA ELÄMÄNTILANTEIDEN ULKOISET PUITTEET	35
4.1.1	Perherakenne	35
4.1.2	Perheroolien muutokset.....	36
4.1.3	Parisuhdeongelmat ja väkivalta.....	38
4.1.4	Luonnollisten sosiaalisten verkostojen puute	39
4.1.5	Työttömyys ja taloudelliset vaikeudet.....	40
4.2	MAAHANMUUTTAJAN LASTENSUOJELUASIAKKUUDEN ALKU	41
4.3	MAAHANMUUTTAJAN LASTENSUOJELULLISET TUKITOIMET	43

4.3.1	Avohuolto.....	43
4.3.2	Huostaanotto ja sijaishuolto	44
4.4	VIERAAN KULTTUURIN KOHTAAMINEN TYÖSSÄ	45
4.4.1	Asiakastyön vaikeus	47
4.4.2	Asiakkaiden yhteistyöhaluttomuus.....	48
5	TUTKIELMAN TOTEUTUS.....	49
5.1	AINEISTO	49
5.1.1	Aineiston hankinta.....	50
5.1.2	Aineiston määrä ja laatu	52
5.1.3	Asiakirjat aineistona	53
5.1.4	Lastensuojelun asiakirjojen sisältö	58
5.2	MENETELMÄNÄ ETNOGRAFINEN SISÄLLÖN ANALYYSI	59
5.2.1	Mitä on sisällön analyysi?	60
5.2.2	Etnografinen sisällön analyysi ja sen toteutus.....	63
5.3	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA SIIRRETTÄVYYS	65
5.3.1	Luotettavuus	66
5.3.2	Siirrettävyys	67
6	AINEISTON ASIAKASPERHEET	68
6.1	TAUSTATEKIJÖITÄ.....	69
6.2	ASIAKASPERHEIDEN TILANNE	77
6.2.1	Asiakkuuden vireille tulo ja lastensuojelun tarvetta aiheuttaneet tekijät	77
6.2.2	Lapset, vanhemmat ja verkostot	79
6.2.3	Lastensuojelulliset tukitoimet.....	92
6.2.4	Asiakkuuden kesto ja päätyminen.....	100
7	POHDINTA.....	103
7.1	KESKEISIMMÄT PÄÄTELMÄT ASIAKKUUKSISTA	104
7.2	KULTTUURIN HUOMIOINTI.....	106
7.3	KEHITTÄMIS- JA JATKOTUTKIMUSEHDOTUKSIA	107
	LÄHTEET.....	109
	LIITE.....	120

TAULUKOT

TAULUKKO 1: Lasten iät ja sukupuolet asiakkuuden alussa.....	70
TAULUKKO 2: Äitien ikä asiakkuuden alkaessa.....	71
TAULUKKO 3: Isien ikä asiakkuuden alkaessa.....	71
TAULUKKO 4: Avohuollolliset tukimuodot ja niitä käyttäneet perheet.....	94
TAULUKKO 5: Asiakkuuksien kesto.....	101

KUVIOT

KUVIO 1: Viitekehys maahanmuuttajatyöhön.....	7
KUVIO 2: Asiakkaan elämäntilanteen ja sitä esittävän dokumentin suhde.....	55

1. JOHDANTO

Maahanmuuttajuus on Suomessa melko nuori ilmiö: vasta 1990-luvulla alkoi erilaisten maahanmuuttajien lukumäärä nousta havaittavasti. Muihin Euroopan maihin verrattuna maahanmuuttajia on meillä vielä suhteellisen vähän. Silti yhä enenevässä määrin myös sosiaalialan ammattilaiset eri sektoreilla törmäävät vieraisiin kulttuureihin. Lastensuojelu on yksi sosiaalityön vaativimmista kentistä. Kun sitten lastensuojelun asiakkaaksi tulee maahanmuuttaja, on työntekijä haasteen edessä. Maahanmuuttajien lastensuojelua ei Suomessa ole juurikaan vielä tutkittu ja siksi näenkin tärkeäksi aiheeseen perehtymisen.

Aihevalintaan vaikuttivat oleellisesti aiempi kokemukseni lastensuojelutyöstä sekä nykyinen työni maahanmuuttajien kanssa turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksessa. Taustalla oli siis ajatus myös omasta ammatillisesta kehittymisestä. Keskusteluissa niin omien työtovereideni kuin muidenkin kollegoiden kanssa on tullut esille monenlaisia käsityksiä ja oletuksia maahanmuuttajiin liittyvästä lastensuojelutyöstä. Toisaalta monilla maahanmuuttajien kanssa työskentelevillä on tunne, että heillä on liian vähän tietoa lastensuojeluasioista. Ja toisaalta taas lastensuojelutyötä tekevät sosiaalialan ammattilaiset usein ajattelevat, että heidän tulisi tietää enemmän kulttuuriasioista voidakseen työskennellä maahanmuuttajaperheiden kanssa.

Alkuperäinen tutkimusongelmani oli maahanmuuttajalapsen lastensuojelupolun kartoittaminen ennaltaehkäisevästä tuesta jälkihuoltoon. Koska aineistossani ei kuitenkaan ollut lainkaan huostaanottoja ja pitkäaikaisia sijoituksia, eikä ennaltaehkäisevää työtä kyennyt asiakirjojen perusteella selvittämään, jouduin muuttamaan tutkimusongelmaani. Tutkielmassani selvitän avohuollon tukitoimien piirissä oleviin maahanmuuttajalapsiin ja -perheisiin kohdistettujen tukitoimien määrää ja laatua. Tutkimukseni kohteena eivät siten ole suoranaisesti maahanmuuttajalapset ja perheet, vaan lastensuojelun käytännöt ja toimintatavat maahanmuuttajaperheiden kanssa. Lisäksi kiinnostukseni kohteena on maahanmuuttajalapsen lastensuojeluasiakkaaksi valikoituminen. Yhteistyökumppaninani oli Pikassos Oy:n (Sosiaalialan osaamiskeskus Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Satakunnassa) Osaava lastensuojelu -projekti.

Aineistonani oli erään keskisuuren eteläsuomalaisen kaupungin sosiaalityöntekijöiden yhdestätoista maahanmuuttaja-asiakkaasta tekemät lastensuojelun asiakaskirjaukset. Tutkielmassani kuvaan siis lasten saamia palveluja siten kuin ne ilmenevät lastensuojelun asiakirjoissa. Analyysimenetelmänäni on etnografinen sisällön analyysi. Suomalaisena tarkastelen maahanmuuttajien elämää ja kokemuksia suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan näkökulmasta käsin. Maahanmuuttajien kanssa tehtävässä työssä on toisen kulttuurin tuntemisen lisäksi tärkeää tunnistaa myös oma kulttuurisidonnaisuutensa (Forsander 1994a, 58-59).

Kulttuurin käsitän eri alueilla elävien ihmisten yhdessä jakamaksi elämäntavaksi. Rehbein (1985) puhuu funktionaalisesta kulttuurikäsitteestä, jossa kulttuuri käsitetään toimintajärjestelmäksi. Yksilöt liittyvät järjestelmään yhteisen tietonsa ja kokemustensa perusteella kasvettuaan kyseisessä kulttuurissa. Kulttuuri muodostuu yksilöille itsestäänselvyyksien järjestelmäksi, joka havaitaan vasta sen törmätessä toiseen itsestäänselvyyksien järjestelmään. (mt., 28.)

Soveltavat tutkimukset tehdään usein inhimillisiin ongelmiin liittyen. Myös tämän tutkielman yhtenä tavoitteena on tuottaa tietoa, joka auttaa ymmärtämään maahanmuuttajien kanssa tehtävän lastensuojelutyön luonnetta. Tämän luonteen ymmärtäminen auttaa vuorostaan työntekijää kontrolloimaan omaa ympäristöään tehokkaammin. Tarkoituksena ei ole perinteisen tutkimuksen tavoin luoda teorioita ja löytää totuuksia, vaan tuoda lukijoille tietoa toiminnasta, paljastaa päätöksentekoprosesseja ja soveltaa löydettyä tietoa inhimillisten ja sosiaalisten ongelmien ratkaisuun. (Patton 1990, 12, 153.) Vaikka pyrinkin objektiivisuuteen, vaikuttaa työkokemukseni silti lähestymistapaani ja tulosten tulkintaan. Soveltavissa kvalitatiivisissa tutkimuksissa tutkijalla onkin mahdollisuus liittää omia näkemyksiään ja kokemuksiaan niihin mahdollisiin suosituksiin, joita tutkimus tuo tullessaan (mt., 154).

2 MAAHANMUUTTAJUUS

Maahanmuuttajien vastaanotto, asema ja kohtelu ovat eri maissa erilaisia. Monilla mailla on paljon enemmän kokemusta maahanmuuttajista kuin Suomella, joka vasta on totuttelemassa maahanmuuttajien kasvavaan määrään. Tutkielmassani tukeudunkin pääosin suomalaiseen lähdekirjallisuuteen pysyäkseeni kotimaisen maahanmuuttajatilanteen tasolla. Kuvaavaa monille maahanmuuttajia käsitteleville teoksille on niiden muodostuminen useiden eri kirjoittajien artikkeleista, mikä tekee lähdeluettelosta erittäin pitkän.

2.1 MAAHANMUUTTAJIEN MONINAISET TAUSTAT

Maahanmuuttajia tulee Suomeen lukuisista eri syistä – opiskelijoina, työnetsijöinä tai työntekijöinä, avioliiton perusteella, paluumuuttajina, pakolaisina. Heistä kaikista käytetään yleisnimitystä *maahanmuuttaja* (Hassinen-Ali-Azzani 2002, 69; Rätty 2002, 30-34). Maahanmuuttajia ovat siis henkilöt, jotka elävät pysyvästi tai väliaikaisesti maassa, jossa eivät ole syntyneet, mutta jossa heillä kuitenkin on jonkinlaisia siteitä (Pitkänen & Kouki 1999, 13). He ovat kaikki useimmiten myös *ulkomaalaisia* eli henkilöitä, jotka eivät ole Suomen kansalaisia (Liebkind 1994, 10).

Kun maahanmuuttaja saa Suomen kansalaisuuden hänestä tulee tietenkin suomalainen. Kuitenkin hänen äidinkieltensä, uskontonsa ja etninen identiteettinsä säilyvät. Siksi maahanmuuttajaryhmistä voi myös käyttää nimitystä *etninen vähemmistö*. Tällöin puhutaan ryhmästä, joka erottuu valtaväestöstä esimerkiksi alkuperänsä, biologisen perimänsä, kulttuuripiirteiden, kielen tai uskonnon perusteella. Etnisen vähemmistöryhmän tarkka määrittely on kuitenkin hyvin vaikeata. (Rätty 2002, 13-14.)

Paluumuuttajat ovat ulkosuomalaisia, jotka palaavat Suomeen asuttuaan pidemmän aikaa ulkomailla (Liebkind 1994, 10). Heillä saattaa muista maahanmuuttajista poiketen olla Suomen kansalaisuus. Paluumuuttajiksi lasketaan myös ne inkerinsuomalaiset, jotka muuttavat Suomeen suomalaisten juuriensa perusteella. Henkilöitä, jotka muuttavat pysyvästi

toiseen maahan hankkiakseen siellä toimeentulonsa, kutsutaan *siirtolaisiksi* (Hassinen-Ali-Azzani 2002, 69; Liebkind 1994, 9). Perusero muiden maahanmuuttajien ja pakolaisten välillä on syy kotimaasta lähtemiseen. Siirtolainen ja paluumuuttaja ovat itse voineet tehdä valinnan ja valmistautua siihen, pakolaisen taas on ollut pakko lähteä jopa ilman valmistautumisaikaa. (Kristal-Andersson, 2001, 22.)

YK:n pakolaisen oikeusasemaa koskevan yleissopimuksen mukaan *pakolainen* on ”henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta” (UNHCR 1996, 16). Kritiikkiä YK:n pakolaismääritelmä on saanut muun muassa siitä, että se ei huomioi esimerkiksi sotaa, sisällissotaa, ympäristön pilaantumista tai pitkäaikaiseksi muuttunutta nälänhätää riittäviksi syiksi turvapaikan myöntämiselle. Kuitenkin nykyään monet ihmiset joutuvat jättämään kotimaansa juuri näistä syistä. (Lyhyesti... 1992, 5.) Vaikka heillä ei olekaan mahdollisuutta saada varsinaista turvapaikkaa ja pakolaisstatusta, erityisesti sota-alueilta tuleville turvapaikanhakijoille käytännössä kuitenkin usein myönnetään oleskelulupia erilaisin perustein. Suomeen on valikoitunut paljon erityispalveluiden tarpeessa olevia pakolaisia, kuten vammaisia, sotaa, kidutusta ja pakolaisleiriäkokeneita ihmisiä (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 5). Vain viidennes Suomen maahanmuuttajista on pakolaisia (Räty 2002, 9).

Turvapaikanhakija on henkilö, joka maahan tullessaan pyytää suojaa ja oleskeluoikeutta siltä maalta, johon hän on saapunut. Häntä voi kutsua pakolaiseksi vasta, kun hänen hakemuksensa on käsitelty ja myönteinen päätös annettu tiedoksi. (Liebkind 1994, 10.) Turvapaikanhakijoiden asuminen sekä sosiaali- ja terveyspalvelut järjestetään vastaanottokeskuksissa eri puolella Suomea. *Kiintiöpakolainen* on lähtömaassaan YK:n pakolaisstatuksen saanut henkilö, joka tulee Suomeen usein pakolaisleiriltä vuosittaisen pakolaiskiintiön puitteissa (Liebkind 1994, 10).

Pakolaisilla on usein erittäin monitahoinen traumaattinen tausta – pakkomuutto vieraaseen maahan, oman kodin ja kotimaan menetykset, mahdolliset perheenjäsenten erot, pakomatkan aikana syntyneet traumat, paineet liittyen uuteen maahan ja sopeutumiseen (Liebkind 1994a,

165), mahdolliset menneisyyden vaikeat menetykset ja traumaattiset kokemukset, muun muassa kidutus- ja vankilakokemukset, kotimaahan paluun mahdottomuus, epävarmuus tulevaisuudesta, huoli kotimaasta ja siellä olevista omaisista (Marjama 1995, 65-67). Pakolaisten traumojen oletetaan usein syntyvän jo kotimaassa tai pakomatalla ja näin monien traumojen osalta onkin. Mutta traumatisoituminen jatkuu vielä pitkään uuteen maahan asettumisen jälkeenkin. (Haltsonen 1995, 187.) Alkuaan maahanmuuttajapalvelut on Suomessa kehitetty juuri pakolaisia koskeviksi, mutta nykyään kotouttamispalvelut on tarkoitettu kaikille maahanmuuttajille (Räty 2002, 9).

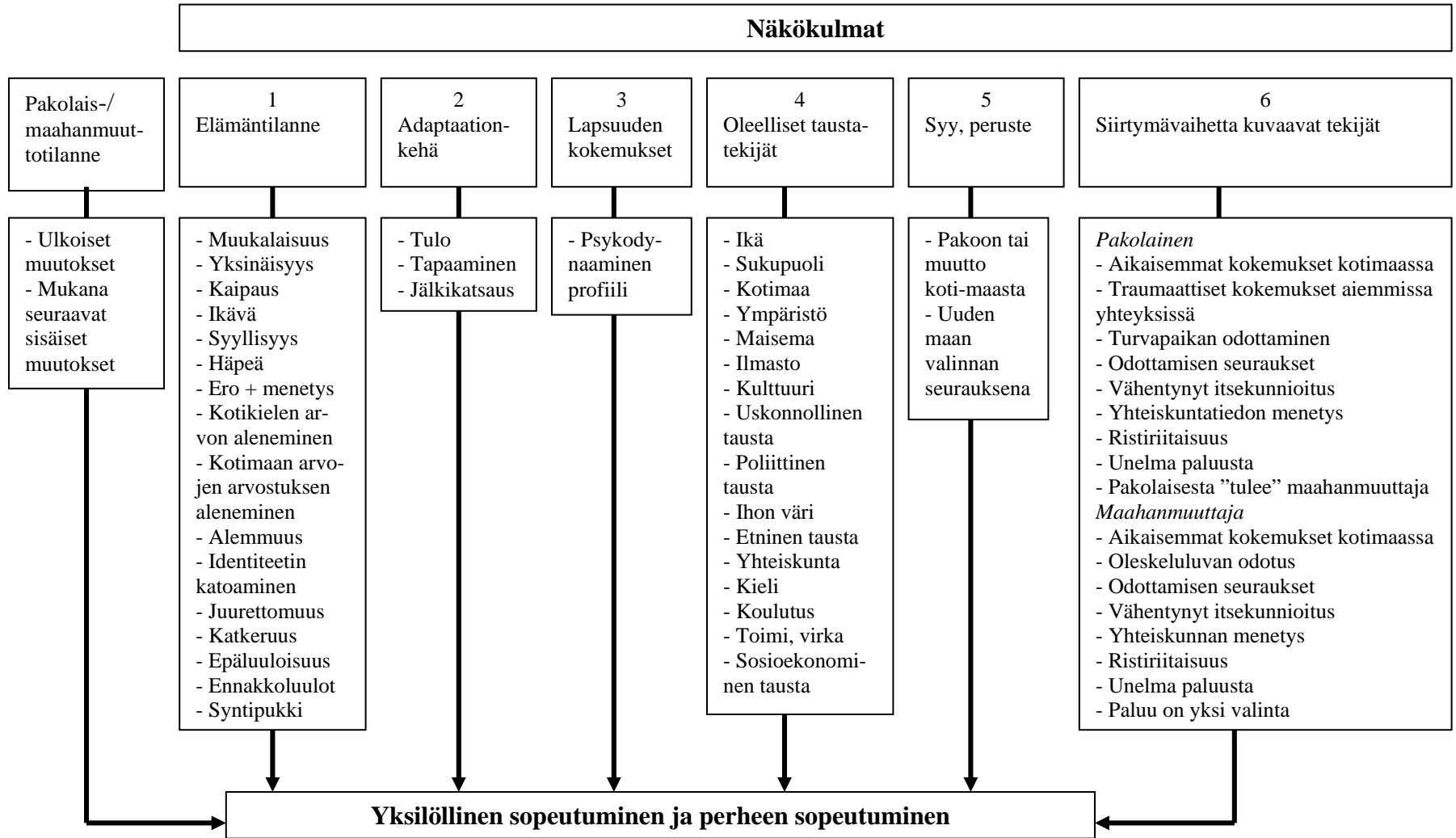
2.2 SOPEUTUMISEEN VAIKUTTAVIA TEKIJÖITÄ

Maahanmuuttajien todellisuus ongelmiseen on usein toista kun on odotettu – traumatisoituminen jatkuu ja maahanmuuttajan identiteetti järkkyy. Elämän vaikeus uudessa maassa, eri tavalla kuin kotimaassa, aiheuttaa monelle maahanmuuttajalle aluksi suuren pettymyksen ja masennusta. Identiteetin järkkymistä lisää se, että toisten määritelmä hänestä on usein kollektiivinen: ”ulkomaalainen, pakolainen, somali...”, jolloin maahanmuuttaja menettää muiden silmissä oman minänsä, oman persoonansa ja joutuu aikuisena jälleen lapsen asemaan yhteiskunnassa (Kyntäjä 1995, 88). Leimautuminen pakolaiseksi tuntuu monesta maahanmuuttajasta negatiiviselta, koska se merkitsee myös statuksen alenemista. Pakolainen on helpottunut päästyään turvaan ja toivoo pikaista paluuta normaaliin elämän rytmiin. Unelma onnesta ei kuitenkaan toteudu niin nopeasti kuin hän on olettanut. (Haltsonen 1995, 188.)

Taustan ja muuttoon liittyvien tekijöiden lisäksi maahanmuuttajien elämään vaikuttavat monet muutkin tekijät, kuten kulttuuritekijät, elämäntilanne, persoona, vastaanottavan maan ja väestön suhtautuminen. Mikään niistä ei yksinään riitä selittämään maahanmuuttajan kulloistakin tilannetta. (Forsander 1994a, 54.) Monella maahanmuuttajalla vähemmistöryhmään kuulumisen leimaa koko hänen elämänsä. Henkilökohtainen identiteetti kuitenkin muodostuu kaikista niistä asioista, jotka erottavat yksilön muista ihmisistä – ei yksin ryhmäjäsenyydestä. (Liebkind 1996, 209.)

Kristal-Andersson (2001) on kehittänyt erityisesti auttamistyötä tekeville psykologisen käsitteellisen viitekehyksen (kuviot 1, sivu 7), joka on yksi tapa hahmottaa yksilön maailmaa maahanmuuttoprosessissa. Kun työntekijä terapia- tai tukityössä käy asiakkaan kanssa läpi jokaisen viitekehyksen osan, on hänen Kristal-Anderssonin mukaan helpompi ymmärtää, mitkä elämäkokemukset ovat aiheuttaneet, vaikuttaneet tai monimutkaistaneet varsinaisia oireita tai ongelmia. Viitekehysessä huomioidaan monipuolisesti maahanmuuttajan taustatekijät, jopa lapsuuden kokemukset, maahanmuuton syy, siirtymä- ja odottamisvaihe sekä senhetkinen elämäntilanne. (mt. 21-25.) Merkittävää on myös muuttajan käsitys oman elämän hallinnasta sekä tietysti hänen persoonansa – joustava sopeutuu tottakai paremmin kuin jäykkä. Myös uuden yhteiskunnan ja sen kansalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin ja heidän erilaiseen kulttuuriinsa vaikuttaa siihen, miten sopeutuminen lähtee käyntiin ja onnistuu. (Alitolppa-Niitamo 1993, 24-25, 31.)

KUVIO 1: Viitekehys maahanmuuttajatyöhön (Kristal-Andersson 2001, 21)

2.3 KULTTUURIEROT JA KOTOUTUMISVAIKEUDET

Itsekin maahanmuuttajana Saleh (1994) toteaa, että uudessa maassa kaikki maahanmuuttajat kohtaavat samat ongelmat taustoistaan huolimatta: kielierot, kulttuurierot, erilainen koulutusjärjestelmä, työsaannin vaikeus. Kaikkein suurin ongelma maahanmuuttajille on Salehin mukaan sopeutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan ja pelko siitä, hyväksyvätkö suomalaiset heidät. (mt., 70.) Samoista ongelmista huolimatta jokainen yksilö kuitenkin sopeutuu uuteen maahan ja sen olosuhteisiin omalla tavallaan ja omaan tahtiinsa (Mikkola & Heino 1997, 3).

2.3.1 Kulttuuri- ja kommunikaatioympäristön muutos

Yksi suurimmista hämmennyksen aiheuttajista monille erityisesti kehitysmaista Suomeen tuleville maahanmuuttajille on Suomen ja kotimaan välinen elintasoero ja siitä johtuvat elämäntapaerot. Kulttuuriympäristön lähes täydellisen muutoksen aiheuttama epävarmuuden tunne, itsetunnon lasku ja väsymys heijastuvat usein, mutta eivät aina, psykosomaattisina oireina. Kun maahanmuuttaja saapuu vieraaseen kulttuuriin, hänelle tutut kommunikaatio- ja käyttäytymistaidot, muut tiedot ja taidot sekä arvot ja asenteet ovat hyödyttömiä eikä uusiakaan taitoja ole vielä ehtinyt oppia. Tuttuuden kadotessa ihminen turhautuu ja tuntee olonsa turvattomaksi. (Forsander 1994, 28, 34-36; Alitolppa-Niitamo 1993, 24.)

Asiat, jotka ennen sujuivat automaattisesti, edellyttävätkin nyt jatkuvaa pohdintaa sekä yritysten ja erehdysten kautta oppimista (Räty 2002, 117). Ymmärtäminen ja ymmärretyksi tuleminen vaativat jatkuvaa ponnistelua eikä tuttuuteen voi välillä paeta. Jatkuva henkinen rasitus ja väsymys voivat vaikuttaa sekä psyykkiseen että fyysiseen hyvinvointiin. (Forsander 1994, 29-30.) Mitä enemmän maahanmuuttajan kotimaan ja uuden maan kulttuurit poikkeavat toisistaan, sitä enemmän muutos vaatii maahanmuuttajalta (Pitkänen & Kouki 1999, 36).

Uuteen ja erilaiseen kulttuuriin totuttautuminen luo jo sinällään paljon julkisiin palveluihin, erityisesti perustoimeentuloon ja arkielämän hallintaan kohdistuvia tarpeita. Arvot ja elämäntavat, esimerkiksi käsitykset lasten ruokavaliosta sekä unen ja ulkoilun

tarpeista, jotka ovat toimineet moitteettomasti kotimaassa, saattavatkin aiheuttaa suuria kriisejä Suomessa. Erityisesti alkuvaiheessa maahanmuuttaja-asiakkaat tarvitsevatkin hyvin monipuolista apua. Useimmiten heidän ongelmansa ovat myös kasaantuneita ja vaativat siten erityisosaamista. (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 5, 29.) Takalon (1994, 14) tekemien haastattelujen perusteella alkuvaiheen maahanmuutossa erityisesti sosiaalityöntekijä ja työvoimaneuvojat olivat avainasemassa.

Uuteen ympäristöön sopeutuminen on elinikäinen, vaiheittainen ja yksilöllinen prosessi, jota voisi toisaalta verrata mihin tahansa kriisiin läpikäymiseen (Räty 2002, 120). Alitolppa-Niitamo (1993) kuitenkin huomauttaa, että maahanmuutto eroaa muista perinteisistä kriiseistä muun muassa pituudellaan. Kaikki sopeutumisprosessin vaiheet, erityisesti sokkivaihe, ovat pidempiä kuin muiden kriisien vaiheet. Myös kriisiin johtaneet syyt ovat paljon moninaisemmat. (mt., 28.) Sopeutumisprosessi on epätasainen eri elämän alueilla ja sen vaikutukset yksilöihin ja ilmiöihin ovat erilaisia. Vaikka muutosten vaikutukset voivat toisinaan viivästyä, johtaa prosessi kuitenkin aina pysyviin muutoksiin sekä kulttuurissa että yksilössä. (Berry ym. 1992, 274, 279-280.) Puusaaren (1998) mukaan sopeutuminen kestää suunnilleen kolme vuotta. Tällä sopeutumisella hän ehkä tarkoittaa uudessa yhteiskunnassa tarvittavien tietojen ja taitojen omaksumista, sillä täydellisen sopeutumisen hän toteaa kestävän kolme sukupolvea. (mt., 24.)

Sopeutumisen ongelmat eivät siis suinkaan rajoitu vain maahantulovaiheeseen. Kulttuurinen erilaisuus seuraa yksilön ja perheen elämän vaiheita aiheuttaen erilaisia riskitekijöitä, jolloin asiakkaat tarvitsevat erityistukea ja erityispalveluita. Tällaisia erityisen herkkiä elämän vaiheita ovat esimerkiksi lasten lähtö kodin piiristä päiväkotiin tai kouluun ja nuorten itsenäistyminen. Aikuisilla kriittisiä vaiheita syntyy silloin, kun elämäntilanne, turvallisuus, talous, työ tai suhde ympäröivään yhteiskuntaan muuttavat perheen sisäistä vuorovaikutusta tai toimintarakenteita. (Matinheikki-Kokko 1992, 133-134.)

Sopeutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan ja elämään on vain yksi osa maahanmuuttajan elämästä. Samaan aikaan jatkuu hänen entinen elämänsä ja elämästä tulee monimutkainen sekoitus uutta ja vanhaa. Uuteen kulttuuriin sopeutuminen ja sen omaksuminen ei siis missään tapauksessa merkitse vanhan unohtamista tai hävittämistä, vaan uusien taitojen hankkimista entisten rinnalle. Ihminen voi samanaikaisesti hallita useammassa eri

yhteiskunnassa tarvittavat selviämistaidot. Tavallaan maahanmuuttaja voi elää kolmenlaisessa hyvinkin erilaisia arvoja ja normeja vaalivassa maailmassa yhtä aikaa. Henkilökohtaisessa elämässään hänellä on vahvat siteet kotimaahansa ja sen kulttuuriin. Omassa etnisessä vähemmistöryhmässään hän noudattaa Suomessa asuvan vähemmistöryhmän elämäntapoja ja kolmantena hän on osa suomalaista yhteiskuntaa. (Räty 2002, 108.)

Suomen maltilliseksi kutsutun maahanmuuttopolitiikan tavoitteena onkin maahanmuuttajien integroituminen, jolloin maahanmuuttaja ei hylkää omaa kulttuuriaan ja uskontoaan, mutta hyväksyy kuitenkin suomalaisen kulttuurin normit ja lainsäädännön ja osaa elää niiden mukaan (Pitkänen & Kouki 1999, 15, 42-43). Kaikkia toisen kulttuurin erityispiirteitä ei siten missään nimessä tarvitse hyväksyä, mikä koskee myös maahanmuuttajien kanssa työskenteleviä viranomaisia.

2.3.2 Henkisen hyvinvoinnin riskit ja oireet

Liebkind (1996) mainitsee maahanmuuttajien henkisen hyvinvoinnin erityisinä riskitekijöinä sosioekonomisen statuksen jyrkän laskun, uuden maan kielen osaamattomuuden, eron muista perheenjäsenistä, uuden yhteiskunnan negatiivisen vastaanoton, eristäytyneisyyden muista saman kulttuurin edustajista, traumaattiset kokemukset tai maahantuloa edeltäneen pitkäaikaisen stressin sekä teini-iän tai vanhuuden maahan tullessa. Näistä riskitekijöistä Liebkind korostaa erityisesti eroa perheenjäsenistä, oman kulttuuriyhteisön tuen puuttumista ja ystävällisen vastaanoton puutetta. (mt., 214-215.)

Myös Alitolppa-Niitamo (1993) ja Kristal-Andersson (1984) ovat listanneet maahanmuuttajien henkiseen hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä. Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi he huomioivat muun muassa kulttuuri- ja modernisaatiosokit, koko sopeutumisprosessin, vähemmistöaseman, ennakkoluulot ja rasismien, laajemman sosiaalisen verkoston menetyksen, yksinäisyyden, juurettomuuden, kaipauksen ja koti-ikävä, menetykset ja surut, syyllisyyden ja häpeän, katkeruuden, takertumisen menneeseen, oman itsemääräämisoikeuden menetyksen. (Alitolppa-Niitamo 1993, 50-60; Kristal-Andersson 1984, 103-119.) Riskitekijöitä ja mahdollisia syitä henkisen

hyvinvoinnin laskuun on siis olemassa lukuisia. Yksilöllistä tietysti on, miten maahanmuuttaja nämä tekijät kohtaa. Toisilla yksi asia ahdistaa ylitse kaiken ja toisilla ahdistuksen syitä on useampia.

Erityisesti pakolaiset ovat menettäneet paljon lyhyessä ajassa. Yksilöiden sosiaalisten, taloudellisten, koulutuksellisten ynnä muiden elämäntilanteiden muuttuessa heidän arvo- ja normiperustansakin järkkyvät (Hjarnø 1995, 47). Soydanin (1998, 25) mukaan sopeutumisongelmista suurimpia ovat alityöllistymisen mukanaan tuoma sosiaalisen aseman lasku sekä koulutuksellisen ja ammatillisen osaamisen tunnustamattomuus. Mahdollisen korkean yhteiskunnallisen ja etuoikeutetun aseman menettäminen on hyvin vaikeaa, sillä aseman menetys merkitsee usein myös omaisuuden ja laadukkaan elintason menettämistä (Forsander 1994, 31). Monien maahanmuuttajien odotukset ovatkin korkealla uuden maan ja sen mahdollisuuksien suhteen (Alitolppa-Niitamo 1993, 59).

Riski henkisen hyvinvoinnin heikkenemiselle on suuri noin vuoden ajan maahan saapumisesta. Toinen riskivaihe voi kuitenkin ilmaantua vasta monia vuosia maahantulon jälkeen, vaikka kaikki näyttäisikin päällepäin olevan kunnossa. Pakolaistutkimuksessa puhutaan tällöin 'psykologisesta' tai 'viivästyneestä' saapumisesta, joka voi oireineen ilmetä vaikka vasta 3-10 vuotta maahan tulon jälkeen. (Liebkind 1996, 214-215.) Erityisesti ihmiset, joilta on ihmisarvo riistetty, kärsivät pitkäaikaisista psyykkisistä muutoksista vielä pitkään senkin jälkeen, kun alistava kohtelu on loppunut (Eitinger 1984, 91).

Berryn ym. (1992) mukaan sopeutumisstressi voi ilmetä muun muassa lisääntyvänä perheväkivaltana, puolison hyväksikäyttönä tai heikontuvana henkisenä terveydentilana. Muita stressin oireita ovat erityisesti ahdistus ja masennus, marginaalisuuden ja eristäytyneisyyden tunteet, lisääntyneet psykosomaattiset oireet sekä oman identiteetin hämärtyminen. Yksilöistä riippuen stressireaktiot voivat olla hyvin vaihtelevia. (mt., 280, 284, 289.) Yhtenä reaktiona uusiin olosuhteisiin saattaa olla kyvyttömyys huolehtia itsestä ja lapsista. Sopeutumisongelmat, jotka voivat johtaa jopa lastensuojelullisiin toimenpiteisiin, eivät johdu ainoastaan maahanmuuttajasta itsestään, vaan myös siitä uudesta maailmasta, joka maahanmuuttajia ympäröi niin henkisesti kuin fyysisestikin. (Sippala 1998, 31.)

Kun maahanmuuttaja kokee, ettei hän pysty vaikuttamaan omaan elämäänsä ponnisteluistaan huolimatta, hänen elämänhallintansa horjuu helposti. Se saattaa johtaa myös entistä suurempaan syrjäytymiseen yhteiskunnasta ja sosiaalisista verkostoista. Hirstiö-Snellmanin ja Mäkelän (1998) aineistossa tavallisimpia elämänhallinnan järkkymisen aiheuttajia olivat asiakkaan työttömyys ja toimeentulo-ongelmat, parisuhteen ja perheenjäsenten väliset ongelmat sekä yksinäisyys ja ahdistus. (mt., 5, 24.) Ne, jotka ovat joutuneet elämään pitkään niin sanotussa välitilavaiheessa pakolaisleireillä tai turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksissa, ovat voineet tuona epävarmuuden ja turvattomuuden aikana menettää kykynsä hallita omaa elämäänsä. Taidon takaisin oppiminen ei tapahdu hetkessä oleskeluluvan saamisen jälkeen, vaan se voi viedä maahanmuuttajalta jopa vuosia. (Forsander 1994, 29-30.)

Yleisin psyykkinen oire on varmasti masennus, mutta myös traumaperäisen stressireaktion on todettu lisääntyneen (Liebkind 1990, 3211). On hyvin luonnollista ja jopa väistämätöntä, että sopeutumiseen liittyy erilaisia psyykkisen tasapainon häiriöitä (ks. Berry 1992, 284). Eitinger (1984, 90) mainitsee usein esiintyvinä oireina ahdistuksen ja masennuspiirteiden lisäksi painajaiset, uupuneisuuden, väsymyksen, aloitekyvyttömyyden, voimattomuuden, muistihäiriöt, vaikeudet keskustella toisten kanssa, tunteiden epävakauden, riittämättömyyden tunteet, ärsyyntyneisyyden, unihäiriöt, huimauksen, päänsäryt ja luonteen muutokset. Maahanmuuttajille tyypillisiä psykologisia puolustusmekanismeja ovat taantumisen, kieltäminen, eristäminen ja projektio (Alitolppa-Niitamo 1993, 63-64).

Maahanmuuttajien on myös todettu usein kanavoivan psyykkisen huonovointisuutensa somaattisesti. Tavallisimpia oireita ovat päänsärky, selkäkipu, vatsakipu ja ihottumat (Liebkind 1990, 3212; Alitolppa-Niitamo 1993, 67). Oireilu on enimmäkseen epämääräistä kipuilua, jolle ei löydy fyysistä syytä. Lisäksi mitätön pikkuasia voi käynnistää suuren kriisin. (Matinheikki-Kokko 1998a, 16). Toisinaan ahdistus voi purkautua myös väkivaltaisena käyttäytymisenä, näpistelynä, varastamisena tai ongelmina työpaikalla tai koulussa (Alitolppa-Niitamo 1993, 68).

Myös oman identiteetin heikkeneminen on mahdollista. Uudessa maassa ihmiset määrittelevät maahanmuuttajan aivan eri tavalla kuin kotimaassa ja hän huomaa, että ihmiset pitävät häntä aivan erilaisena kuin miksi hän itsensä kokee (Alitolppa-Niitamo

1993, 42-43). Erityisesti traditionaalisista kulttuureista tulevilla miehillä voi oma identiteetti horjua. Kotimaassa miehen kunniatehtävänä oli oman perheen hyvinvoinnista ja elatuksesta huolehtiminen. Uudessa maassa elämä tuntuukin eristäytyneeltä ja merkityksettömältä ilman tätä velvollisuutta. (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 5.) Maahanmuuttajuus herättää uudenlaisen pohdinnan omasta kulttuurista ja vaikuttaa yksilön identiteettiin. Uudessa ympäristössä myös oma identiteetti on löydettävä uudelleen. (Puusaari 1998, 21.) Uuden identiteetin ja oman elämän mielekkyyden löytäminen on maahanmuuttajille valtava haaste, jonka saavuttamiseen heillä on halua ja pyrkimystä. Selviytymisessä on kuitenkin esteinä monia asioita. (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 5.)

2.3.3 Viranomaiset korvaavat oman yhteisön

Yksin tai vain ydinperheensä kanssa uuteen maahan muuttaneilla on havaittu olevan suurempi psyykkisen sairastumisen riski kuin niillä, joilla on laajempi perheen ja suvun tuki (Alitolppa-Niitamo 1993, 92). Elämän aloittaminen uudessa maassa on yleensä helpompaa nuorille, koulutetuille ja perheellisille pakolaisille. Lapsiperheillä on lasten kautta mahdollisuus helpommin tutustua suomalaiseen yhteiskuntaan ja sen toimintaan (Ekholm 1994, 85, 103).

Maahanmuuttajien tullessa Suomeen heidän sukunsa ja muut merkittävät sosiaaliset verkostonsa kuitenkin joko jäävät kokonaan kotimaahan tai pienenevät merkittävästi, jolloin viranomaisten rooli maahanmuuttajien selviytymisessä korostuu. Tästä johtuu myös se, miksi maahanmuuttajat koetaan sekä perus- että erityispalveluissa usein suomalaisia vaativammaksi asiakasryhmäksi. (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 6.) Vaativaksi työn maahanmuuttajaperheiden kanssa tekee myös se, että perhe saattaa kokea yhteiskunnan puuttumisen perheen sisäisiin asioihin tunkeiluna. Kotimaassahan perhe saisi suvultaan hyvin tiivistä tukea. (Puusaari 1998, 26.)

Suomessa maahanmuuttajaryhmät ovat vielä varsin pieniä, jolloin oman etnisen yhteisön tuki jää vähäiseksi. Etninen yhteisö voisi auttaa jäseniään vaikeissa elämän tilanteissa, mutta se ei kuitenkaan koskaan pysty korvaamaan menetettyä suurperhettä ja suvun turvaverkkoa. Kun omassa maassa ongelmat on ratkaistu aina perheen ja suvun sisällä, Suomessa käännytään viranomaisten puoleen. (Sippala 1998, 26.) Sosiaalisen ja

emotionaalisen sopeutumisen kannalta suhteet muihin saman etnisen ryhmän edustajiin olisivat kuitenkin jopa tärkeämpiä kuin suhteet suomalaisiin (Maahanmuuttajalasten... 1995, 8).

2.4 MAAHANMUUTTAJALAPSET JA -NUORET

Pakolaisuuteen liittyvät ongelmat vaikuttavat kaiken ikäisiin pakolaisiin. Kaikkein haavoittuvimmiksi on kuitenkin todettu 11-22-vuotiaat lapset ja nuoret, mikä todennäköisesti selittyy heidän iän mukaisen kehitysvaiheensa yhdistymisellä pakolaisuuden traumoihin ja juurettomuuteen. Tässä kehitysvaiheessahan lapsilla ja nuorilla on tärkeintä identiteetin muodostuminen – itsensä löytäminen ja määrittely. He joutuvat tasapainoilemaan vanhempiensa, uuden kotimaansa, oman etnisen yhteisönsä ja nuorison arvomaailman välillä. (Liebkind 1990, 3211, 3214.)

Sopeutumisprosessin lisäksi lapsilta siis vaaditaan samanaikaisesti kasvamista tasapainoiseksi aikuiseksi. Murrosiässä Suomeen tulleet ja murrosiässä olevat pakolaislapset tarvitsevat työntekijöiltä erityistä ymmärtämystä ja tukea, sillä mielenterveyden järkkymisen riskit ovat erittäin suuret (Liebkind 1994a, 166). Pääkaupunkiseudun huostaanotoistakin (Sippala 1998, 29) voi päätellä, että murrosiässä olevilla maahanmuuttajalapsilla on erityisiä vaikeuksia. Samoin Hirstiö-Snellmanin ja Mäkelän (1998, 25) aineistossa aikuistuvan maahanmuuttajanuoren ja hänen vanhempiensa väliset ongelmat olivat yleisiä.

Uutta identiteettiä etsiessään lapset ja nuoret joutuvat punnitsemaan kahden hyvinkin erilaisen kulttuurin roolimalleja ja normeja ja joko hyväksymään tai hylkäämään niitä (Kosonen 1994, 195). Lapsen identiteetin muodostumisessa tärkeinä avustajina ovat hänen identiteettineuvottelukumppaninsa, joita hän ei voi itse valita: vanhemmat, opettajat, luokkatoverit. Heidän suhtautumisellaan lapseen ja arvostuksillaan vähemmistöryhmästä on suuri merkitys lapsen kehitykselle. (Liebkind 1996, 213.) Osa identiteetin etsimistä on myös oman maahan tulon ja Suomessa asumisen syiden perustelevinen sekä itselle että muille siitäkkin huolimatta, että nuori olisi koko ikänsä asunut Suomessa (Räty 2002, 169).

Useimmiten lapset ja nuoret yrittävät sovittaa aiempia kulttuurisia tapojaan ja tulkintakehyksiään valtakulttuuria miellyttävään suuntaan, mutta samalla heidän on myös

käyttäytyttävä omaa etnistä yhteisöään miellyttävällä tavalla. Nuorten vapaus on koetuksella heidän yrittäessään rakentaa uutta identiteettiään ilman aikaisempia malleja ja ilman vahvistettua päämäärää. (Laapio 1998, 24, 30.) Pienestä lapsesta asti Suomessa asuneille ei välttämättä edes ole muuta kokemusta kotimaastaan kuin se, mitä he kuulevat vanhempiensa ja sukulaistensa kautta. Niinpä heidän käsityksensä omasta kulttuuristaan voikin olla vain käsitys omasta kulttuurista suomalaisena vähemmistökulttuurina. (Räty 2002, 169.)

Sukupolvien väliset konfliktit nuorten oikeuksista ja hyväksyttävänä pidettävästä käyttäytymisestä ovat enemmän kuin todennäköisiä (Kosonen 1994, 195) ja monet nuoret joutuvatkin elämään jatkuvassa lojaliteettikonfliktissa vanhempiensa normien ja uuden maan kulttuurin välillä (Forstén-Lindman 1995, 206). Ristiriita perheen kotikulttuurin ja suomalaisen yhteiskunnan välillä ilmenee monien huostaanotettujen maahanmuuttajalasten vapaa-ajan käyttäytymisessä, johon kuuluu usein merkittävimpänä osana länsimainen nuorisokulttuuri (Sippala 1998, 29).

Maahanmuuttajanuoria yhdistävät usein samantapaiset kokemukset. Nuori saa ikätovereistaan turvaa ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Räty 2002, 169.) Lasten ja nuorten arkipäivää on samastuminen kavereihin ja kiinnittyminen suomalaiseen yhteiskuntaan päiväkodin ja koulun välityksellä. Tämä voi tuntua vanhemmista pahalta, mutta se on realiteetti, jonka kanssa on opittava elämään. (Munge 1998, 19.) Yksi tukikeino on saada vanhemmat ymmärtämään, että taustastaan huolimatta heidän lapsistaan kasvaa suomalaisen yhteiskunnan jäseniä (Pakkanen 2002, 15).

Maahanmuuttajanuorten suurin ongelma liittyy Danskun ym. (1996) mukaan todellisiin sopeutumismahdollisuuksien puuttumiseen. Etenkin ennen Suomeen tuloaan peruskouluiän jo ohittaneilla saattaa olla huomattavia vaikeuksia kielen oppimisessa, koulutus- tai työpaikkojen saamisessa sekä kontaktien hankkimisessa valtaväestön kanssa. (mt., 20.) Nuorten vaikeus löytää oma paikkansa suomalaisessa yhteiskunnassa johtaa helposti jengiytymiseen. Jengeistä on helppo löytää ystäviä, ja silloin huumeisiin sekaantumisen vaara kasvaa. Erityinen yksittäinen ongelmaryhmä ovat Suomeen yksin tulleet turvapaikanhakijalapset, joilla on myöhemmässä elämässään usein paljon ongelmia. (Rissanen 1998, 12-13; lisää yksintulleista lapsista Mikkonen 2001.)

2.4.1 Sujuva sopeutuminen, mutta...

Usein oletetaan, että lapset ovat sopeutuvaisia ja kotoutuvat siksi uuteen yhteiskuntaankin aikuisia nopeammin. Oppivathan he muun muassa nopeasti sujuvan puhekielen ja uuden kulttuurin tapoja. (Hassinen-Ali-Azzani 2002, 72; Kosonen 1994, 194.) Myös Sippala (1998, 27) toteaa selvityksensä perusteella, että maahanmuuttajalapsset sopeutuvat uuteen yhteiskuntaan vanhempiaan nopeammin tuoden kotiinsa uuden kulttuurin piirteitä. Ja vaikka sopeutuminen voi olla erityisen vaikeaa kriisialueilta tulleille lapsille väkivallan kokemusten ja erilaisten menetysten painaessa mieltä, voi lapsilla olla joustavuutta selviytyä aikuisia helpommin myös näistä maahanmuuttajuuden ja mahdollisen pakolaisuuden stresseistä ja traumaista (Garmezy 1983, 76).

Yksi syy lasten helpommalta näyttävään sopeutumiseen voisi olla se, että heidän sosialisationsa omaankin kulttuuriin on vielä kesken. Kuitenkin sopeutumisen kaikki vaikutukset ovat nähtävissä vasta vuosien kuluttua. Myöhemmissä kriiseissään lapsilla saattaa muun muassa ilmetä stressioireita tai syyllisyyden tunteita alkuperäistä kulttuuriaan kohtaan. (Suhonen 1995, 33.) Monesti lasten ja aikuistenkin myöhemmin ilmenevät sopeutumisvaikeudet ovat vaikeasti viranomaisten ymmärrettävissä, koska ”sopeutumisvaiheen” oletetaan jo olevan ohi (Kosonen 1994, 198). Saattaa myös olla mahdollista, että lapset vaikenivat sopeutumis- ja kielivaikeuksistaan, koska heillä on niin suuret sopeutumispaineet sekä vanhempien että koulun taholta (Takalo 1994, 36).

Koska maahanmuuttajalapsset näyttävät sopeutuvan nopeasti, saattavat työntekijät ja vanhemmat aliarvioida lapsen tuen tarvetta (Räty 2002, 147). Se saattaa vaikuttaa myös siihen, että lapsia yritetään integroida yhteiskuntaan mahdollisimman nopeasti. Tällöin kuitenkin seurauksena voi olla lapsen täydellinen sulautuminen valtaväestöön. (Liebkind 1996, 213.) Toisaalta nopean sopeutumisen vaatiminen voi johtaa myös siihen, että lapsi näennäisesti sopeutuu ja itsenäistyy, mutta todellisuudessa hän ei koe kuuluvansa kumpaankaan kulttuuriin. Tämä voi johtaa vakaviin mielenterveydellisiin häiriöihin. (Matinheikki-Kokko 1992, 112, 127.) Liebkindin (1996) mukaan integrointi voi olla tavoite, mutta ei keino. Tavoitteena tulee aina olla Suomessa pärjäävä aikuinen, joka on säilyttänyt myös osan omasta kulttuuristaan. Tämän tavoitteen toteutumisessa auttaa lapsen oman kulttuuriperinteen ja kielitaidon jatkuvuuden turvaaminen. (mt. 213.)

Kulttuuriperinteen jatkuvuus vähentää mahdollisesti myös sukupolvien välisen kuilun aiheuttamia stressihäiriöitä (Liebkind 1990, 3215).

Maahanmuuttajalasten sopeutumisvaikeudet liittyvät osaltaan myös kouluun (ks. mm. Mikkola & Heino 1997; Kosonen 1994). Ohjatut vapaa-ajan harrastukset voisivat kenties auttaa lapsia ja nuoria suomalaisten ystävien löytämisessä, sillä koulussa ja pihalla maahanmuuttajalapsia ja nuoria kiusataan helposti ja heidän on vaikea ystävystyä (Räty 2002, 170). Toisinaan kiusaaminen on ollut jopa vakavaa (Ekholm 1994, 98), eivätkä lapset kielivaikeuksien takia osaa vastata kiusaamiseen (Rissanen 1998, 9).

Saattaa olla, ettei lapsi ole vuosiin käynyt koulua, jolloin hän jo koulun aloittaessaan on ikäisiään jäljessä (Räty 2002, 147). Kaksikulttuurinen ja kaksikielinen lapsi taistelee joka päivä kohdatakseen vertaistensa, opettajan ja perheen vaatimukset. Ainoastaan jatkuva kielestä toiseen vaihtaminenkin voi toisinaan jo tuottaa lapselle valtavia vaikeuksia. (Ortiz Hendricks 1997, 43, 46.) Forstén-Lindmanin (1995) mukaan maahanmuuttajalasten itsetunto oli matalalla myös koulutyöhön liittyen. Lapset kertoivat tuntevansa itsensä tyhmiksi ja huonosti koulussa selviäviksi. (mt., 209.) Mikkola ja Heino (1997) toteavat tutkimuksessaan, että maahanmuuttajalasten peruskouluun sopeutumisessa oli vaikeuksia niin kielellisellä kuin persoonallisen ja sosiaalisenkin sopeutumisen alueilla. Nämä ongelmat olivat osin selitettävissä kulttuuriristiriidoilla. (mt., 276.)

2.4.2 Maahanmuuttajalasten psyykinen hyvinvointi

Maahanmuuttajalasten psyykinen hyvinvointi on yhteydessä lapsen ikään ja sukupuoleen, Suomeen tuloikään sekä koulun tai päiväkodin ilmapiiriin. Mahdollisesta traumasta selviämällä ja uuteen maahan sopeutumisella on useimmiten myös kielteisiä vaikutuksia lasten emotionaaliseen hyvinvointiin. (Kosonen 1994, 194, 218-219.) Aronowitz (1984) on kartoittanut siirtolaislasten sosiaalista ja emotionaalista sopeutumista koskevia tutkimuksia, ja niiden perusteella siirtolaislasten vaikeudet ovat pikemminkin käytöshäiriöitä kuin akuutteja psyykkisiä häiriöitä (ref. Kosonen 1994, 195). Täytyy kuitenkin muistaa, että myös lapsilla siirtolaisuus ja pakolaisuus ovat hyvin erilaiset lähtökohdat elämälle uudessa maassa.

Pakolaislasten ja -nuorten ongelmat voivat olla siirtolaisnuorten tapaan käytöshäiriöitä, mutta niiden lisäksi heillä voi olla masennusta, apatiaa ja itsetuhokäyttäytymistä eli vakavia psyykkisiä oireita. Tällöinkään kyse ei välttämättä ole varsinaisesta psyykkisestä häiriöstä, sillä kyseessä voi olla viivästynyt reaktio pakolaisajan traumojen vaikutuksiin. Toipumista auttavat lapsen kulttuurin mukainen hoito sekä hänen perheensä ja sosiaalisten suhteidensa tukeminen. (UNHCR 1994, 13-20.)

Monet Garmezyn (1983) tutkimista vankileirin lapsista sopeutuivat melko hyvin suhteellisen lyhyessä ajassa. 60 prosentilla lapsista ei ollut näkyviä henkisiä häiriöitä, mutta kuitenkin herkkyys ja arkuus oli näkyvää. Lapset olivat haavoittuvia ja henkisesti epätasapainoisia. Lisäksi pienetkin muutokset heidän elämässään aiheuttivat suuria henkisiä romahduksia. Pakolaislapsilla sen sijaan käyttäytyminen huononi nopeasti epäsosiaalisesti ja heidän käyttäytymishäiriönsä olivat vakavia. He muun muassa varastelivat, huijasivat ja jengiytyivät. Vaikka henkiset oireet näilläkin lapsilla olivat harvinaisia, näkyivät heidän traumansa vielä pitkään vihamielisyutenä, levottomuutena ja kostonhaluna. (mt., 68, 70.)

Forstén-Lindmanin (1995, 206) mukaan pakolaisoppilaat kärsivät usein masennuksesta, syyllisyyden tunteista, ahdistuksesta ja keskittymisvaikeuksista. Tyttöillä masennus on usein piilevää (Kosonen 1994, 219). Lapset voivat olla pelokkaita, hermostuneita, levottomia, ärtyneitä ja epäluuloisia. Heillä on myös nukkumisvaikeuksia ja he kertovat olevansa yleisesti onnettomia. Monilla on erittäin matala itsetunto ja vaikeuksia saada ystäviä. Oma ulkonäkökään ei kaikkia miellyttänyt. Todennäköisesti nämä oireet ovat seurausta kotimaan ja pakomatkan traumaattisista ja väkivaltaisista kokemuksista. Traumaattisten kokemusten läpikäynti esimerkiksi pienryhmissä voisi olla lapsille hyödyllistä, sillä monesti kotona pakoa edeltävät ja sen aikaiset tapahtumat ovat tabu asia. (Forstén-Lindman 1995, 209-210.)

2.4.3 Vanhempien vähäinen tuki

Lasten hyvinvointi sekä reagointi sodan ja pakolaisuuden aiheuttamaan stressiin ovat pitkälti riippuvaisia heidän vanhempiensa käyttäytymisestä sekä perheen kokonaistilanteesta: perheen antamasta huollosta, turvasta ja vanhempien stressitilanteesta

(Garmezy 1983, 76; Kosonen 1994, 194). Kahden kulttuurin välissä tasapainoileva levoton ja epävarma lapsi tarvitsisi tavallista enemmän vanhempiensa aikaa ja tukea. Kuitenkin vanhempien resurssit voivat heidän omasta tilanteestaan johtuen olla vähäiset. Itsekin kriisitilanteissa olevat vanhemmat eivät kykene näkemään lapsensa tilannetta tai heillä ei riitä voimia lapsensa tukemiseen. Tällöin lapset ovat helposti pakotettuja ottamaan aikuisen roolin perheessä, mikä osaltaan lisää lasten stressiä. Muun muassa tässä mielessä maahanmuuttajalasten kohtaamat stressitekijät ovat erilaisia kuin aikuisten. (Kosonen 1994, 197.)

Luonnollisesti lasten sopeutumiseen siis vaikuttaa oleellisesti vanhempien sopeutuminen ja heidän siinä kohtaamansa vaikeudet. Lasten tasapainoisen kehityksen riskitekijöitä ovat myös maahanmuuttajavanhempien heikko koulutustausta sekä suuret työttömyys- ja avioeroluvut. Lisäksi työntekijöiden huolena ovat suomalaisiin perheisiin verrattuna joidenkin maahanmuuttajaperheiden virikkeetön ja riisuttu kotiympäristö. (Ikäläinen ym. 2003, 13, 50.) Yhteiskunta pystyisi auttamaan maahanmuuttajalapsia tukemalla heidän vanhempiensa kasvatustietoisuutta ja subjektiivista – vahvistamalla vanhempia (Matinheikki-Kokko 1992, 129).

Maahanmuuttajalapset kohtaavat monikulttuurisuuden ja kulttuurien kohtaamisen omassa elämässään, omassa itsessään. He joutuvat arjessaan selviytymään sekä vanhempiensa kulttuurin että yhteiskunnan valtakulttuurin vaikutuspiirissä. Mikäli kaikki sujuu hyvin, heistä kasvaa tasapainoisia kaksikulttuurisia aikuisia, joilla on kaksikulttuurinen identiteetti. (Virta 1995, 199.) Onnistuminen riippuu paljon siitä, millaista tukea he saavat vanhemmiltaan, miten heidän kielellistä kehitystään tuetaan sekä siitä, miten heitä ja heidän kulttuuriaan kohdellaan ja arvostetaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Erityisen suuressa roolissa maahanmuuttajalasten tukemisessa ovat ne normaalit palvelut, joita perhe ja sen jäsenet arkielämässään käyttävät: päiväkotit, koulut, neuvolat ja terveyspalvelut (Räty 2002, 164).

3 LASTENSUOJELU JA SEN ASIAKKAAT

Maahanmuuttajia käsittelevän lähdekirjallisuuden tavoin käytän tässä kappaleessa lähteinä suomalaista kirjallisuutta. Ulkomaalaiset lastensuojelututkimukset eivät olisi tutkielmani kannalta kovinkaan relevantteja, koska lastensuojelu eroaa maittain hyvinkin paljon. Esimerkiksi Englannissa lastensuojelu on enemmän korjaavaa ja painottuu lasten hyväksikäyttöön, kun taas Suomessa keskitytään erilaisiin avohuollon tukitoimiin ja painotetaan kodin kuntoa ja vanhemmuutta (Siikander 2001, 64). Yleensä lastensuojelua on Suomessa tutkittu paljon Näistä tutkimuksista hyödynnän tutkielmassani erityisesti niitä, joissa on ollut asiakirja-aineisto oman aineistoni tavoin, esimerkiksi Dokumentoitu lapsi: miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? (Mäenpää & Törrönen 1996) sekä Vanhemmuuden murtuminen – Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa (Kähkönen 1994).

Laajasti tulkittuna lastensuojelun tarkoituksena on turvata lapsen kasvu ja kehitys. Turvaaminen voi tapahtua kasvuoloihin vaikuttamalla, huoltajaa lapsen kasvatuksessa tukemalla sekä perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua toteuttamalla. (Lastensuojelulaki, LSL, 1-2§.) Lastensuojelulaki voidaan jakaa kahteen osaan, joista toinen on ennaltaehkäisevää, lasten elinoloihin ja yleisiin palveluihin liittyvää toimintaa, jossa on kysymys koko lapsiväestön edusta. Toinen osa käsittää yksilö-, ja perhekohtaisen lastensuojelun, jolloin keskitytään yksittäisen lapsen etuun. (Lastensuojelu 1993, 17.) Tämä tutkielma käsittelee nimenomaan jälkimmäistä eli yksilö- ja perhekohtaista lastensuojelua.

Lapsen etua selvitettäessä on huomioitava lapsen ikä ja hänen kehitysvaiheensa tarpeet sekä tutustuttava lapsen kasvuoloihin. Myös lapsella itsellään on oikeus ilmaista omat toivomuksensa ja mielipiteensä. (LSL, 10§.) Käytännössä lapsen edun toteutuminen ei ole mitenkään yksinkertaista saati selkeää (ks. mm. Rantalaiho 1993; Virta 1993) ja kunta- ja työntekijäkohtaisia eroja lapsen edun tulkinnoissa syntyy helposti. Lastensuojelutyöntekijä joutuukin työssään jatkuvasti pohtimaan sitä, miten riittävästi ymmärtää perheen tilannetta ja miten kuitenkin samalla asettaa rajoja perheelle lasten hyvinvoinnin turvaamiseksi. (Mäenpää & Törrönen 1996, 11-12.)

3.1 LASTENSUOJELUPERHEET JA ELÄMÄNTILANTEIDEN ULKOISET PUITTEET

Yleistä lastensuojelun asiakasta on mahdoton määritellä, sillä asiakkuus kohdentuu tapauskohtaisesti joko yhteen lapseen, kaikkiin perheen lapsiin tai koko perheeseen. Lapsen asiakkuus määrittyy aina yksilöllisesti hänen elämäntilanteensa ja elämänkulkunsa mukaan (Mäenpää & Törrönen 1996, 57). Useimmiten lapsi tulee lastensuojelun asiakkaaksi melko nuorena. Noin 60% lapsista on tällöin alle kouluikäisiä ja noin 20% yli 12-vuotiaita. (Kivinen 1992, 115.) Pienten lasten asiakkuus määrittyy useimmiten heidän vanhempiensa kautta ja nuorten enemmän heidän oman toimintansa kautta. Lisäksi tyttöjen ongelmia kuvataan poikia useammin perheyhteyden kautta. (Kivinen 1994, 143.)

Forssénin (1991) tutkimuksessa enemmistö lastensuojelulapsista oli murrosikäisiä tai sitä vanhempia. Yleensä nuorten lastensuojelun tarve aiheutui sekä kasvuolojen ongelmista että heidän omasta käyttäytymisestään. Ongelmat liittyivät kouluvaikeuksiin, päihteiden käyttöön tai rikollisuuteen. (mt., 55, 83.) Virtasen (1994, 52) mukaan lastensuojelunuorten taustaan liittyy yleensä monenlaisia sosiaalisia ongelmia, sopeutumattomuutta, turvattomuutta ja rikollisuutta. Ihmissuhteisiin liittyviä ongelmia oli Forssénin (1991) aineistossa noin 20 prosentilla nuorista. Erityisesti ongelmia esiintyi isäsuhteissa. (mt., 83.)

Tutkijat ovat löytäneet paljon lastensuojelun asiakasperheille tyypillisiä yhteisiä tekijöitä. Monet lastensuojelun asiakkaiksi tulleista perheistä ovat saattaneet olla sosiaalitoimen asiakkaina jo pidemmän aikaa ennen varsinaisen lastensuojeluasiakkuuden alkua (Kähkönen 1994, 27). Sosiaalityöntekijän huoli perheen lapsista ja aikuisista liittyi Kivisen (1994) tutkimuksessa muun muassa perheen huonoon sosioekonomiseen asemaan, yksinhuoltajuuteen, perherakenteen muutoksiin ja useiden viranomaisten mukanaoloon. Suhteellisesti eniten lastensuojeluasiakkaina oli perheitä, joiden aikuisista oli sosiaalityöntekijällä paljon huolta. Suhteessa muihin sosiaalityön sektoreihin lastensuojeluperheille oli tyypillistä kasvatus- ja huolenpito-ongelmien lisäksi yksinhuoltajuus, uusperheys, asuminen vuokra-asunnossa, työttömyys ja täydellinen työelämähistorian puuttuminen (kotiäidit), sosiaalityöntekijän pessimismi vanhempien työllistymisen suhteen sekä sukupolvittainen asiakkuus. (mt., 129-130, 151.)

3.1.1 Perherakenne ja sisäiset tekijät

Forssénin (1993, 68) mukaan lastensuojeluperheiden perherakenteet ovat moninaisia ja biologiset perheet hajanaisia. Tilastojen valossa lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen perherakenne ja perheen koko poikkeavat väestön keskimääräisestä perheestä: lastensuojelulapsilla on enemmän sisaruksia kuin lapsilla keskimäärin ja he asuvat toisen vanhempansa kanssa (Kivinen 1992, 116-117). Yksinhuoltajana lastensuojeluperheessä on yleensä perheen äiti, joka Kivisen (1994, 142) tutkimuksen mukaan on usein itse hakeutunut lastensuojelun palvelujen piiriin. Myös Forssénin (1991, 58-59) aineistossa tyypillinen perheen huoltaja oli useampia avo- tai avioeroja kokenut monen lapsen yksinhuoltajaäiti.

Forssén (1991) tuo esille myös perheongelmien sukupolvittaisen siirtymisen. Kolmanneksella hänen tutkimistaan vanhemmista oli itselläänkin rikkinäinen perhetausta ja heidän kasvuoloihinsa oli liittynyt muun muassa vakavia sairauksia, alkoholiongelmia tai taloudellisia ongelmia. He olivat myös joutuneet muuttamaan useasti. (mt., 65.) Vanhemmat harvoin kykenevätkään olemaan lastensa tukena ja resursseina vaikeissa tilanteissa (Sirkiä 1998, 104). Usein lastensuojeluperheissä onkin lapsi-vanhempi -suhde kääntynyt ympäri, jolloin lapselle on siirtynyt velvollisuus pitää huolta ja suojella vanhempiaan. Tällöin lapsi myös hallitsee vanhempiaan. (Lounavaara-Rintala ym.1999, 31.) Perheiden ongelmat vaikuttavat yleensä jokaiseen perheenjäseneen ja lastensuojellisten toimenpiteiden kohteena ovat tavallisesti kaikki perheen lapset (Forssén 1991, 55).

Myös perheen, ja erityisesti vanhempien sisäiset henkiset tekijät ovat lastensuojeluasiakkuudessa oleellisia. Voimavaroja voivat olla esimerkiksi persoonallisuus, tapa suhtautua asioihin tai kyky muovata ympäristöä ja olosuhteita lapsen kasvulle suotuisiksi. Riskitekijöitä taas ovat moniongelmaisuus, mielenterveysongelmat, alkoholinkäyttö, voimattomuus tai kyvyttömyys oman elämän hallintaan ja lapsesta huolehtimiseen sekä epävakainen perhe-elämä. (Kähkönen 1994, 33, 35-36; ks. myös Forssén 1991, 52.) Yleisin lasten kasvuoloihin vaikuttava riskitekijä oli Forssénin (1991) tutkimuksessa vanhempien päihteen käyttö. Muina tekijöinä mainittiin muun muassa

vanhempien kasvatusvaikeudet ja hoidon laiminlyönti. Lapsen kohdistuvaa fyysistä pahoinpitelyä ilmeni seitsemällä prosentilla perheistä. (mt., 80-81.)

Kähkösen (1994) mukaan haasteellisia perheitä ovat sosiaalityöntekijän kannalta ne, joissa on vanhempien voimattomuutta ja perhe-elämän epävakaisuutta. Tällöin perheissä ei ole määriteltävissä selkeää ongelmaa ja perheet jäävät pitkälti perussosiaalityön varaan, koska sosiaalitoimen yhteistyötahoista ole juurikaan apua. Tärkeää on huomioida, ettei asiakkuus lastensuojelussa ole tasaista alamäkeä, vaan siihen sisältyy monesti tasanteita, jolloin perheen elämä näyttää rauhallisemmalta ja ongelmien selvittämiseksi työskennellään. (mt., 37, 112.)

3.1.2 Sosiaaliset suhteet ja lähiverkosto

Kivisen (1992) mielestä lastensuojelulapsen sosiaalisissa suhteissa on sosiaalityölle sekä haasteita että mahdollisuuksia. Toisaalta suhteiden vaihtuvuus, ennakoimattomuus ja epävakaisuus ovat uhka lapsen kehitykselle, mutta toisaalta taas erityisesti lapsen isovanhemmista saattaa löytyä sitä voimaa ja tukea mitä perhe tarvitsee huonona hetkenään. (mt., 117.) Läheisillä ihmissuhteilla onkin suuri merkitys lasten ja vanhempien hyvinvoinnille, sillä niiden määrä ja laatu vaikuttavat yksilön sisäisiin voimavaroihin ja siten myös vanhemmuuteen. Erityisesti äitien elämäntilanteeseen ja elämän laatuun on parisuhteilla ja niiden laadulla vaikutusta. (Kähkönen 1994, 33, 38.)

Sosiaalityöntekijöiden arvion mukaan vanhempien ja lasten väliset suhteet ovat heikkoja. Myös vanhempien keskinäiset suhteet ovat usein ristiriitaisia tai puuttuvat kokonaan. (Forssén 1991, 105.) Lounavaara-Rintalan ym. (1999) artikkeli antaa korostetun karun kuvan lastensuojeluperheen lasten ja vanhempien välisestä kommunikaatiosta. Sen mukaan perheissä käytetään perheenjäsenistä usein harhaanjohtavia nimityksiä, esimerkiksi yhden yön suhteita kutsutaan isiksi ja äideiksi, jolloin lapselle ei kehity mielikuvaa perheestä ja siihen kuulumisesta. Perheissä ei keskustella tunneasioista lasten kanssa eikä lapsille muutenkaan selitetä mitään. Lapsen kysymyksiin suhtaudutaan niin, että hän ymmärtää lopettaa kyselemisen tai hänelle annetaan hämärtävä vastaus. Tällöin hänen minuutensa helposti hämärtyy. Jatkuvat valheet ja lapsen havaintojen vastaiset kuvaukset ja selitykset horjuttavat lapsen todellisuuden tajua. (mt., 30, 32-33, 36.)

Forssénin (1993) tutkimuksen perusteella lastensuojeluperheillä näyttäisi olevan määrällisesti melko laajat sosiaaliset verkostot ja erityisesti isovanhempien ja muiden sukulaisten tuki on lapsille tärkeää. Näistä sukulais- ja ystävyys-suhteista ainakin yksi on perheille merkittävä. (mt., 153-154.) Aiemmassa tutkimuksessaan Forssén (1991, 107) arvioi lastensuojeluperheiden lähiverkostoissa olevan usein toimimattomia suhteita ja lähiympäristön kontrollin puutetta, jotka saattavat osaltaan edesauttaa perheen ongelmien kehittymistä. Mielenkiintoinen on Forssénin (1993) huomio siitä, kuinka sosiaalityön asiakirjoissa perheiden sosiaalinen verkosto näyttyy paljon kapeampana kuin asiakkaiden omissa kertomuksissa. Tämä ehkä osaltaan pitää yllä kuvaa ongelmaperheiden eristäytyneisyydestä. (mt., 154.) Sosiaalisten suhteiden vähäisyys sekä verkostojen pienuus ja lähisukulaisuuspainotteisuus tulevatkin esiin Kähkösen (1994, 57) vain asiakirja-aineistoon perustuvassa lisensiaattityössä.

Lounavaara-Rintalan ym. (1999) pitkään kokemukseen perustuvassa artikkelissa todetaan lisäksi, että lastensuojeluperheiden sosiaaliset suhteet usein katkeavat ilman surutyötä. Perheessä tai sen lähipiirissä on äkkinäisiä ja selittämättömiä lähtöjä vaihteleviksi ajoiksi tai jopa lopullisesti. Esimerkiksi vanhempien mahdollisen eron jälkeen ei entisiä perheenjäseniä haluta tavata; puoliset toisiaan, vanhemmat lapsiaan tai päinvastoin. Myös sukupuut ovat usein sekasotkuisia ja niitäkin leimaavat siirtymiset ja sekavat suhteet. (mt., 29-32) Kaikenkaikkiaan lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi on useimmiten joutunut elämänsä aikana monien muutosten eteen. Niin sosiaalisten suhteiden kuin asuinyhteisöjenkin muutokset näyttävät kasautuvan lastensuojelulapsille. (Kivinen 1992, 117.)

Neljänneksellä Forssénin (1991, 69) tutkimista asiakkaista oli yhteisyyssuhteiden ongelmia eli heillä oli vähän ystäviä, heiltä puuttui luottamuksellinen ihmissuhde tai he kokivat olevansa yksinäisiä. Vanhemmilla ei juurikaan ollut työelämän suhteita eivätkä he harrastaneet mitään. Usein heidän ainoa harrastuksensa oli käveleminen tai lähiöpubissa käynti. Lapsilla oli jonkin verran harrastuksia, joita tuettiin lastensuojelun taloudellisella tuella. (Forssén 1993, 152, 154.)

3.1.3 Työttömyys ja taloudelliset vaikeudet

Forssénin (1993) mukaan lastensuojeluperheet kuuluvat usein työväenluokkaan. Heidän koulutustasonsa ja ammatillinen aktiivisuutensa ovat heikkoja ja he elävät pitkäaikaisen toimeentulotuen varassa. Materiaalisissa oloissa heillä ei kuitenkaan ole merkittäviä puutteita. (mt., 75; Forssén 1991, 60-61.) Kivisenkin (1994) tutkimuksen perusteella sosiaalitoimistoon yleensä valikoituu asiakkaiksi työttömiä ja usein ylivelkaantuneita perheitä, jotka asuvat vuokra-asunnoissa. Vanhemmat ovat nimenomaan työntekijöitä eivätkä toimihenkilöitä, ja joka kymmenennellä päämiehellä ei ole lainkaan kokemusta työelämästä. Viimeksi mainitut ovat monesti kotiäitejä. (mt. 127, 130.) Taloudelliset vaikeudet koskettivat myös kaikkia Kähkösen (1994) tutkimia asiakasperheitä. Vanhemmilla oli vain lyhytaikaisia ja satunnaisia työsuhteita ja perheet olivat jatkuvan taloudellisen tuen tarpeessa. (mt., 31.) Forssén (1991, 60) toteaa, että työttömyys oli selvästi yleisempää lastensuojeluasiakkailla kuin väestössä keskimäärin.

Vanhemmat itsekin toivoivat työntöön selkiyttävän heidän elämäänsä ja näin monesti onkin (Kähkönen 1994, 32). Vanhempien työssäoloaikana ei Kähkösen (1994) tutkimissa asiakirjoissa näy perheistä tehdyn juurikaan lastensuojeluilmoituksia ja lapset olivat säännöllisesti päiväkodissa. Työsuhteet ja koulutukset ovat kuitenkin usein lyhytkestoisia. Vanhempien lyhytjännitteisestä ja impulsiivisesta elämäntyylistä kertovat osaltaan irtisanoutumiset ja kesken jätetyt koulutukset. Vaikka sosiaalitoimi tarjosikin perheille lasten- ja kodinhoidontukea vanhempien koulutuksen tai työssäkäynnin turvaamiseksi, ei sillä ollut pitkäkestoista vaikutusta perheen elämäntilanteeseen. (mt., 31-32.)

Perheen ulkoisten olosuhteiden, kuten toimeentulon heikkeneminen voi ratkaisevasti heikentää vanhempien kasvatusvoimavaroja ja perheen yleistä toimintakykyisyyttä. Toimintaedellytyksiä lisäämällä taloudellisen tai muun tuen avulla voidaan joissakin tapauksissa vanhemmuuden laatua parantaa. (Kähkönen 1994, 30, 33.) Kähkönen (1994) kritisoi lisensiaattityössään sitä, kuinka vähän hänen tutkimissaan asiakirjoissa kiinnitettiin huomiota perheiden ulkoisiin toimintaedellytyksiin. Hän päättelee, että toimeentulo-ongelmat, työttömyys ja koulutuksen puute ovat niin tyypillisiä sosiaalitoimen asiakaskunnan ongelmia, että niihin suhtaudutaan faktoina ja niitä käsitellään vain muiden tekijöiden

ohella. Tällöin kuitenkin niiden mahdollisuudet perhettä ja vanhemmuutta tukevinä tekijöinä jäävät huomioimatta. (mt. 31-32.)

3.1.4 Huono-osaisuuden kasautuminen

Lastensuojelun vanhemmille on tyypillistä sosiaalisten ongelmien, kuten alkoholismin, avuttomuuden ja perhekonfliktien yleisyys. Lasten näkökulmasta ongelmat näkyvät erityisesti fyysisen ja emotionaalisen hoidon laiminlyöntinä. Tutkimuksissa on havaittu, että lastensuojelun asiakasperheillä on kasautunutta huono-osaisuutta (ks. Virtanen 1994, 26, 33; Forssén 1993, tiivistelmä). Se on myös Kivisen (1994) yksi tutkimustulos. Ne asiakasperheet, jotka olivat syrjäytyneitä, olivat sitä todella. Toisaalta kuitenkin suinkaan kaikki lastensuojeluperheet eivät olleet syrjäytyneitä. Huono-osaisuus on helposti periytyvää, sillä tutkittujen asiakasperheiden vanhemmista peräti 20% oli itsekin ollut aikanaan lastensuojeluasiakkaana. (mt., 145.)

Forssén (1991, 68) määritteli moniongelmaisiksi kaikki ne asiakasperheet, joissa lastensuojelullisten ongelmien lisäksi esiintyy taloudellisia vaikeuksia, päihdeongelmia, mielenterveydellisiä ongelmia tai epäsosiaalisuutta. Tällaisia lastensuojeluperheitä oli Forssénin vuoden 1991 tutkimuksen aineistossa 67% ja vuoden 1993 tutkimuksen aineistossa 40%. Yleisintä moniongelmaisuus oli yksinhuoltajilla (Forssén 1991, 71). Moniongelmaisten lastensuojeluperheiden kanssa sosiaalityötä tehdään intensiivisesti ja muut asiakkaat ovat enemmän vain seurannassa (Forssén 1993). Kritiikkiä sosiaalityö on saanut siitä, ettei se kiinnitä tarpeeksi huomiota moniongelmaisilla, vaikeasti saavutettavilla perheillä erilaisten tukimuotojen käyttöön. Nämä vaikeasti tuettavat perheet kun eivät juurikaan hyödy käytettävissä olevista palveluista. (Virtanen 1994, 32.)

3.2 KUN ASIAKKUUS ALKAA

Kivinen (1994) toteaa tutkimuksensa Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi perusteella, että lastensuojeluasiakkuuden alkaminen on kokonaisuus, jossa lapsen ja perheen asiassa mukana olevien tahojen, asiakkaalle merkityksellisten tahojen ja sosiaalitoimiston välille syntyy yksilöllinen määrittely- ja toimintajärjestelmä. Asiakkuuteen eivät siis johda pelkästään perheeseen liittyvät tekijät, ei pelkästään lähiyhteisön ja naapureiden sietokyky, eivät pelkästään viranomaisten tekemät lastensuojeluilmoitukset, eikä pelkästään sosiaalityöntekijän määrittely perheen tilanteesta, vaan nämä kaikki kokonaisuutena. (mt., 151-152.) Myöskään Kajavan (1997, 123) aineistossa ei mikään yksittäinen syy johtanut lastensuojelutoimenpiteiden käynnistymiseen muutamia yksittäistapauksia lukuun ottamatta.

Kivinen (1994) kuvaa asiakkuuden alkua prosessiksi, jonka asiakas itse tai joku muu taho käynnistää. Asiakkuuden määrittäminen alkaa tilanteista, joissa sosiaalityöntekijä saa tietoa asiasta ja alkaa tutkia lastensuojelun tarvetta. Asiakkuuden vireilletulotapoja on useita. Sosiaalityöntekijällä saattaa olla lastensuojelullinen huoli jo sosiaalitoimistossa asiakkaana olevasta perheestä, lapsesta tai perheestä voi tulla sosiaaliviranomaisille lastensuojeluilmoitus joko toisilta viranomaisilta tai asiakkaan lähiympäristöstä sukulaisilta tai naapureilta, lapsi tai perhe ottaa itse yhteyttä sosiaalityöntekijään ilmoittaen avun tarpeestaan tai asiakkuuden voi virittää esimerkiksi turvakotikäynti. Kivisen tutkimuksessa lastensuojeluasiakkuuden vireilletulo osoittautui sosiaalityöntekijöiden melko vähän seuraamaksi asiaksi, sillä uusien asiakkaiden rekisteröintitavat aineistossa vaihtelivat. (mt., 112, 150.)

Varsinainen asiakkuus määrittyy sosiaalityöntekijän toiminnassa ja vuorovaikutuksessa kaikkien mukanaolevien tahojen kanssa. Tämäkin vaihe on lastensuojeluasiakirjoissa melko dokumentoimatonta. (Kivinen 1994, 112, 150.) Sirkiän (1998) mukaan kuitenkin perheen ongelman määrittelyllä ja määrittelyn alkuperäisellä tekijällä on lastensuojelun huoltoselosteissa tärkeä merkitys. Mikäli perheen ongelma on asiakkuuden alkaessa tiukasti määritelty ja rajattu, rajaa se myös käytettäviä tukimenetelmiä ja ratkaisuvaihtoehtoja sekä kaventaa perheen resurssien etsimistä ja hyödyntämistä. (mt., 109.)

Määrittelyvaiheessa sosiaaliviranomainen tarkastelee perheen tilannetta siitä näkökulmasta, joka hänelle on muodostunut. Hän tulkitsee lastensuojelun tarpeen suhteessa lapsen ongelmaan ja voimavaroihin sekä suhteessa omiin ja lastensuojelun mahdollisuuksiin. Lastensuojelun asiakkaaksitulon vaiheiden rajat ovat osin päällekkäisiä ja sosiaalityöntekijöille jää prosessissa runsaasti tulkinnanvaraa ja harkintavaltaa. Sosiaalityöntekijän persoonan ja työotteen lisäksi määrittelyyn vaikuttavat kuitenkin myös alueelliset työtavat ja yhteistyö muun palveluverkoston yksiköiden kanssa. (Kivinen 1994, 26, 83, 151.) Yhteistyön alkaminen perheen kanssa on tietysti sidoksissa perheen motivaatioon hakea ja ottaa vastaan tukea (Kähkönen 1994, 28). Forssénin (1991) mukaan sosiaalityössä pyritään työskentelemään etupäässä niiden perheiden kanssa, joille tuesta on välitöntä hyötyä. Tavoitteena ei näyttäisi olevan ongelmien poistaminen vaan vain niiden lieventäminen tai tilanteen pitäminen ennallaan. (mt., 102.)

Asiakirjamateriaali antaa erinomaisen mahdollisuuden tarkastella asiakkuuden alkamista, ja tässä tutkielmassa kuvaankin Mäenpään & Törrösen (1996) ja Kähkösen (1994) tavoin asiakkuuden alkamista ensimmäisestä asiakirjamerkinnästä alkaen eli siitä alkaen, kun lapsesta ja hänen perheestään on alettu kirjoittaa muistiinpanoja lastensuojelussa.

Lastensuojeluasiakkuus on useimmiten melko pitkäkestoista. Tämä johtuu osittain siitä, ettei lastensuojelun keinoin voida vaikuttaa perheiden taustalla oleviin ongelmiin, kuten päihde- tai mielenterveysongelmiin. Osittain syynä voivat olla myös lastensuojelun niukat henkilöstöresurssit. Pitkiksi asiakkuudet tekee sekin, että niiden päättyminen on harvoin työntekijän tai asiakkaan tietoinen prosessi. Kuten ei työskentelyn tavoitteita, ei myöskään asiakkuuden loppumista kirjata asiakirjoihin ja usein ne jäävätkin odottamaan perheen uutta tulemistä. (Forssén 1993, 161, 171.)

3.3 LASTENSUOJELULLISET TUKITOIMET

Kunnissa lastensuojelutyö koostuu avohuollon tukitoimista, huostaanotosta, sijaishuollosta ja jälkihuollosta. Lastensuojelulaki edellyttää avohuollollisten tukitoimien käyttöä aina ennen huostaanottoon ja sijaishuollon toimiin ryhtymistä (LSL 16§). Tässä tutkielmassa keskityn vain avohuollollisiin tukitoimiin, sillä aineistossani ei ollut lainkaan huostaanottoja. Kerron kuitenkin toisessa alakappaleessa selvyuden vuoksi lyhyesti myös

näistä tukitoimista, jotta lastensuojelun kokonaisuus hahmottuu paremmin. Myöhemmin palaan taustakirjallisuuden tuella myös maahanmuuttajalasten huostaanottoihin.

3.3.1 Avohuolto

Yleensä avohuollon tukitoimia käytetään lapsen asiakkuuden aikana monipuolisesti (Kivinen 1992, 118). Ne voivat kohdistua sekä lapseen että vanhempiin tai koko perheeseen (Forssén 1991, 15), ja niihin voidaan ryhtyä, kun lapsen terveys ja kehitys vaarantuvat joko kasvuolosuhteiden tai lapsen oman käyttäytymisen vuoksi (LSL 12§). Avohuollon tukitoimilla tuetaan kotikasvatusta ja kodinolosuhteita sekä annetaan neuvontaa ja ohjausta. Tavoitteena on muun viranomaisten väliintulon, kuten huostaanoton ja sijaishuollon ehkäiseminen. (Virta 1994, 75-76.) Perheet kokivatkin avohuollollisen tuen usein helpottavana (Forssén 1991, 87).

Forssén (1993) jakaa lastensuojelun asiakasperheet palvelujen käytön perusteelle kolmeen ryhmään. Tilapäistukiperheet ovat pääsääntöisesti vain toimeentulotukiasiakkaita, jolloin lastensuojelu painottuu satunnaiseen ennaltaehkäisyyn. Seurannassa olevien perheiden tilanteeseen sosiaalityö puuttuu tarvittaessa, usein erilaisten ilmoitusten johdosta. Vaikeasti tavoitettavia perheitä ovat moniongelmaiset perheet, joiden kanssa työskennellään aktiivisesti ja ajallisesti runsaasti. (mt. 162-166.)

Lain määrittämien velvoitteiden lisäksi avohuollon tukitoimet perustuvat käytännössä myös kunkin kunnan väestö- ja palvelurakenteeseen (Kajava 1997, 19). Tavallisimpia avohuollon tukitoimia ovat ohjaus ja neuvonta, taloudellinen tuki, koulunkäynnin ja harrastustoiminnan turvaaminen, asumisolojen turvaaminen, päivähoitopalvelut, kotipalvelu, tehostettu perhetyö, loma- ja virkistyspalvelut, tukihenkilöt, lasten ja nuorten tukiasuminen, lasten avohuollollinen sijoitus perhe- tai laitoshoitoon sekä erilaiset yhteistyötahojen tarjoamat palvelut kuten esimerkiksi perheneuvolat, mielenterveyspalvelut, päihdeongelmien hoitopaikat, ensi- ja turvakodit ja lastenpsykiatriset osastot (Kähkönen 1994, 66; Lastensuojelu 1993, 19, 42; Forssén 1991, 15).

Virallinen tukiverkosto koostuu siten helposti useammista eri tukipisteistä ja usein tuki edellyttää asiakkaan hakeutumista tuen piiriin kotikeskeisen tuen ollessa melko vähäistä (Kähkönen 1994). Tällöin sosiaalityöntekijän rooliksi muodostuu eri palveluiden koordinointi ja perheen kokonaistilanteen seuranta. Yksi yleisimmistä avohuollon tukitoimista ovatkin varmasti sosiaalityöntekijän kanssa käytävät seurantakeskustelut ja sosiaalityöntekijän kotikäynnit. (Forssén 1993, 124.) Näillä tapaamisilla puhutaan perheen asioista, tuetaan perhettä henkisesti ja seurataan perheen tilanteen kehittymistä. Tässä työmuodossa tulee myös näkyviin lastensuojelun kontrolloiva rooli. (Forssén 1991, 90.)

Forssén (1993) kuitenkin kritisoi sosiaalityön painottumista keskusteluun ja niin sanottujen normaalipalvelujen käyttöön. Normaalipalveluissa tavoitteena on tavallisissa perheongelmissa kamppailevien asiakkaiden auttaminen. Monia lastensuojelun asiakkaina olevia moniongelma-perheitä eivät nämä menetelmät kuitenkaan tavoita. Näiden perheiden elämänhallinnassa on usein vaikeita puutteita, eivätkä he osaa selvittää ongelmiaan puhumalla. Tällöin tarvittaisiin muunlaista apua kuin toimistokeskeistä keskustelevaa työskentelyä. (mt., 170.)

Asiakkaan tilanteesta riippuen avohuollontukitoimet saattavat kestää muutamasta viikosta jopa vuosiin. Törrösen ja Mäenpään (1995, 10) tutkimuksessa sijaishuollon toimia edelsi noin kuuden vuoden mittainen avohuollon asiakkuus. Yksi lastensuojelun ongelmista on Kähkösen (1994, 109) mielestä kuitenkin se, että yhteiskunnan tuki ja apu tulee perheelle usein liian myöhään. Avohuollon tukitoimet ovat Kivisen (1992) tutkimuksen mukaan parantaneet lapsen edun toteutumista vain hieman yli puolessa tapauksista ja niin ikään yli puolet on sijoitettu vain lyhyen avohuollollisen työskentelyn jälkeen (mt., 118-119).

3.3.2 Huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto

Huostaanotto tarkoittaa tarvittaessa lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä yhteiskunnan toimesta sijaishuoltona lastensuojelulaitoksessa tai sijaisperheessä (Kajava 1997, 20; Virtanen 1994, 31). Lähtökohtana huostaanotossa on aina lapsen etu sekä hänen huoltajiensa olosuhteiden parantaminen ja heidän tukemisensa (Forssén 1991, 16). Käytännössä valitettavasti yhteistyö vanhempien kanssa usein kuitenkin katkeaa huostaanoton jälkeen (Kähkönen 1994). Huostaanoton perimmäisenä tavoitteena on lapsen

paluu kotiin vanhempiensa luokse. Tämä voi toteutua silloin, kun huostaanottoon johtaneet syyt lakkaavat olemasta ja kotiin palaaminen on lapsen edun mukaista. (Forssén 1991 16; Virtanen 1994, 32.)

Huostaanottoon on ryhdyttävä, mikäli lapsen terveys ja kehitys vakavasti vaarantuu, avohuollon tukitoimet ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuolto on lapsen edun mukaista (LSL 16§). Huostaanoton syyt liittyvät työillä on useimmiten perheongelmiin ja ihmissuhteisiin kun taas pojilla syyt liittyvät enemmän heidän omaan käytökseensä ja kehitykseensä (Mäenpää & Törrönen 1996, 24). Kajavan (1997) mukaan selkein lapsen kasvuoloissa turvattomuutta aiheuttava huostaanoton perustelu oli vanhempien, erityisesti äidin hallitsematon päihteiden käyttö. Kun huostaanoton perustelu oli lapsen omassa käyttäytymisessä oli kyseessä esimerkiksi koulupinnaus, ristiriidat lähiomaisten kanssa, päihteiden käyttö, näpistelyt ja varkaudet tai pahoinpitelyt. (mt., 94, 124.)

Sijaishuolto tarkoittaa huostaanotetun lapsen hoidon ja kasvatuksenjärjestämistä kodin ulkopuolella joko perhehoitona, laitoshoidona tai muulla tarkoituksenmukaisella tavalla (Kajava 1997, 20; Lastensuojelu 1993, 20). Sijaishuollossa olevalla lapsella on oikeus tavata ja pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin hänelle läheisiin henkilöihin. Näin pyritään takaamaan lapsen kehitykselle välttämättömien ihmissuhteiden jatkuvuus. (Virtanen 1994, 31.)

Sijaishuollon päättymisen jälkeen lapselle tai nuorelle on aina järjestettävä jälkihuolto. Varsinaisesti jälkihuollon toimet ovat samoja kuin avohuollon tukitoimetkin, esimerkiksi asunnon, toimeentulon ja koulutuksen järjestäminen. Jälkihuolto kestää huostaanoton päättymisestä aina siihen asti, kun nuori täyttää 21 vuotta. (Forssén 1993, 49; Virtanen 1994, 32.)

3.4 NÄKYMÄTÖN LAPSI VIRANOMAISVERKOSTOSSA

Lastensuojelussa on tyypillistä, että asiakkaana olevan perheen lapsista useammat tai kaikki ovat toimenpiteiden kohteina, sillä perheessä tai sen jäsenillä olevat ongelmat eivät voi olla heijastumatta koko perheeseen. Kuitenkin pienten lasten perheissä sosiaalityö painottuu pääasiassa vanhempiin, kun taas nuorten kanssa kyetään jo työskentelemään

yksilökohtaisemminkin. (Forssén 1991, 54, 92.) Sosiaalityöntekijöiden mielestä asiakassuhdetta rasittavat ulkoapäin saneltavuus, asiakkaiden torjuva suhtautuminen apuun sekä asiakkaiden ongelmien monitahoisuus ja vaikeus. Yhteistyön sujuvuus muodostaa yhden lastensuojelun ongelma-alueista ja siitä riippuu myös työn tehokkuus. Asiakas ei aina käytä hänelle tarjottuja palveluita eikä toisaalta aina viranomaisyhteistyökään toimi toivotulla tavalla. Yhteistyön käynnistäminen voi vaatia paljon aikaa ja kärsivällisyyttä. Asiakkaan heikko motivaatio ei kuitenkaan koskaan saa olla työntekijälle syy olla tekemättä mitään. (Forssén 1993, 123, 161, 174.) Vanhempien arviot asiakkuudesta ja saamansa sosiaalityön laadusta olivat Forssénin (1991, 88) tutkimuksen perusteella yllättävän myönteisiä.

Perheiden kanssa tehtävä sosiaalityö on pääsääntöisesti työtä naisten kanssa (Virtanen 1994, 33), sillä asiakkuus on usein yhteydessä nimenomaan äitien ongelmakäyttäytymiseen. Muutenkin yleensä perheen nainen hoitaa asiakkuutta sosiaalihuollossa. (Forssén 1993, 73.) Törrönen (1994) ehdottaa tälle naisvaltaisudelle syyksi muun muassa sitä, että lastensuojelu toimii pitkälti perinteisten mies- ja naisroolien mukaan, jolloin naisten vastuulle kuuluu lasten kasvatus ja huolto. Toisena mahdollisena syynä hän arvelee olevan naiskulttuuria edustavan ja pitkälti naisten tekemän sosiaalityön, joka saattaa miehistä tuntua vieraalta. Tärkeä seikka on myös se, että lastensuojelun asiakkaina on enemmän yksinhuoltajia kuin väestössä keskimäärin ja yksinhuoltajat ovat useimmiten naisia. (mt., 68.)

Lastensuojelun asiakirjoja tutkineet Mäenpää ja Törrönen (1996) huomasivat, että asiakirjoista on nähtävissä kuva hyvin monimutkaisesta palveluverkostosta, johon kuuluu useita viranomaisia (poliisi, koulu, perheneuvola, oikeustoimi, toinen sosiaalitoimisto, neuvola, päivähoito, sairaala, kouluvirasto sekä lasten psykiatrinen poliklinikka tai osasto). Lapsen tai perheen ystävistä ei asiakirjoissa ollut lainkaan mainintoja. Viranomaisetkin mainittiin aineistossa pikemminkin erillisinä toimijoina kuin yhteistyökumppaneina, sillä yhteistyöneuvottelut etenkin avohuollon piiriin kuuluvien perheiden asiakkuuksissa olivat vähäisiä. Lisäksi viranomaisten huomattava vaihtuvuus oli selvästi ollut esteenä pitkäjänteiselle työlle perheiden kanssa. Tiheimmin viranomaisyhteyksiä oli sekä 5-8-vuotiailla lapsilla eli heidän aloittaessaan koulua että varhaisnuoruusiässä 11-14-vuotiailla lapsilla. (mt., 29, 34-35, 59)

Lapset ovat Mäenpään ja Törrösen (1996) mukaan lastensuojeluasiakirjoissa hyvin näkymättömiä. Lapsen asiakkuus toteutuu etenkin avohuollon tukitoimien yhteydessä pääosin vain vanhempien kautta. Lapsi on erilaisten toimien kohde, mutta häntä ei huomioida aktiivisena vuorovaikutuksen osapuolena. (mt., 32, 57.) Salokanta (2003) sai saman tuloksen tutkiessaan huoltosuunnitelmia. Kaikissa huoltosuunnitelmissa ei edes välillisesti mainittu lapsen omia mielipiteitä ja toiveita. (mt., 82.) Lapsen hyvinvoinnista ollaan kuitenkin huolestuneita ja hänen oireilunsa nähdään heijastelevan koko perheen elämäntilannetta. (Törrönen 1994, 67, 70.) Pitkänkin asiakkuuden ajalta lapsesta saattaa asiakirjoissa olla vain yksittäisiä oireiden kirjauksia (Törrönen & Mäenpää 1995, 23). Törrösen (1994, 68) mielestä kuvauksia lasten ja sosiaalityöntekijöiden vuorovaikutuksesta voisi olla asiakirjoissa enemmän, mikäli lasten kanssa tehtäisiin enemmän yhteistyötä.

Lasten omista näkemyksistä tai kokemuksista ei juurikaan ole muistiinpanoja, vaan niitä on tulkittu eri asiantuntijoiden välityksellä. Lasten omien näkemysten määrä tosin lisääntyi lapsen iän myötä. (Törrönen 1994, 67-68.) Yksilöinä lapset alkavat näkyä enemmän sosiaalityöntekijöiden muistiinpanoissa vasta sijaishuollon aikana (Mäenpää & Törrönen 1996, 32). Saman huomasi tutkimistaan asiakirjoista myös Kähkönen (1994). Lapsi muuttuu näkyväksi usein vasta sijoituksen jälkeen. Sitä ennen sosiaalityöntekijöiden huomio on kiinnittynyt etupäässä vanhempiin, heidän ongelmiinsa ja elämäntilanteisiinsa. (mt., 43.)

Tutkijat (Törrönen & Mäenpää 1995, 24) kysyvätkin, miksi vasta huostaanoton jälkeen muistiinpanoissa aletaan kuvata lasta, jonka elämäntilanne on vaikea? Ikään kuin lapsi jäisi koko prosessissa olosuhteiden uhriksi, jonka vaikeudet tulevat näkyviin ehkä vasta vuosienkin kuluttua (Mäenpää & Törrönen 1996, 58). Yksi selitys tälle tosin saattaa olla se, että etenkin laitoksissa lapset ovat jatkuvan viranomaistarkkailun alaisia, kun taas kotona heidän elämästään sosiaalityöntekijälle kertovat useimmiten vain vanhemmat.

4 MAAHANMUUTTAJAPERHE LASTENSUOJELUASIAKKAANA

Maahanmuuttajista on olemassa paljon tutkimuksia ja kirjallisuutta, mutta suurin osa niistä käsittelee yleistä tietoa sopeutumisesta, pakolaisuudesta tai eri maahanmuuttajaryhmistä. Tutkittua tietoa maahanmuuttajista sosiaalipalvelujen asiakkaina on toistaiseksi hyvin vähän (Ikäläinen ym. 2003, 13). Vähemmän löytyy myös tietoa työntekijän ja maahanmuuttajan välisistä asiakassuhteista tai työntekijän ammattiroolista. (vrt. Forsander 1994a, 51.) Maahanmuuttajiin kohdistuvaa lastensuojelua ei Suomessa ole vielä juurikaan tutkittu. Teoksia, joiden voi suoraan sanoa keskittyvän sekä maahanmuuttajiin että lastensuojeluun, löysin vain kolme: Maahanmuuttajalasten huostaanotoista pääkaupunkiseudulla 1995-1997 (Sippala 1998), Monikulttuurinen sijaishuolto (1998) sekä Mangopuun juurelta kuusen katveeseen – asiakkaana maahanmuuttajaperhe (Ikäläinen ym. 2003). Lisäksi Merja Aniksella on tekeillä Turun yliopistossa väitöskirjatutkimus maahanmuuttajista lastensuojeluasiakkaina. Hänen tutkimuksensa painottuu erityisesti työntekijän ja asiakkaan kohtaamiseen ja siihen liittyvään problematiikkaan.

Rissanen (1998) kertoo, että maahanmuuttajalasten tulo lastensuojeluasiakkaiksi nousi Helsingissä keskusteluihin vuonna 1995. Viime vuosituhannen lopulla maahanmuuttajalapsia tuli jatkuvasti lisää lastensuojelun asiakkaiksi ja myös sijoitusten kasvu oli huolestuttavan suurta, vaikkakin valtaosa sijoituksista oli lyhytaikaisia. (mt., 4, 7-8.) Vuosina 1995-1997 pääkaupunkiseudulla huostaanotettiin 33 maahanmuuttajalasta. Suurin osa näistä huostaanotoista oli kiireellisiä. (Sippala 1998, 12, 20.) Männistön (1998, 2) karkea arvio oli vuonna 1998, että koko maassa sijoitettiin tuolloin noin 400 monikulttuurista lasta vuosittain sijaishuoltoon. Vuosina 1998-2002 maahanmuuttajien suhteellinen osuus lastensuojelun asiakkaista onkin noussut (Ikäläinen ym. 2003, 7). Asiakkuuksien lisääntymiseen voi yksi syy olla se, että lukuisista 1990-luvulla Suomeen tulleista maahanmuuttajista osa on alkanut oireilla. Ikäläisen ym. (2003, 97) mukaan nimittäin monet perheiden ongelmat tulevat esille vasta alkuvaiheiden eli kolmen ensimmäisen vuoden jälkeen.

4.1 MAAHANMUUTTAJAPERHEET JA ELÄMÄNTILANTEIDEN ULKOISET PUITTEET

Lastensuojelun asiakkaina olevilla maahanmuuttajaperheillä ei välttämättä ole ollut elämässään sen enempää muutoksia kuin muillakaan maahanmuuttajilla, mutta jo maahanmuuttajuus sinänsä on valtava muutos. Maahanmuuttajien kohtaamat elämänmuutokset ovat aina erittäin suuria ja niillä on vaikutusta ulkoisen ympäristön muutoksen kautta myös yksilöiden sisäiseen tilaan ja identiteettiin (ks. mm. Munge 1998, 18). Perheet tulevat erilaisista kulttuuri-ilmapiireistä, mahdollisesti sota-alueilta, perheitä on kenties sorrettu kotimaissaan, perheen jäseniä on ehkä kidutettu, raiskattu tai jopa tapettu. Uusi maa outoine tapoineen on jälleen yksi muutos maahanmuuttajan elämässä, johon pitää yrittää sopeutua.

Helsingin lastensuojelutyöntekijät kokivat maahanmuuttajaperheiden suurimpina ongelmina valtavan yksinäisyyden, turvattomuuden, mielenterveysongelmat sekä kahden kulttuurin paineet. Lisäksi miesten työttömyyden ja naisten kielitaidottomuuden johdosta vanhemmat eivät löydä paikkaansa yhteiskunnassa, mikä taas johtaa heidän väsymiseensä ja eristäytymiseen. (Rissanen 1998, 10, 12.) Toisaalta vuosina 1995-1997 pääkaupunkiseudulla tehdyissä huostaanottoasiakirjoissa ei ollut lainkaan mainintoja vanhempien työssä olemisesta tai työttömyydestä, rasismista eikä kielivaikeuksista. Vanhempien väsymisen tai väkivaltaisuuden syistä ei myöskään ollut juurikaan mainintoja. Sen sijaan mainintoja oli kulttuuri- ja perheristiriidoista sekä koulu- ja kasvatustarpeista, joihin perheissä oli yritetty vaikuttaa kovalla kurilla ja jopa väkivallalla. (Sippala 1998, 27-28.)

4.1.1 Perherakenne

Useimpien vuosina 1995-1997 pääkaupunkiseudulla huostaanotettujen maahanmuuttajalasten perheissä olivat molemmat biologiset vanhemmat. Joillakin lapsilla oli suomalainen äiti- tai isäpuoli, jolloin toinen biologinen vanhempi asui lapsen entisessä kotimaassa. Muutamissa tapauksissa on perheen äiti todennäköisesti ollut yksinhuoltaja. (Sippala 1998, 20.) Yksinhuoltajaperheissä ongelmatilanne voi jatkua pitkäänkin, koska lähellä ei välttämättä ole oman kulttuurin jäseniä, jotka kiinnittäisivät huomiota perheen avun tarpeeseen (Rissanen 1998, 10). Yksinhuoltajuus onkin myös maahanmuuttajaperheissä merkittävä palvelujen tarvetta aiheuttava tekijä (Ikäläinen 2003, 94). Perheissä on yleensä

useampia lapsia ja perheet saattavat olla huomattavankin suuria. Niinpä maahanmuuttajat asuvatkin yleensä paljon suomalaisia ahtaammin (Ekholm 1994, 65).

Ekholm (1994, 85) havaitsi perheillä olevan kaksi vastakkaista roolia sopeutumisprosessissa: toisaalta perhe toimii yksilön tukena ja turvana, mutta toisaalta taas perheen sisällä helposti kärjistyvät uuden ja vanhan kulttuurin erot. Monissa kulttuureissa yksilö saa voimansa perheestä, jolloin yhdessä ollaan vahvempia kuin yksin (Mikkola & Heino 1997, 19). Maahanmuuttajille suunnatuissa tukitoimissa tulisikin huomioida se, miten tärkeä perhe voi olla yksilön hyvinvoinnin kannalta. Kulttuurisidonnaisuus on perheissä usein hyvin havaittavissa. Erityisesti kehitysmaissa perheen merkitys on yksilölle erittäin tärkeä, joten perhesuhteiden muutokset voivat jo sinällään aiheuttaa maahanmuuttajaperheissä ongelmia. (Mikkola & Heino 1997, 19.) Suurimmat syyt monikulttuuristen perheiden lastensuojeluasiakkuuksille ovatkin todennäköisesti perheristiriidat ja kasvatusvaikeudet (Rissanen 1998, 9).

4.1.2 Perheroolien muutokset

Perheenjäsenet sopeutuvat eri tahdissa ja eri tavoin uuteen kulttuuriin, jolloin perheen sisäiset roolit muuttuvat. Lisäksi suomalainen individualistinen perhemalli vaikuttaa perheenjäsenten keskinäisiin suhteisiin. Perheristiriitojen yleisin syy lieneekin perheenjäsenten roolien hämärtyminen. Naista rohkaistaan Suomessa ulos kodista joko opiskelemaan tai työelämään. (Räty 2002, 113.) Tai hän on kotonaan ilman kasvatustukea naapurustolta ja sukulaisilta. Isä ei kykene enää toimimaan perheensä elättäjänä, jolloin hänen auktoriteettiasemansa laskee. (Forsander 1994, 33.)

Naisen asema maahanmuuttajaperheissä on usein vaikea. Moilanen (1995) esittää kaksi vaihtoehtoista mallia naisen roolista maahanmuuttajaperheessä. Ensimmäisessä mallissa naisen rooli vahvistuu hänen päästyään työelämään. Tällöin mies voi kokea alemmuuden tunnetta menettäessään asemansa perheen päänä ja elättäjänä, mikä voi purkautua esimerkiksi perheväkivaltana. Toisessa mallissa nainen joutuu pienten lasten vuoksi jäämään kotiin ja eristäytyy sinne. Tällöin usein perheen sosiaalityöntekijä on äidistä huolissaan. (mt., 6.) Kielitaidottomuus, ehkä luku- ja kirjoitustaidottomuuskin, koulutuksen puute ja yksinäisyys tekevät naisista erittäin riippuvaisia miehistään ja lapsistaan. Heidän

väsymyksensä ja kotiin eristäytymisensä voivat kanavoitua esimerkiksi somaattisina oireina. (Mailin & Tiilikainen 2002, 30.)

Hirstiö-Snellmanin ja Mäkelän (1998) haastatteluissa ongelmana koettiin nimenomaan miehen määräävä rooli perheissä. Mies oli tällöin selvästi yhtenä linkkinä palveluiden ja perheen välillä päättäen perheensä palveluista. Miehen myös koettiin usein haluavan kontrolloida vaimoaan. (mt., 28.) Perheiden sisäisiin asioihin puuttuminen on ulkopuoliselle vaikeaa, ja usein sosiaalityöntekijä ei voi muuta kuin kuuntelemalla helpottaa perheenjäsenten oloa (Moilanen 1995, 6). Erityisen vaikeasti ratkaistavia ongelmia ovat olleet muun muassa avioerotilanteissa lasten huoltajuus- ja tapaamiskiistat, sillä vanhempien käsitys asioiden ratkaisusta on toisinaan aivan toinen kuin Suomen lainsäädännön (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 25).

Lapset saattavat haluta elää yhtä vapaasti ja itsenäisesti kuin suomalaisetkin nuoret. (Räty 2002, 113.) Lapset myös oppivat vanhempiaan nopeammin yhteiskunnassa ja kaveripiirissä tarvittavia taitoja, joita kuitenkin joutuvat ehkä piilottamaan kotona vanhemmiltaan (Forsander 1994, 33-34). Kielen ja kulttuurin nopeampi oppiminen voi johtaa myös siihen, että lapset toimivat vanhempiansa apuna ja tulkkeina, mikä erityisesti heikentää vanhempien auktoriteettiasemaa. (Räty 2002, 113.) Monissa kulttuureissa vanhemmilla on perheessä suurempi auktoriteetti kuin suomalaisilla vanhemmilla. Mikäli lapset toimivat vanhempiansa tulkkeina ja asioiden hoitajina, ovat perheen roolit ja hierarkia todella sekaisin. Lapset, joiden tulisi aina kunnioittaa ja totella vanhempiaan, ovatkin Suomessa vanhempiaan pätevämpiä. (Virta 1995a, 221-222.)

Roolien muutokset asettavat perheen ja avioliiton erittäin kovalle koetukselle. (Forsander 1994, 33-34.) Useimmiten ristiriidat heijastelevat juuri niitä arvoja ja normeja, jotka perheessä koetaan erityisen tärkeiksi. Vanhemmat saattavat kokea itsensä epävarmoiksi ja hämmentyneiksi ja asemansa uhatuiksi jopa omien lastensa keskuudessa. Tällöin he mahdollisesti omaa auktoriteettiaan korostaessaan muuttuvat hyvin autoritaarisiksi lapsiaan kohtaan. Tämä antaa heille myös tunteen siitä, että edes jotain omassa elämässä on kontrolloitavissa. (Alitolppa-Niitamo 1993, 93, 95). Maahanmuuttajaperheissä sukupolvien kiilu saattaa olla valtava. Vanhemmat helposti kasvattavat lapsiaan samoin kuin heitä itseään on kasvatettu. (Pakkanen 2002, 15.) Fyysinen kurittaminen on perheissä

mahdollista, ja sitä saatetaan perustella nimenomaan kulttuurisilla syillä (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 29; Virta 1995a, 221).

Vanhemmat kokevat helposti menettävänsä ristiriitatilanteissa otteensa yhteiskunnan ja kaveripiiriin hyväksyntää etsiviin lapsiinsa. Heillä ei ole yksinkertaisesti keinoja eikä kokemusta kasvattaa lapsiaan vieraassa yhteiskunnassa, etenkin kun kotimaan sosiaaliset turvaverkotkin puuttuvat. (Forsander 1994, 33.) Joskus lapset ovat saapuneet Suomeen pakolaisina ilman vanhempiaan ja ehtineet asua Suomessa jo jonkin aikaa ennen kuin muu perhe saa oleskeluluvat ja perhe yhdistyy. Tällöin on sanomattakin selvää, että ristiriidat Suomessa jo pitkään asuneen lapsen ja hänen vasta tulleiden vanhempiensa välillä voivat olla suuria. (Sippala 1998, 19.) Ikävimmissä tapauksissa lapsi on jo unohtanut oman äidinkielsäkin, jolloin kommunikaatio vanhempien ja lapsen välillä on erittäin vaikeata.

4.1.3 Parisuhdeongelmat ja väkivalta

Sopeutumisprosessin syövereissä ei ole lainkaan outoa, että parisuhde joutuu kovalle koetukselle. Erimielisyyksiä voi synnyttää muun muassa puolisoiden eri tahtiin etenevä sopeutuminen, jolloin puolisoissa tapahtuvat muutokset voivat kuljettaa heitä eri suuntiin (Alitolppa-Niitamo 1993, 95). Mikäli muutoksista ei kyetä parisuhteessa keskustelemaan, on hyvin tavallista, että puoliso syyllistää toista perheen huonosta tilanteesta (Puusaari 1998, 27). Joskus erimielisyydet johtavat jopa väkivaltaan.

Ongelmien riistäytyminen väkivallaksi saattaa kuitenkin olla yllätys myös osapuolille itselleen. Kotimaassa käyttäytymistä ovat säädelleet muun muassa oman yhteisön tuki ja kontrolli. Eristyksissä vieraassa maassa ei perhekriisejä kuitenkaan voi puida sukulaisten ja naapureiden kanssa. Vaikka parisuhdeongelmat ovat samankaltaisia kulttuurista riippumatta, ovat kriisit usein rankempia ja syvempiä vieraan kulttuurin ympäröimänä. (Suoninen 1995, 21.) Kuitenkaan mihinkään kulttuuriin ei kuulu kärsimyksen aiheuttaminen perheenjäsenille, eikä työntekijä saa katsoa perheväkivaltaa läpi sormien (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 40; Moilanen 1995, 6). Suvaitsevaisuudenkaan nimissä ei kaikkia asioita, esimerkiksi lasten fyysistä kurittamista, tule hyväksyä.

Maahanmuuttajanaisten turvakotiin hakeutumisen yleisin syy on fyysinen väkivalta ja sen uhka. Myös henkinen väkivalta, esimerkiksi kodin ulkopuolella liikkumisen estäminen aiheuttaa tarvetta turvakotipalvelulle. Muita syitä ovat muun muassa erilaiset perhekriisit, asunto-ongelmat, sosiaalisten tukiverkoston puute tai mahdollisuus paeta epätyytyvästä parisuhteesta. (Haarakangas ym. 2000; ref. Hassinen-Ali-Azzani 2002, 75.) Eräs turvakodin työntekijä on havainnut, että monet maahanmuuttajanaiset kulttuurista riippumatta alkavat vuosien kuluessa vaatia itselleen samoja oikeuksia kuin suomalaisillakin naisilla on, mikä voi johtaa perheväkivaltaan tai naisen kotiin eristämiseen (Suoninen 1995, 21).

Hirstiö-Snellmanin ja Mäkelän (1998) tutkimukseen osallistunut perheneuvolan sosiaalityöntekijä oli huomannut, että maahanmuuttajanaisten kyky sietää perheväkivaltaa vähenee suomalaisessa kulttuurissa, kun taas miesten väkivaltaisuus helposti lisääntyy esimerkiksi työttömyyden, rooliristiriitojen tai identiteetti-ongelmien vuoksi. Sosiaalityöntekijät kokivat perheväkivallan vaikeasti puututtavana ja selvittävänä ongelmana, koska maahanmuuttajat eivät useinkaan halunneet puhua väkivallasta tai eivät osallistuneet ongelman ratkaisemiseen. Usein työntekijät joutuivatkin tyytymään toissijaisiin ratkaisuihin ja auttamaan vain osaa perheestä. (mt., 25.)

4.1.4 Luonnollisten sosiaalisten verkostojen puute

Perhe- tai kasvatusongelmia kohdatessaan maahanmuuttajat tukeutuisivat normaalisti useimmiten suurperheensä tai sukunsa sosiaaliseen tukeen ja kontrolliin (Räty 2002, 164). Kuitenkin Suomessa heiltä puuttuvat usein lähes täysin heidän luonnolliset sosiaaliset verkostonsa (Vuorio 2001, 8). Koska Suomessa eri maahanmuuttajaryhmät ovat vielä pieniä, joutuvat maahanmuuttajat selviytymään arjessaan pitkälti yksin. Pienestäkin yhteisöstä tosin voi olla apua ongelmien ja vaikeiden tilanteiden selvittämisessä, mutta suurperhettä ja sukua ei yhteisö koskaan voi korvata. Joko heidän on kyettävä luomaan uusia verkostoja, mikä vieraassa maassa on aina erityisen vaikeaa tai heidän on turvauduttava viranomaisten apuun (Sippala 1998, 26). Viranomaisten puoleen ei välttämättä kuitenkaan kovin helposti käännyttä, sillä lasten kasvatuksesta keskustelu viranomaisten kanssa on monelle maahanmuuttajalle vieras ajatus (Vuorio 2001, 9).

Oman kulttuuriyhteisön tuen puuttuessa perheenjäseniin kohdistuu liian suuria vaatimuksia, jolloin perheen sisäiset ristiriidat niin aviopuolisoiden kuin lasten ja vanhempienkin välillä ovat yleisiä. (Maahanmuuttajalasten... 1995, 8.) Sosiaalisen tukiverkon puuttuessa vanhemmuuskin saa vieraassa maassa uuden muodon. Monet joutuvat ensimmäistä kertaa elämässään olemaan isinä ja äiteinä yksin kasvatustasioiden kanssa. Uudenlainen vastuu sekä huoli omista lapsista ja heidän etäännyttämisestään kotikulttuuristaan ajaa vanhempia joskus pakkokeinoihin ja väkivaltaan. He itsekin ihmettelevät, mitä heille on tapahtunut, koska kotimaassa ei lasten kasvatuksessa ikinä tarvittu niin kovia keinoja. (Munge 1998, 18.)

Hieman yli puolet Ekholmin (1994) haastattelemista pakolaisista kertoi ystäviinsä kuuluvan myös suomalaisia ystäviä. Kuitenkin moni näistä ystäväistä paljastui keskustelun edetessä Punaisen Ristin tai seurakunnan järjestämiksi ystäväperheiksi. Melko harvoilla pakolaisilla oli myöskään vapaa-ajan urheiluharrastuksia yhdessä suomalaisten kanssa. (mt., 73-74.) Paluumuuttajat mainitsivat harrastuksikseen muun muassa television katselun, lukemisen, ompelun ja lenkkeilyn. Suuri osa vapaa-ajasta kuluu kotona perheen parissa. (Takalo 1994, 26.) Yksinäisyys ja sosiaalinen eristyneisyys ovat monelle maahanmuuttajalle tuttuja. Vanhan sosiaalisen verkoston menetystä pidetään yhtenä oleellisena tekijänä maahanmuuttajan psyykkisten ongelmien taustalla (Kyntäjä 1995, 90).

4.1.5 Työttömyys ja taloudelliset vaikeudet

Sosiaalisten verkostojen vähäisyyden lisäksi maahanmuuttajien yleisimpiä ongelmia ovat työttömyys ja kielitaidottomuus (Vuorio 2001, 8). Maahanmuuttajien työllistyminen on sekä Suomessa että muissa teollisuusmaissa vaikeampaa kuin valtaväestön. Maahanmuuttajien työttömyysluvut valtaväestöön verrattuna ovat moninkertaiset ja he työskentelevät yhä useammin heikosti arvostetuissa töissä. (Forsander & Ekholm 2001, 59, 61-62.) 1990-luvun alussa suurimpina esteinä maahanmuuttajien työllistymiselle nähtiin suurtyöttömyys, kielitaidottomuus, heikko pohjakoulutus, vähäinen ammattitaito sekä suomalaisten ennakkoluulot (Ekholm 1994, 64).

Suomeen tuli paljon uusia maahanmuuttajia 1990-luvun taloudellisen laman aikana ja työpaikkojen puuttuessa monet heistä jäivät pois niiltä poluilta, joiden kautta heidän

ajateltiin integroituvan suomalaiseen yhteiskuntaan (Rissanen 1998, 7). Osa maahanmuuttajista ei olekaan päässyt koskaan töihin Suomessa eikä heillä ole käsitystä suomalaisesta työelämästä tai sen vaatimuksista. Maahanmuuttajien nykyinen suuri työttömyysprosentti vaikuttanee myös seuraavan sukupolven mahdollisuuksiin yhteiskunnassamme. (Forsander & Ekholm 2001, 72.) Työttömyys ja ensisijaisen sosiaaliturvan riittämättömyys johtavat siihen, että maahanmuuttajaperheet ovat toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaita (Vuorio 2001, 8). Todennäköisesti monet lastensuojelun asiakkaita tulevat maahanmuuttajaperheet ovat aiemminkin olleet sosiaalitoimen asiakkaita. Erityisesti somaliperheiden huono taloudellinen tilanne on korostunut (Ikäläinen ym. 2003, 50).

4.2 MAAHANMUUTTAJAN LASTENSUOJELUASIAKKUUDEN ALKU

Maahanmuuttajaperheelle ajatus koko lastensuojelusta voi olla täysin vieras. Etenkin yhteiskulttuureissa perheiden ongelmat on totuttu ratkaisemaan suvun kesken, ja vaikka apua kaivattaisiinkin, pidetään yhteiskunnan puuttumista outona. Myös suomalaisen lastensuojelun lapsikeskeisyyttä vierastetaan. Vanhemmat saattavat kokea, että lasta yllytetään heitä vastaan tai että lapsille annetaan liikaa vastuuta. (Räty 2002, 174.) Ikäläisen ym. (2003) haastattelemista lastensuojelutyöntekijöistä joka viides oli sitä mieltä, että erityisesti somaliperheet eivät koe tarvitsevansa apua ja siksi kieltäytyvät tarjotuista palveluista. Perheiden ajateltiin haluavan selvittää kasvatuksesta yksin. Toisaalta myös epäluuloisuus mainittiin avusta kieltäytymisen syyksi. (mt., 47.)

Totta onkin, että maahanmuuttajat tietävät lastensuojelusta hyvin vähän. Sen toivat Ikäläisen ym. (2003) tutkimuksessa esiin sekä maahanmuuttaja-asiakkaat että lastensuojelutyöntekijät. Asiakkaat toivoivat tietoa palveluista yleensä sekä erityisesti lastensuojelun toiminnasta. Myös keskustelua lasten kasvatuksesta toivottiin. Somalivanhemmat epäilivät, että lastensuojelun yllätyksellisyys aiheuttaa vanhemmissa yhteistyöhaluttomuutta. Lastensuojelutyöntekijät taas toivoivat maahanmuuttajille jaettavan enemmän tietoa yleensä suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen käytännöistä. Perheiden omien tavoitteiden epäselvyys koettiin työskentelyä vaikeuttavana seikkana (mt., 53, 79-80.)

Suomalaisen työntekijän ja maahanmuuttaja-asiakkaan kohdatessa vallan käyttöön liittyvät kysymykset ovatkin monesta syystä kärjistyneitä, sillä maahanmuuttaja-asiakas on monessa suhteessa suomalaista asiakasta heikommassa lähtötilanteessa. Jo instituutiona ammattiauttajat ovat osalle maahanmuuttajista vieras asia ja ammattilaisten roolikäyttäytymistä voidaan pitää outona, koska viranomainen on totuttu näkemään etäisenä auktoriteettina. Maahanmuuttaja-asiakas ei aina tunne häntä palvelevaa organisaatiota eikä heikon kielitaitonsa vuoksi kykene välttämättä tiedon hankintaan. Lisäksi häneltä saattaa puuttua kykyä, tietoa tai uskallusta tehdä tarvittaessa valituksia kohtelustaan. (Forsander 1994a, 55-56.)

Vuorion (2001, 9-20) tekemän selvityksen mukaan maahanmuuttajaperheiden lastensuojeluasiakkuuden alkamisen syyt ovat sopeutumisongelmia lukuun ottamatta samanlaisia kuin suomalaisillakin asiakkailla: perheväkivalta, perheen sisäiset ristiriidat, väsymys ja jaksamattomuus, voimattomuus vanhempana, eristäytyminen, alkoholi ja muut päihdeongelmat, avuttomuus, yleensä vaikeat elämäntilanteet, koulunkäymättömyys, insestiepäily, lapsen/nuoren aggressiivisuus tai lyhytjännittyneisyys, lapsen hoitamattomuus, toimeentulo-ongelmat, lasten kasvatusvaikeudet. Rissanen (1998) hieman aiemman mielipiteen mukaan taas ainakin vielä vuonna 1997 lastensuojelun tarvetta aiheuttavat tekijät olivat maahanmuuttajilla erilaisia kuin suomalaisilla. Erityisesti hän mainitsee päihteiden ongelmakäytön vähäisyyden maahanmuuttajien keskuudessa. (mt., 6.) Ehkäpä ongelmat sinänsä ovatkin hyvin samankaltaisia, mutta niihin johtaneet tekijät eroavat toisistaan. Huomioitava on myöskin varmasti se, onko kyseisissä perheissä suomalaisia puolisoita (esim. Sippala 1998) vai puhutaanko ainoastaan maahanmuuttajataustaisista perheenjäsenistä (esim. Rissanen 1998).

Maahanmuuttajaperheiden ei ole todettu hakeutuvan lastensuojelun asiakkaiksi niin herkästi kuin suomalaisten perheiden, mikä osaltaan voi johtua juuri siitä, että lasten kasvatukseen liittyvien asioiden käsittely viranomaisten kanssa on monissa kulttuureissa vierasta (Vuorio 2001, 9). Lastensuojelutyöntekijän kokemuksen mukaan suomalaisten vanhempien ottaessa itse yhteyttä lastensuojeluviranomaisiin, maahanmuuttajaperheissä lastensuojeluilmoitukset tulevat useimmiten muiden viranomaisten taholta. (Rissanen 1998, 7.) Vuorion (2001) mielestä on kuitenkin mahdollista, ettei maahanmuuttajaperheistä tehdä lastensuojeluilmoituksia yhtä herkästi kuin valtaväestöstä, vaan asioita selitetään kulttuurieroilla välttäen näin rasistiksi leimautumista. Toisaalta hänen tutkimuksessaan oli

joitakin tapauksia, joissa maahanmuuttajista on tehty valtaväestöä herkemmin ilmoituksia. (mt., 9.)

Joissakin tapauksissa maahanmuuttajalapsen ja -nuoren ottavat itse yhteyttä lastensuojeluun vaatien jopa huostaanottoa ja sijoitusta. Tällöin kyseessä saattaa olla sukupolvien välinen kiila. Erilaiset käsitykset kulttuurisesti sopivasta käyttäytymisestä ovat kiristäneet lapsen välit molempiin tai toiseen vanhempaan pisteeseen, jossa lapsi ei enää uskalla palata kotiinsa peläten esimerkiksi väkivaltaa tai muita rangaistuksia. (Sippala 1998, 23, Vuorio 2001, 9.)

4.3 MAAHANMUUTTAJAN LASTENSUOJELULLISET TUKITOIMET

Maahanmuuttajien kanssa työskennellessä korostuvat ennaltaehkäisevä lastensuojelutyö, verkostoituminen ja poikkihallinnollinen työote (Rissanen 1998, 11-12). Lastensuojelu on monissa kulttuureissa täysin tuntematon asia, joten oma prosessinsa maahanmuuttajien kanssa tehtävässä lastensuojelutyössä on lastensuojelun tavoitteiden merkitysten tekeminen tutuksi asiakkaille (Munge 1998, 22). Pääsääntöisesti maahanmuuttajien tilanteen helpottamiseksi on sosiaalipuolella annettu materiaalista apua. Terveystieteissä taas on lievitetty oireita, hoidettu sairauksia tai annettu fyysistä kuntoutusta. Henkisen tuen ja avun antaminen on niin sosiaali- kuin terveystieteissäkin onnistunut huonosti. (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 26.)

4.3.1 Avohuolto

Maahanmuuttajaperheiden suurin palvelun tarve on työntekijöiden mielestä kodinhoito. Muita käytännön läheisiä tarpeita ovat lastenhoito, lasten kuljetukset, taloudellinen tuki sekä perheen henkinen tukeminen keskustelujen avulla. Näihin tarpeisiin lienevät syynä useampilapsiset perheet sekä yksinhuoltajuuden yleisyys. Toisinaan työntekijät kertoivat maahanmuuttajaperheiden vaatimusten olevan hyvin suuria. Tähän esitetään syyksi perheiden ja työntekijöiden erilaisia käsityksiä työntekijöiden tehtävistä. (Ikäläinen ym. 2003, 46-47.)

Avohuollon tukitoimina pääkaupunkiseudulla vuonna 1995-1997 tehdyissä maahanmuuttajalasten huostaanottotapauksissa oli käytetty erilaisia terapioita, erityisopetusta, harrastuksia, koulukuraattorin apua, leirejä, neuvotteluja sekä asiakkaiden että eri yhteistyötahojen kanssa, perheneuvontaa, päivähoitoa, projekteja ja turvakotia sekä myös imaamin ja sukuyhteisön tukea (Sippala 1998, 21-22). Vuorion (2001, 10) mukaan maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa ei kuitenkaan ole järjestetty läheisneuvonpitoja.

4.3.2 Huostaanotto ja sijaishuolto

Sippalan (1998) tutkimissa pääkaupunkiseudun huostaanotoissa suurin osa lapsen terveyttä ja kehitystä vakavasti vaarantavista tekijöistä sekä kiireelliseen huostaanottoon johtaneista syistä liittyivät lapsen tai nuoren omaan käyttäytymiseen. Perheeseen liittyvinä tekijöinä mainitaan epävakaa perheolot, perheen eristäytynyt elämä ja lapsen eristäminen muusta maailmasta, perhekriisit, isän asettamat tiukat rajat, perheväkivalta sekä päihteiden käyttö. (mt., 21-22.) Perheen kohtaamia kulttuuriristiriitoja ei pysty päättelemään pelkkien huostaanottopäätösten perusteella, sillä kulttuurikonfliktit eivät koskaan voi olla huostaanoton perusteena (Ikäläinen 2003, 29). Toisaalta Kajava (1997, 73) on huostaanottoja tutkiessaan rajannut tutkimuksestaan pois ”sellaiset huostaanottopäätökset, joihin liittyi huomattavassa määrin kulttuuritaustasta johtuvia erilaisia kasvatustulkintoja ja ristiriitoja. Näiden liittäminen tutkimukseen edellyttäisi erillisiä sisältöluokkia ja osin sisältäisi jo erillisen tutkimusaiheen”.

Huostaanottoasiakirjoista (Sippala 1998) ilmenee, että maahanmuuttajalapsen tai -nuoren itse vakavasti vaarantaessa kasvuaan ja kehitystään ovat syinä kiireellisiin huostaanottoihin muun muassa epäsosiaalinen elämä, halu päästä pois kotoa tai pelko palata kotiin, karkailut ja kotoa poissaolot, toive saada lisää vapautta omaan elämään, itsemurhauhat, jengiytyminen, koulupoissaolot ja koulun käynnin laiminlyöminen, levottomuus ja häiritsevä käytös, kuljeskeleva elämäntapa, masentuneisuus ja sulkeutuneisuus, päihteet, rikoskierre, väkivaltainen käyttäytyminen ja aggressiivisuus. Syinä avohuollon tukitoimien riittämättömyyteen ja mahdottomuuteen mainitaan muun muassa isän vahva asema, lapsen kieltäytyminen tarjotusta hoidosta tai kotiin palaamisesta, pyrkimys saada rikokset loppumaan tai saada lapsi palaamaan kouluun, sopeutumattomuus kouluun sekä vanhempien sijoituspyynnöt. (mt., 21-22).

Rissanen (1998, 8) oli edellisen vuosikymmenen lopulla huolissaan maahanmuuttajalasten suuresta sijoitusten kasvusta, vaikkakin 70% niistä oli lyhytaikaisia. Mungen (1998, 19) mukaan huostaanotto ei olekaan pysyvästi ratkaissut perheiden ongelmia. Huostaanottoa perusteltiin Sippalan (1998, 22) tutkimissa tapauksissa muun muassa elämäntilanteen rauhoittamisella, koulunkäynnin turvaamisella, lapsen hoidon ja kuntoutuksen arvioinnilla, rikoskierteen katkaisulla sekä terveellisen kasvun ja kehityksen edellytysten luomisella ja edistämällä.

Useimmat vuosina 1995-1997 pääkaupunkiseudulla huostaanotetut maahanmuuttajalapset, joiden mielipidettä oli kysytty, antoivat suostumuksensa huostaanottoon ja sijoittamiseen, ja vain ani harva lapsi vastusti huostaanottoa. Saman perheen lapset sijoitettiin aina samaan paikkaan eikä lapsia sijoitettu suomalaisiin perheisiin vaan erilaisiin laitoksiin ja perheryhmäkoteihin. (Sippala 1998, 23-24.) Sijaishuollolle maahanmuuttajalapsen kulttuuritaustan huomioiminen on haasteellista. Jatkuvuus on tae turvallisuudentunteelle ja lapsen identiteetille. Niinpä onkin tärkeää, että lapsen oikeus omaan kieleensä, uskontoonsa ja kulttuuriinsa pystytään myös käytännössä toteuttamaan. (Räty 2002, 175; ks. myös UNHCR 1994.)

4.4 VIERAAN KULTTUURIN KOHTAAMINEN TYÖSSÄ

Maahanmuuttajat moninaisine taustoineen asettavat yhä edelleen haasteita kuntien palvelujärjestelmille. Rissanen (1998, 11) mielestä maahanmuuttajat ovat myös myönteisellä tavalla kyseenalaistaneet ”lastensuojelun ’vanhakantaisia’ ja hitaasti muuttuvia työmuotoja”. Yhteistyön sujuminen viranomaisten kanssa on erittäin merkityksellistä maahanmuuttajien aineellisen ja henkisen hyvinvoinnin kannalta. Lisäksi viranomaisen antaa toiminnallaan maahanmuuttajille kuvan suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen toimintamalleista. (Pitkänen & Kouki 1999, 16.) Suurimpina ongelmina maahanmuuttajien kanssa tehtävässä yhteistyössä tuntuvat olevan tiedon puute, toimivan tiimityön vähäisyys, totuttujen työmenetelmien soveltumattomuus ja uusien menetelmien outous (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 37). Molempien osapuolten tulkitessa tilanteita omasta tapakulttuuristaan käsin, voi yhteisymmärryksen löytäminen olla toisinaan vaikeaa (Takalo 1994, 61).

Monien maahanmuuttaja-asiakkaiden luottamus viranomaisiin on vähäistä johtuen esimerkiksi kotimaan kokemuksista. Työntekijän tulee muistaa, ettei mahdollinen luottamuspuola välttämättä johdu hänestä henkilönä, vaan se kohdistuu yleensä vieraaseen hallintojärjestelmään. (Forsander 1994a, 56, 66.) Luottamuspuola voi ainakin osittain johtua suomalaisen hallintokäytännön tuntemuksen puutteesta tai asiakkaan epärealistisista odotuksista. Myös Jasinskaja-Lahden ja Liebkindin (1997) tekemä lomakekysely paljasti maahanmuuttajien luottamattomuuden suomalaisiin viranomaisiin. Luottamuspuola oli erityisen suurta varsinkin Suomessa jo pitkään asuneiden maahanmuuttajien keskuudessa. Lisäksi tutkimus paljasti, että maahanmuuttajien mielestä suomalaisten viranomaisten toiminta on syrjivää. (mt., 38-44.) Moni maahanmuuttaja-asiakas pitää viranomaisten epätasa-arvoista kohtelua muualla esiintyvää rasismia ikävämpänä. He kokevat, että viranomaiset ovat haluttomia palvelemaan heitä tai leimaavat heidät välittömästi 'hankaliksi asiakkaiksi'. (Räty 2002, 115.)

Maahanmuuttajien kanssa työskenteleviltä kuulee usein edellytettävän kulttuurista tietoisuutta tai kulttuurikompetenssia. Tämä ei tarkoita sitä, että työntekijän tulisi olla monien eri kulttuurien ekspertti, vaan hänen tulisi olla tietoinen omista ja asiakkaansa kulttuurisista arvoista ja käytännöistä, ymmärtää niiden tärkeys sekä huomioida niiden vaikutukset asiakastilanteissa (Ortiz Hendricks 1997, 38, 53). Kulttuurikompetenssi ilmenee sekä työntekijän yhteiskunnallisena tietoisuutena, kulttuurisena tietoisuutena että taitona kehittää kulttuurierot huomioivia toimintamalleja. Onhan selvää, että maahanmuuttajia kyetään paremmin auttamaan, kun työntekijöillä on tietoa kulttuuri-eroista. (Matinheikki-Kokko 1998a, 18.)

Työntekijän tulee olla tietoinen erilaisten maailmankatsomusten, kulttuuristen asenteiden ja normien olemassaolosta (Alitolppa-Niitamo 1993, 168; Räty 2002, 216). Kulttuuri-tietoisuuteen kuuluu muun muassa maahanmuuttajuuteen liittyvien yleisten ongelmien tunteminen, kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen liittyvien ongelmien tunteminen sekä tietoja siitä, kuinka työntekijän oma kulttuuri, arvot, normit, ennakkoluulot ja uskomukset vaikuttavat maahanmuuttajien kanssa tehtävään työhön (Matinheikki-Kokko 1997, 22).

4.4.1 Asiakastyön vaikeus

Hirstiö-Snellmanin ja Mäkelän (1998) selvityksessä viranomaiset kokivat asiakastyön olevan kaikissa vaiheissa ongelmallisempaa maahanmuuttaja-asiakkaiden kuin suomalaisten asiakkaiden kanssa. Vaikeuksia tuottivat niin asiakkaan ongelmien tunnistaminen ja ennaltaehkäisy, toimintasuunnitelmien laatiminen kuin interventoiden toteutus ja seurantakin. Erityisen vaikeina koettiin ihmissuhdeasioiden ja psyykkisten ongelmien käsittely, minkä oletettiin johtuvan siitä, etteivät maahanmuuttajat ole tottuneet puhumaan näistä ongelmistaan perheen ulkopuolella. (mt., 27-28, 35) Viranomaisten kynnys auttaa maahanmuuttajia ilmenee Matinheikki-Kokon (1998, 17) mukaan asiakkaan ajautumisena palvelujärjestelmän luukulta toiselle kenenkään uskaltamatta ottaa vastuuta maahanmuuttajan psyykkisen hyvinvoinnin tukemisesta.

Niin asiakkaan kuin työntekijänkin kielitaidon puute ja vähäisyys koetaan myös ongelmaksi. Kielivaikeudet ja tottumattomuus tulkin käyttöön haittaavat ymmärtämistä ja yhteistoimintaa. Sen lisäksi, että monet työntekijät voivat olla kokemattomia työskentelemään tulkin kanssa, voi tulkin saaminen olla vaikeaa tai tulkin suomen kielen taito ja suomalaisten palvelujen tuntemus olla vähäistä (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 29). Toisaalta Pitkäsen ja Koukin (1999) tutkimukseen vastaajista osa koki kieli- ja kulttuurierojen toisinaan myös rikastuttavan vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Myönteisinä mainittiin myös maahanmuuttajien luonteiden ja käytöksen positiivisia piirteitä, kuten ahkeruus, yritteliäisyys, motivoituneisuus, sopeutumishalukkuus, yhteistyöhalukkuus, iloisuus, sosiaalisuus, ystävällisyys, kohteliaisuus ja kuuliaisuus. (mt., 94.)

Kulttuurien erilaisuus aiheuttaa viranomaisille (erityisesti sosiaalityöntekijöille) epävarmuutta maahanmuuttajien erityistarpeista (Pitkänen & Kouki 1999, 109). Suurimmat ongelmat liittyvät usein eettisiin kysymyksiin, joista työntekijällä ei ole aiempaa kokemusta eikä selkeitä toimintaohjeita. Epävarmuutta synnyttää myös tietämättömyys siitä, mitä maahanmuuttaja-asiakkaalta voi itseltään vaatia. (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 35.) Yksi kulttuurien välisen kohtaamisen haasteista onkin juuri kulttuurien erilaisuudesta ja omasta epävarmuudesta johtuvan henkisen ristiriidan sietäminen (Pitkänen & Kouki 1999, 35).

Joskus liiallinen kulttuurin huomioiminen voi aiheuttaa työntekijässä pelon tehdä jotain väärin, mikä puolestaan johtaa helposti ”ei mitään tekemisen” asenteeseen. Tekemättä jättäminen voi kuitenkin olla jopa virkatehtävien laiminlyöntiä, esimerkiksi jos lasten pahoinpitely maahanmuuttajaperheessä selitetään kulttuurilla ja siihen jätetään puuttumatta, vaikka lastensuojelulaki velvoittaa työntekijää toimimaan. (Hjarnø 1995, 41.) Hjarnø (1995) tietää paljon tapauksia, joissa sosiaalityöntekijä on ollut kyvytön rationaaliseen toimintaan kiinnitettyään huomionsa yksinomaan asiakkaan vieraaseen kulttuuritaustaan. Tällöin työntekijä on rajoittanut analyysiaan asiakkaasta ja jättänyt huomioimatta monia taloudellisia ja sosiaalisia tekijöitä, joilla on ollut vaikutusta asiakkaan tilanteeseen ja jotka työntekijä normaalisti huomioisi, jos asiakas olisi valtakulttuurin edustaja. (mt., 42.)

4.4.2 Asiakkaiden yhteistyöhaluttomuus

Hirstiö-Snellmanin ja Mäkelän (1998) tutkimuksessa viranomaiset kokivat, että maahanmuuttaja-asiakkailta on motivaation puutetta, he ovat yhteistyöhaluttomia ja passiivisia asioidensa hoitajia. He eivät myöskään kertoneet avoimesti itsestään ja tilanteistaan, eivät ottaneet perheenjäseniä mukaan vastaanotoille, eivät aina toimineet ohjeiden ja aikataulujen mukaisesti ja yleensäkin vastustivat muutoksia elämäntavoissaan. Suomalaiseen työtapaan kuuluva suora motivointi ei myöskään tehonnut maahanmuuttajiin. Tämän kaiken todettiin aiheuttavan paljon turhautumista työntekijöissä, mutta toisaalta työntekijät olivat myös hyvin joustavia maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa edellä mainituissa asioissa. (mt., 26, 31, 36.)

Rädyn (2002) mukaan tämä osallistumattomuus ja passiivisuus voi johtua siitä, että vieraassa ympäristössä ja vieraassa järjestelmässä omien asioiden hoito saattaa tuntua maahanmuuttajasta ylivoimaiselta. Hän ei myöskään välttämättä ole tietoinen kaikista niistä vaihtoehtoista, joita hänellä olisi, eikä hän tunne vaikutusmahdollisuuksiaan. Kenties hän ei myöskään osaa hahmottaa asiakas- ja työntekijärooleja ja niihin liittyviä arvoja ja käyttäytymistä. Tällöin työntekijän on osattava tukea asiakastaan tämän oman elämän hallinnassa. (mt., 221.) Sosiaalityöntekijöiden naisvaltaisuus voi vaikuttaa myös siihen, että esimerkiksi lastensuojelun piirissä olevat patriarkaaliset perheet vierastavat viranomaisia eivätkä siksi ole yhteistyöhalukkaita (Rissanen 1998, 10).

Viranomaisten arvion mukaan heiltä onnistuu maahanmuuttajien kanssa paremmin välittömän avun antaminen kuin pitkäjänteinen muutokseen pyrkiminen tai psyykkisen, fyysisen tai sosiaalisen hyvinvoinnin laajempi parantaminen ja turvaaminen. Erityisesti psyykkisen ja terapeutin tuen antaminen on vaikeaa ja tuottaa vain vähän tuloksia. Jonkin verran viranomaiset kokevat voivansa lievittää maahanmuuttaja-asiakkaidensa elämänhallinnan järkkymisen seurauksia, mutta eivät kuitenkaan pysty vaikuttamaan sen syihin saati ennaltaehkäisemään niitä. Muutosten aikaan saaminen maahanmuuttajien elämäntavoissa, ihmissuhteissa tai muussa toiminnassa koettiin turhauttavana ja tuloksettomana. Jotkut sosiaalityöntekijät kokivat turhauttavana myös sen, että vailla heiltä löytyikin ymmärrystä asiakkaan pyynnöille, ei suomalaisesta sosiaaliturvasta löydy sopivaa momenttia tuen antamiselle. (Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 24, 26, 35.)

5 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Tässä tutkielmassa pyrin ymmärtämään lastensuojeluprosessin etenemistä nimenomaan maahanmuuttaja-asiakkailta. Pattonin (1990) mukaan organisaatioiden sisäisen dynamiikan ymmärtäminen on usein prosessitutkimusten tavoitteena. Kvalitatiivinen tutkimus taas soveltuu hyvin prosessien tutkimiseen, sillä prosessit vaativat yksityiskohtaista kuvaamista. Aineiston analyysi on tällöin aina luovaa työtä, jossa kuvailu pitää osata erottaa tulkinnasta. Aluksi voidaan kuvata aineiston perusasioita ja vasta sen jälkeen tulkitaan tuloksia. Prosessin tutkiminen vaatii Pattonin mukaan herkkyyttä sekä kvantitatiivisille että kvalitatiivisille muutoksille, ja näitä menetelmiä voikin tutkimuksessa yhdistää. (mt., 14, 95, 375, 381.)

5.1 AINEISTO

Tutkielmani aineistona olivat lastensuojelun asiakirjat. Lastensuojelun asiakirjoja on käytetty Suomessa useammissakin tutkimuksissa. Mäenpää ja Törrönen (1996) ovat tarkastelleet tutkimuksessaan Dokumentoitu lapsi Turun kaupungin lastensuojelun palvelujärjestelmää ja sitä, millaisen kuvan asiakirjat antavat lapsen asiakkuudesta. Kähkönen (1994) on selvittänyt vanhemmuuden murtumista huostaanotoissa lastensuojelun asiakirja-aineiston valossa ja Kivinen (1994) asiakkuuden vireille tuloa ja

lastensuojelun asiakkaaksi valikoitumista. Huoltoselosteita on aineistonaan käyttänyt Sirkiä (1998) pro gradu -tutkielmassaan Kielikuvista mielikuviin, jossa hän tarkastelee lastensuojeluasiakkuuden rakentumista.

Tutkimuskaupungissa perussosiaalityö on jaettu Toimeentulotukitoimiston, alueellisten sosiaalitoimistojen ja Sijaishuoltotoimiston kesken. Toimeentulotukitoimiston asiakkaina ovat vain taloudellisen tuen tarpeessa olevat asiakkaat. Mikäli asiakas perheineen tarvitsee muutakin sosiaalityön tukea, hän siirtyy alueellisen toimiston asiakkaaksi. Sijaishuoltotoimiston asiakkaina ovat perheet, joissa on huostaanotettuja lapsia. Maahanmuuttajia palvelee Suomeen tulon alkuvaiheessa Maahanmuuttajan palvelupiste, jonka asiakkaina pakolaiset ovat noin kolme vuotta ja paluumuuttajat tilanteesta riippuen 1-2 vuotta.

5.1.1 Aineiston hankinta

Aiempiin tutkimuksiin ja kirjallisuuteen perehtymisen aloitin jo syksyllä 2002. Tein mahdollisimman tarkkoja muistiinpanoja lukemastani kirjallisuudesta omaa tutkielmaani silmällä pitäen. Keväällä 2003 yhteyshenkilöni Pikassos Oy:stä oli sähköpostitse yhteydessä tutkimuskaupungin sosiaalityöntekijöihin kertoen tutkielmastani ja tiedustellen mahdollisia lastensuojelun piirissä vuonna 2002 olleita maahanmuuttaja-asiakkaita. Vasta kolmas kysely tuotti tulosta ja niinpä toukokuussa 2003 olin reilut kaksi viikkoa paikanpäällä perehtymässä aineistooni. Tammikuussa 2003 saamani tutkimusluvan mukaisesti tutustuin salassapidettäviin asiakirjoihin ainoastaan sijaishuoltotoimistossa. Siellä allekirjoitin myös asiaankuuluvan vaitiolositoumuksen.

Asiakirjoista pyrin tekemään mahdollisimman tarkat, ajallisesti etenevät muistiinpanot, koska tiesin, että pääsisin palaamaan aineistooni vasta kesän jälkeen. Todellisuudessa muistiinpanojeni pariin pääsin kuitenkin raskaasta työtilanteestani johtuen vasta joulukuussa 2003. Vaikka pyrinkin toukokuussa mahdollisimman tarkkoihin muistiinpanoihin analyysini ja siten myös koko tutkielmani luotettavuuden varmistamiseksi, en kuitenkaan kirjannut muistiin asiakkaiden ja heidän verkostoonsa kuuluvien henkilöiden nimiä, syntymäaikoja, osoitteita ja muita tunnistetietoja. Niiden tilalla käytin koodinimiä ja erilaisia yleisnimiä. Yritin olla mahdollisimman huolellinen ja

järjestelmällinen enkä tulkinnut asioita vielä muistiinpanovaiheessa, sillä tietojen siirtäminen omiin muistiinpanoihin sisältää monia mahdollisuuksia virhemerkintöihin (vrt. Rauhala 1980, 19).

Sijaishuoltotoimiston työntekijä tulosti minulle niiden asiakkaiden asiakaskertomukset, jotka sosiaalityöntekijät olivat nimenneet. Asiakirjojen tulostaminen osoittautui melko ongelmalliseksi sekä sosiaalityöntekijöiden kirjaamiskäytäntöjen että silloin käytössä olleen tietokoneohjelman takia. Aluksi sain tulosteina käyttööni kaikki pyytämäni niin sanotut lastensuojelutekstit. Niihin tutustuessani huomasin kuitenkin, että sosiaalityöntekijöiden kirjauksissa esiintyi hyvinkin huomattavia ajallisia ja sisällöllisiä aukkoja (vrt. Pohjola 1994, 47-48). Selvittäessäni asiaa toimiston työntekijän kanssa, sain asiakastapauksista riippuen aineistooni täydennystä teksteistä, joita oli kirjoitettu seuraavien asiakkuuksien alle: lastensuojelun palvelusuunnitelma, lapsen huoltosopimus, lapsen huolto, huoltoselvitys, pakolaistoimiston asiakkuus, toimeentulotuki, ehkäisevä toimeentulotuki, toimeentulotuen palvelusuunnitelma. Kuitenkin edelleen asiakirjojen merkinnöissä oli katkoja eikä kaikista tapaamisista tai tapahtumista ollut kirjauksia. Esimerkiksi ”sopimusta tarkistetaan 2.11.” ja seuraava kirjaus oli vasta 5.1. Tai ”sovittu päiväkodin ja opettajan kanssa, että järjestetään kriisipalaveri lasten tilanteesta 31.1.” ja seuraava merkintä kuitenkin oli vasta 9.3.

Kirjaamiskäytäntöjen hajanaisuudesta johtuen uskon, etten vieläkään saanut kattavia asiakastekstejä. Vaikka aineistossani ei olekaan esimerkiksi kyselytutkimuksille tyypillistä vastaamattomuudesta johtuvaa katoa, löytyy katoa nimenomaan asiakirjoista saatavissa tiedoissa. Erilaiset asiakirjoihin kirjaamistavat ja asiakaskohtaiset vaihtelut aiheuttavat tietojen epäsystemaattisuutta ja puutteellisuutta. (vrt. Rauhala 1980, 21-22.) Esimeriksi asiakkaisiin viittaaminen vaihteli etunimestä sukunimeen, etunimestä toiseen nimeen tai johonkin ihan muuhun nimeen – Mikko saattoi muuttua Mikaeliksi. Ensimmäistä kertaa tekstejä lukiessani en aina tiennyt kenestä on kyse. Välillä poika mainittiin tyttäreksi ja lääkäri opettajaksi. Eräs sosiaalityöntekijä kirjoitti perheen olleen Suomessa neljä vuotta ja seuraavalla asiakastapaamisella toinen sosiaalityöntekijä oli pidentänyt ajan kymmeneen vuoteen. Hymy nousi huulilleni lukiessani virkeästä papasta: ”pappa on ... vanhainkodissa ja ajaa taksia”. Oma aineiston lukemistani onneksi helpotti kaupungin palvelujärjestelmän ja monien työntekijöiden tunteminen, jolloin pystyin tekemään yhteenvetoja vain pienienkin vihjeiden perusteella.

Toinen asiakirjojen tulostamisen ongelma liittyi kaupungin sosiaalitoimistojen käytössä olevaan vanhentuneeseen tietokoneohjelmaan. Asiakirjoja ei voinut tulostaa kuin pienissä erissä, sillä suurien erien tulostaminen olisi todennäköisesti tukkinut ja jopa kaatanut koko käytössä olevan verkon. Tästä syystä jouduin muun muassa jättämään aineistostani yhden tutkielmani kannalta mielenkiintoisen asiakkaan, jonka asiakkuuteen olisi sisältynyt niin huostaanotto kuin sen purkukin – kirjoitettua tekstiä oli yksinkertaisesti liikaa tietokoneverkon tulostuskapasiteettiin nähden.

5.1.2 Aineiston määrä ja laatu

Koska maahanmuuttajuus ja kansalaisuus ovat salassapidettäviä asioita, joita ei asiakirjoihin voi merkitä tiedoksi, oli lastensuojelun asiakkaina olleiden maahanmuuttajaperheiden nimeäminen kaupungin sosiaalityöntekijöiden muistin varassa. Tästä syystä rajasinkin tutkielmani vain vuonna 2002 asiakkaina olleet perheisiin. Tarkastelin kuitenkin perheiden asiakirjoja koko heidän asiakkuuksiensa ajalta. Koska tällainen otoksen rajaaminen tuotti riittävästi aineistoa tutkielmaani varten, en laajentanut valintakriteereitani. Aineistonani ovat vain sosiaalityöntekijöiden tietokoneelle tekemät lastensuojelukirjaukset (sekä joiltakin osin myös muut asiakaskirjaukset ks. ed.), joten esimerkiksi asiakkaiden tai muiden viranomaisten sosiaalityöntekijälle toimittamat kirjeet, lausunnot tai muu kirjallinen materiaali jää tutkielmani ulkopuolelle.

Lastensuojelun piirissä vuonna 2002 olleita maahanmuuttajaperheitä sosiaalityöntekijät muistivat 13. Näistä kuitenkin yhden perheen jouduin jättämään aineistostani pois aiemmin mainittujen teknisten ongelmien vuoksi. Toisen tapauksen jätän pois pitkään asiaa harkittuani. Tämän lapsen lastensuojeluasiakkuus johtui huoltajan kuolemasta, ja kaupungin sijaishuoltotoimisto sai hänet asiakkaakseen sosiaali- ja terveysministeriön määräyksestä. Lapsi oli lastensuojeluasiakkaana varsin lyhyen aikaa. Häneen ei varsinaisesti kohdistunut muita tukitoimenpiteitä kuin sijaishuolto ja vähäinen taloudellinen tuki. Asiakirjamuistiinpanot käsittelivät lähinnä raha-asioita. Varsinaisesti ei siis lapsi eikä hänen nykyinen perheensä tarvinneet lastensuojelun tukitoimenpiteitä.

Tutkin siis 11 perhettä, joiden lastensuojeluasiakkuudet vaihtelivat kestoaltaan ja laadultaan hyvinkin paljon. Pitkään asiakkaina olleista perheistä oli enemmän asiakaskirjauksia kuin

lyhyistä asiakkuuksista ja asiakkuuteen johtaneiden ongelmien laatu vaikutti perhekohtaisen aineiston määrään. Kriisitilanteissa tapaamisia, yhteydenottoja ja kirjauksia oli runsaasti. Asiakastapahtumien ja asiakkaiden elämäntilanteiden kuvauksen yksityiskohtaisuus vaihteli tapauksittain ja työntekijöittäin. Alle kymmenen kirjausta oli viidellä perheellä, 11-20 yhdellä ja 21-30 kirjausta neljällä perheellä. Lyhyin aineistoni asiakastapaus oli noin ¼ sivun mittainen yksittäinen kirjaus. Pisin taas sisälsi 75 kirjausta, josta muistiinpanoja tein 56 sivua. Muistiinpanoni tosin kirjoitin paljon väljemmin kuin mitä tekstit asiakirjoissa olivat, jotta niitä olisi analysoidessa helpompi hahmottaa ja käsitellä.

5.1.3 Asiakirjat aineistona

Lastensuojelun asiakirjat ovat erityisesti hallintoa varten kerättyjä sosiaalityöntekijöiden valikoituja muistiinpanoja asiakkaista ja heidän perheistään, ja ne antavat kuvan sosiaalipalveluiden tavasta puuttua lapsen elämään (Mäenpää & Törrönen 1996, 15). Hallinnolliset asiakirjat muotoutuvat valtion rakenteen ja toimintatapojen mukaisesti, ja niihin liittyy oleellisesti lainmukaisuus ja moraaliset arvot. Asiakirjat ovat usein oleellinen ja normaali osa jokapäiväistä hallinnollista työrutiinia, ja niitä tuotetaan joko lain määräämiin tarkoituksiin, palvelun helpottamiseksi tai tilastollisiin tarkoituksiin. Niinpä niiden tulisikin olla perusteellisia, luotettavia ja jatkuvia. (Scott 1990, 60-61, 83-83.) Koska hallinnollisten asiakirjojen luotettavuuteen uskotaan niin suuresti, ovat ne saaneet Satkan (1992) mielestä kokemus- ja muistitietoon verrattuna ylivertaisen totuusarvon. Tällöin kuitenkin unohdetaan hallinnollistenkin asiakirjojen ammatillinen, organisaatiollinen ja työntekijäkohtainen sidonnaisuus. (mt., 25-26.)

Pohjolankin (1994) mielestä viranomaisten asiakirjat hyväksytään liian helposti objektiivisiksi niiden virallisuuden ja hallintokäytäntöihin sidonnaisuuden vuoksi. Kuitenkin ihmisten toiminnan ja elämän suhteen ne edustavat vain viranomaisen näkökulmaa ja ovat siten subjektiivisia toisen käden lähteitä. (mt. 46-47, 49.) Oikeastaanhan monet tiedot ovat asiakirjoihin suodattuneet useamman tahon läpi: asiakkaan, sosiaalityöntekijän, sosiaalihuollon tulkintakehyksen ja kulloistenkin kirjaamissääntöjen (vrt. Satka 1992, 25). Pohjolan (mt.) näkökulma pitääkin paikkansa, mikäli tutkimuksen kohteena olisi asiakkaiden elämä ja toiminta. Tässä tutkielmassa pyrin

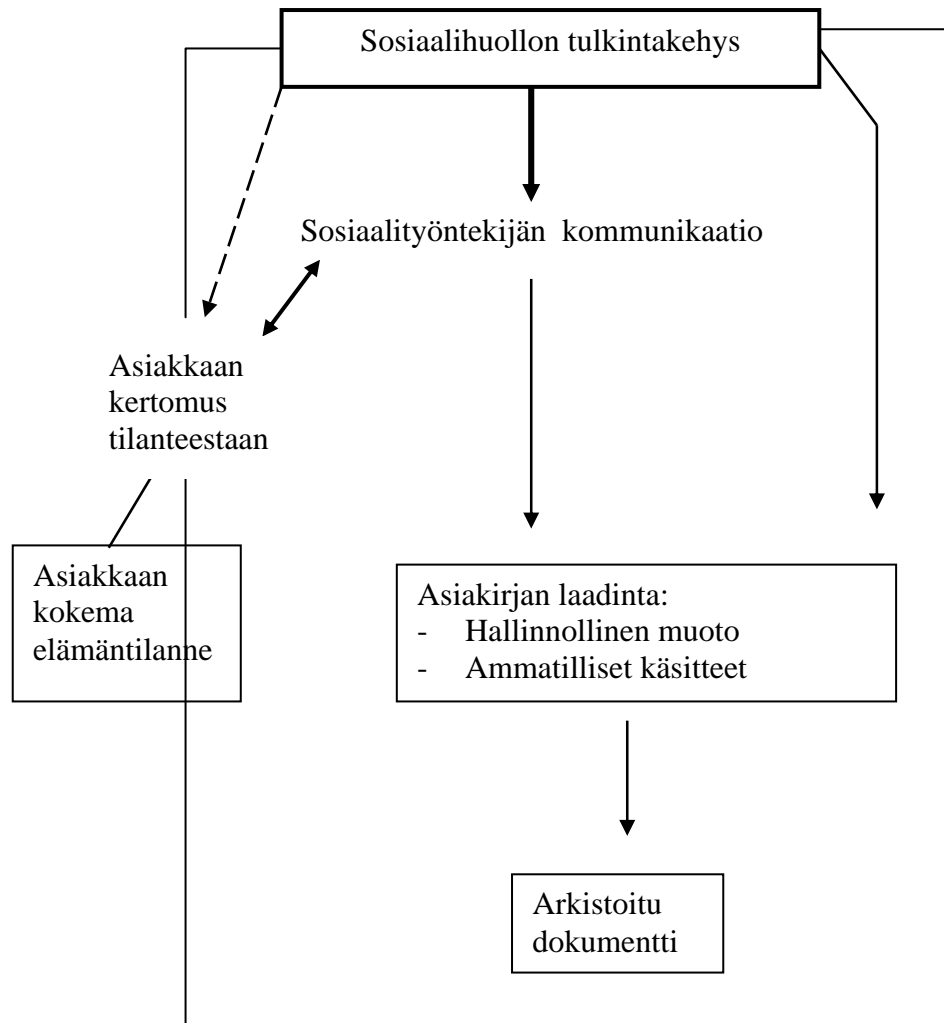
kuitenkin tarkastelemaan nimenomaan sosiaalityön toimintamalleja ja interventioita, jolloin Mäenpään ja Törrösen (1996) ja Kähkösen (1994) näkökulma asiakirjojen autenttisuudesta osuu mielestäni paremmin kohdalleen. Kähkösen (mt., 108) tutkimus myös vahvistaa käsitystä siitä, että asiakirjat todella heijastelevat sosiaalitoimen käytäntöjä, sillä lastensuojelu näyttäytyi asiakirjoissa hänen mukaansa hyvin samanlaisena kuin tutkimuksissa, joissa aineisto on kerätty haastatellen tai havainnoimalla.

Kirjaamiskäytännöt vaihtelevat kunnittain, toimipisteittäin ja työntekijöittäin esimerkiksi koulutuksen, voimassa olleiden toimintatapojen, työkäytäntöjen ja säännösten mukaan (Pohjola 1994, 47; Rauhala 1980, 8). Vaihtelusta huolimatta voidaan kuitenkin Kajavan (1997) mukaan luottaa siihen, että asiakirjat ovat viranomaistahon tuottamaa totuudenmukaista kuvausta asioiden tilasta, ja että ne korostavat asiallisia ja oleellisia seikkoja. Sosiaalityöhän voisi jopa kärsiä, jos esimerkiksi kontrollitoimista tai niiden tuloksista ei olisi lainkaan mainintoja. Asiakirjoista on tutkijan tavoitettavissa sellaista organisaatiota ja toimintatapoja koskevaa tietoa, jota minkäänlainen muu aineisto ei mahdollista. (mt., 67.) Toisaalta niistä ei ole tavoitettavissa työntekijän tarkoitusperien ja kirjausten tai toimenpiteiden mahdollista ristiriitaisuutta, eikä myöskään organisaation normien ja käytännön välistä yhtäpitävyyttä (Satka 1989, 85).

Dokumentointiprosessi

Koska asiakirjoissa on väistämättä erilaisista työkäytännöistä johtuvia puutteita, on tutkijan tärkeä osata lukea ja tulkita asiakirjojen merkityksiä. Tässä häntä auttaa dokumentointiprosessin ja siihen liittyvien tekijöiden hahmottaminen. (Kajava 1997, 67.) Dokumentointiprosessissa asiakkaan moniulotteinen todellisuus muotoillaan sosiaalihuollon hallinnon epäpersoonalliselle ja neutraalille kielelle työntekijän ymmärrettäväksi ja käsiteltäväksi (Satka 1992, 24-25). Satka (mt., 23) on havainnollistanut yksilön elämäntilanteen, sitä esittävän asiakirjan ja sosiaalihuollon tulkintakehyksen suhdetta seuraavasti (kuvio 2, sivu 55):

KUVIO 2: Asiakkaan elämäntilanteen ja sitä esittävän dokumentin suhde (mt., 23)

Sosiaalihuollon tulkintakehyksellä on merkittävä rooli dokumentaatioprosessissa, sillä se perustuu alan tietoon ja kokemukseen. Se säätelee sekä työntekijän ajattelua että tietojen keräämistä ja kirjaamista. Dokumentit taas ovat sosiaalihuollon kannalta byrokraattisen ja ammatillisen toiminnan perusta. (Satka 1992, 24-25.) Asiakirjat eivät siis ole objektiivisen todellisuuden vastineita, mutta niissä heijastuvat kuitenkin organisaation käytännöt ja työntekijän suhtautuminen asiakkaaseen (Pohjola 1994, 47).

Myös asiakkaalla on oma roolinsa dokumentointiprosessissa. Kokenut asiakas tietää, mitkä asiat ovat sosiaalihuollolle oleellisia ja mitkä eivät. Hän pyrkii kertomaan työntekijälle juuri sellaisia asioita, jotka tuovat hänelle itselleen hyötyä. Ajan puutteen vuoksi keskustelu keskittyy faktoihin, joita työntekijä tarvitsee virallista päätöksentekoa varten. Sosiaalityöntekijän kysymykset onkin muotoiltu täysin sosiaalihuollon näkökulmasta

käsin. (Satka 1992, 24.) Sosiaalityöntekijä vertaa asiakastilannetta ja havaintojaan aiempiin kokemuksiinsa, organisaation käytäntöihin sekä lainsäädäntöön, ja mahdollisesti keskustelelee asiasta vielä muiden asiantuntijoiden kanssa (Törrönen 1994, 64).

Jokainen sosiaalityöntekijä tekee aina kirjauksia oman tulkintakehyksensä mukaisesti. Tulkintakehyksessä vaikuttavat sekä työntekijän omat kokemukset ja henkilökohtainen tausta että sosiaalihuollossa muotoutuneet yleiset käytännöt. Niinpä asiakirjat ovat aina sosiaalityöntekijän tulkintoja, hänen näkökulmastaan koottuja tietoja asiakkaasta ja asiakkaan ja sosiaalitoimen välisestä suhteesta sekä muiden henkilöiden näkemyksistä. (Kähkönen 1994, 25; Sirkiä 1998, 5.) Kirjattaessa keskustelu pelkistyy edelleen. Työntekijä kirjaa pääsääntöisesti vain sosiaalihuollon kannalta keskeiset seikat, jolloin pahimmillaan asiakkaan monimutkainen elämäntilanne tiivistyy asiakirjoihin vain numerokoodiksi. Asiakirjan tiedot ovat siis kulkeneet kolmen suodattimen läpi: asiakkaan, sosiaalityöntekijän ja asiakirjan kirjaamissääntöjen. (Satka 1992, 24-25.)

Asiakaskirjausten sisältöä määrittävät myös sosiaalitoimiston tehtävät organisaationa, lainsäädäntö sekä myös asiakkaan ongelman laatu (Sirkiä 1998, 6). Kaikkea työskentelyn aikana esiin tulevaa ei millään pystytä kirjaamaan ja etupäässä työntekijä kerääkin asiakasperheestä faktoja virallista päätöksentekoa varten. Käytössä voi myös olla valmiita lomakkeita, joiden pohjalta kirjauksia tehdään. Jatkossa kenties myös asiakirjojen lisääntyvä käyttö tutkimusmateriaalina muotoilee niiden laatua. Lisäksi asiakkaan oikeus tutustua häntä koskeviin asiakirjoihin todennäköisesti vaikuttaa kirjauksiin. (Kähkönen 1994, 24-25.) Sirkiä (1998, 11) huomasi huoltoselosteita tutkiessaan, että teksti oli tästä asiakkaan oikeudesta huolimatta tarkoitettu kuitenkin selvästi ensisijaisesti työntekijöille itselleen. Asiakirjoilla onkin erittäin merkittävä kommunikatiivinen rooli siirrettäessä tietoa asiakkaista työntekijältä toiselle. Niiden avulla voidaan myös jälkikäteen arvioida tehtyä työtä ja saavutettuja tuloksia. (Kähkönen 1994, 24; Sirkiä 1998, 2.)

Vain yksi näkökulma

Sosiaalityöntekijät eivät tee välttämättä kirjauksia jokaisesta asiakkaasta eivätkä jokaisesta tapaamisesta. Lastensuojelussa kirjaaminen kuitenkin on yleistä, sillä kirjaukset toimivat työntekijän päätöksenteon perusteina (Sirkiä 1998, 4-5). Asiakirjoista ei ole tavoitettavissa perheen koko elämäntilanne, vaan vain ne hetket, jolloin perheen elämä on ollut yhteyksissä

viranomaisiin. Siten tiedot lapsen ja hänen läheistensä elämästä ovat vain yksittäisiä kohtaamisia sosiaali- ja terveystoimen eri viranomaisten kanssa. Lisäksi näistä kohtaamisista kirjautuvat asiakirjoihin vain ne, jotka sosiaalityöntekijä on saanut tietoonsa tai joissa hän itse on ollut osallisena. Sosiaalityöntekijän on myös täytynyt ajatella kohtaaminen ja siitä saatu tieto oleelliseksi asiakkaan kokonaistilanteen kannalta, jotta hän on ylipäättään kirjannut sen muistiinpanoihinsa. (Mäenpää & Törrönen 1996, 15.)

Koko viranomaistoimien kirjo ei koskaan tule kunnolla esille asiakirjoissa, sillä muistiinpanot ovat vain sosiaalityöntekijöiden tietoonsa saamia ja kirjaamia asioita ja tapahtumia. Niiden avulla ei myöskään voi tavoittaa lasten eikä vanhempien näkemyksiä muuta kuin välillisesti, eivätkä keskustelujen kulut ja eri osapuolien tulkinnat niistä ilmene. Näin ollen palveluiden ja elämäntilanteiden kuvaukset antavatkin vain yhden tietyn ja suppean kuvan perheiden elämäntilanteista ja perheen saamista palveluista. (Törrönen & Mäenpää 1995, 6; Mäenpää & Törrönen 1996, 7, 15.) Anneli Pohjolan (1994, 12) mielestä ihmisen elämän jäsentäminen asiakkuuden kautta antaa kuitenkin kuin huomaamatta järjestelmän näkökulman tutkittuihin ihmisiin ja heidän elämäänsä.

Pohjola tuo myös esille sosiaalityön ongelmakeskeisen lähestymistavan. Koska asiakas kuvataan asiakirjoissa jonkin sosiaalisen ongelman kantajana, on hänen elämänkulkunsaakin asiakirjoissa kyseisen sosiaalisen ongelman värittämä. (mt., 47.) Ongelmat määrittävät jatkuvissa neuvotteluprosesseissa, joihin osallistuvat asiakas, hänen sosiaalinen verkostonsa, sosiaalityöntekijä sekä muut viranomaistahot. Huolimatta tietoisesta neutraalin ammattikielen käytöstä säädellään asiakassuhdetta koko ajan erilaisten luokitusten ja määrittelyjen kautta. Asiakirjoissa käytetäänkin usein objektiiviselta vaikuttavaa, etäännyttävää kieltä, johon liittyy runsas passiivin käyttö. Passiivi virallistaa kielenkäyttöä sekä liittää tekstiin ajatuksen sosiaalityöntekijän sidoksesta sosiaalivirastoon instituutiona. (Sirkiä 1998, 2, 4, 105-106)

Kuitenkin luotettavaa tietoa

Asiakirja-aineisto antaa mahdollisuuden tarkastella asiakkaan elämää hyvinkin järjestelmällisesti (Pohjola 1994, 47). Asiakirjojen merkinnöistä on nähtävissä ajallinen yhteys eri tapahtumiin, jolloin muistivirheiden määrä on rajallinen, mikä osaltaan lisää myös tutkimuksen luotettavuutta. Vaikka asiakirjoissa kuvaus perheen tilanteista etenee

hyvin vaihtelevasti, välillä harppauksittain ja välillä lähes päivittäin, ja vaikka kirjattujen tapausten väliset tapahtumat eivät tule lukijan tietoon, tavoittaa asiakirjojen kautta kuitenkin lapsen ja perheen asiakkuuden pitkältä ajalta. Asiakirjojen kautta on myös mahdollista tarkastella eri viranomaisten toimien lomittumista perheen elämässä. (Mäenpää & Törrönen 1996, 15-16.) Luonnollisesti kuitenkin asiakirja-aineisto asettaa rajoituksia tutkimuksen tulosten tulkinnalle ja yleistämiselle (Kähkönen 1994, 25). Erityisesti asiakirjojen epäsystemaattisuudesta johtuva tietojen puutteellisuus vaikeuttaa analysointia (Pohjola 1994, 48). Myös Salokanta (2003, 81-82) kritisoi lastensuojelun epäselvää ja puutteellista dokumentointia: ”Lastensuojelutyön asiakirjat tarvitsevatkin määrätietoista kehittämistä. Huomiota pitäisi kiinnittää niin asiakirjojen muotoon kuin myös sisältöön.”

Vaikka lastensuojelun asiakirjoista saa vain yksipuolisia ja yksittäisiä kuvauksia eri tapahtumista, ne kuitenkin tarjoavat erittäin autenttista tietoa todellisista tapahtumista, koska niitä ei ole tuotettu tutkimusta vaan todellista käyttöä ja tarvetta varten ilman tutkijan väliintuloa. (Mäenpää & Törrönen 1996, 16; Kähkönen 1994, 25.) Kajava (1997, 66) muistuttaa, että perheongelmien havainnointi ja haastattelut voivat ilman tuki- ja auttamistarkoitusta olla eettisesti kyseenalaisia, jolloin hyvä ajatus on tutkia jo tapahtunutta. Lastensuojelun arkaluonteisuuden vuoksi asiakirjojen tarkastelu onkin erittäin hienovarainen lähestymistapa (Kähkönen 1994, 22). Rauhala (1980) perustelee asiakirja-aineiston käyttöä nimenomaan lastensuojeluaineiston analyysissä muun muassa sillä, että aineisto on useimmiten tarkistettua, tapahtumien kulun vahvistamaa tietoa. Lisäksi aineiston kertymistavasta johtuen tapausten kulku on ajoitettavissa. (mt., 14.)

5.1.4 Lastensuojelun asiakirjojen sisältö

Lastensuojeluun liittyy monenlaista yksilöiden ja perheiden oikeusturvan kannalta välttämätöntä raportointia. Raportointi on kuitenkin erittäin hyödyllistä myös työntekijälle, sillä se mahdollistaa ongelmien selkeämmän jäsentämisen. (Kajava 1997, 66.) Törrösen (1994, 64) mukaan asiakirjoissa näkyy paljon mainintoja fyysisistä tarpeista, kuten kodin siisteydestä, ruuasta, lapsen vaateuksesta. Saattaa olla, että sosiaalityöntekijälle on tavanomaisempaa kirjata fyysisiin tarpeisiin liittyviä asioita henkisten seikkojen jäädessä työntekijän hiljaiseksi tiedoksi. Tai sitten fyysisten puitteiden uskotaan kertovan

vanhempien myös lapsen kanssa jaksamisesta. Toisaalta asiakirjoista löytyi mainintoja myös perheen taloudellisista vaikeuksista, vaihtuvista ja turvattomista ihmissuhteista, aikuiskeskeisistä ja impulsiivisesta elämäntyylistä sekä vaikeuksista vastata lapsen tarpeisiin. (Törrönen & Mäenpää 1995, 17.) Joka tapauksessa perheen elämäntilanteen arvioinnissa on aina osittain kyse myös vanhemmuuden arvioinnista, jolloin parisuhteen laatu ja aineelliset olosuhteet saattavat korostua (Kähkönen 1994, 18).

Törrösen (1994) lukemat asiakirjat kuvasivat perheiden arkipäivää ja toimeentuloa, eivätkä ihmissuhteet tai päihteet juurikaan olleet esillä. Sosiaalityöntekijät olivat nähneet lapsen ehkä pikemminkin osana perhettä kuin erillisenä yksilönä, ja niinpä lapsen pahoinvointia kuvattiinkin asiakirjoissa perheen pahoinvoinnin kautta. Asiakirjoissa kuvattiin erilaisia asiakkuuteen liittyviä elämäntilanteita lähinnä viranomaisten näkökulmasta. Sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien keskustelujen aiheet liittyivät vanhempien terveyteen, työnhakuun tai työn menettämiseen, työllisyyskursseihin, kuukausiansioihin tai lapsen hoidon tai tapaamisten laiminlyönteihin. Mainintoja oli myös siitä, miten vanhempien elämäntilanne tai elämäntavat rajoittivat lapsen hyvinvointia tai miten vanhemmat olivat lapsen hyvinvointia edistäneet. Jonkun verran oli myös kerrottu sosiaalityöntekijöiden ajatuksia perheen avun ja palvelujen tarpeesta. (mt., 56, 63-64.)

Asiakaskeskustelujen ja muiden havaintojen perusteella sosiaalityöntekijä pääättelee, onko lapsen senhetkinen heikko elämäntilanne hetkellistä vai tarvitseeko lapsi perheineen pidempiaikaista tukea. Toisinaan asiakirjamerkinnät loppuivat siihen, että sosiaalityöntekijä totesi palvelut tarpeettomiksi. Useimmiten kuitenkin lastensuojeluasiakirjat loppuivat yllättäen. Joskus kertomukset taas päättyivät lapsen elämäntilanteen myönteiseen kuvaukseen. (mt., 56, 64.)

5.2 MENETELMÄNÄ ETNOGRAFINEN SISÄLLÖN ANALYYSI

Tähän tutkielmaan ei puhdas sisällön analyysi tuntunut soveltuvan, joten lähestymistapani perustuukin Altheiden (1987, 66) esittämään kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen sisällön analyysin yhdistelmään, jossa aineistoa tarkastellaan etnografisena. Etnografia soveltuu tutkielmaani myös siinä mielessä, että kulttuurin idea on perinteisesti etnografialle keskeinen. Nyky-yhteiskunnan ja sosiaalisten ongelmien tutkimuksessa käytetään myös

paljon etnografisia menetelmiä. (Patton 1990, 67-68.) Tässä kappaleessa kerron aluksi perinteisestä sisällön analyysistä, johon etnografinen sisällön analyysi perustuu. Sen jälkeen kuvailen etnografista sisällön analyysia ja sen toteutusta tässä tutkielmassa.

5.2.1 Mitä on sisällön analyysi?

Berger (1991, 25) määrittelee sisällön analyysin hyvin laajasti tapana yrittää oppia jotakin ihmisistä heidän tuotostensa (mm. tekstit, kuvat, elokuvat) perusteella. Toisaalta tutkimuksen ja analyysien tarkoituksena on aina oppia jotakin uutta. Pietilä (1976) kutsuu sisällön analyysia sisällön erittelyksi. Hän pitää sitä useita menetelmiä sisältävänä tutkimusmetodinä, jonka avulla teksteistä kerätään tietoa ja tehdään päätelmiä tieteellisiä sääntöjä noudattaen. Kerättävät tiedot voivat koskea joko dokumentteja sinänsä tai niitä ilmiöitä, joista dokumentti kertoo. (mt., 53) Klassiseen sisällön analyysiin liitetäänkin objektiivisuus, systemaattisuus ja todellisuutta vastaavien päätelmien tekeminen (Tesch 1990, 27-28). Patton (1990, 11, 381) kuvaa sisällön analyysin kuria, tietoa, harjoitusta, luovuutta ja kovaa työtä vaativaksi prosessiksi, jossa aineiston perusasiat identifioidaan, koodataan ja luokitellaan.

Sisällön analyysi on epäsuora tapa tehdä päätelmiä ihmisten elämästä ja sen avulla voidaan myös selvittää vuosien aikana tapahtuneita muutoksia (Berger 1991, 26). Sen avulla pyritään tilastollisesti tai sanallisesti selvittämään joko analyysiyksiköiden välisiä yhtymäkohtia, sidoksia ja suhteita tai syvällisesti kuvaamaan sitä ulkopuolista ilmiötä, jota dokumentti kuvaa (Pietilä 1976, 52-53). Tausta-ajatuksena on, että aineistossa heijastuvat niin dokumentit laatineiden ihmisten kuin organisaatioidenkin arvot, asenteet ja käytännöt (Berger 1991, 25).

Perinteisesti sisällön analyysi on kvantitatiivinen menetelmä, joka perustuu mittaamiseen ja laskemiseen (Berger 1991, 25,28). Tutkija voi esimerkiksi laskea analyysiyksiköiden esiintymistiheyttä (vrt. Lehtonen 1995, 104). Tutkimus etenee vaiheittain luokkien muodostamisesta aineiston keruuseen ja sen analysointiin päättyen aineiston tulkintaan. Aineiston keräys ja koodaus on hyvin rutiininomaista työtä, johon voidaan kouluttaa myös ulkopuolinen avustaja. Päämääränä kvantitatiivisessa sisällön analyysissä on aineiston

sisällön objektiivinen määrittely ja oletettujen suhteiden vahvistaminen sekä sisällön esittäminen frekvensseinä ja variansseina. (Kähkönen 1994, liite 1.)

Teschin (1990) mielestä sisällön analyysia ei voisi edelleenkään kunnolla kutsuta aidosti kvalitatiiviseksi tutkimusmenetelmäksi, koska se on niin numeerinen. Kuitenkaan sisällön analyysin johtopäätökset eivät koskaan ole numeerisia vaan sanallisia. (mt., 25.) Myöskään silloin, kun tutkittavat ilmiöt ovat kielellisiä tai kielelliseen ilmaisuun sidottuja, ei puhtaasti kvantitatiivinen ajattelutapa ole soveltuva (Kajava 1997, 68). Historiallisessa kehityksessään sisällön analyysi onkin laajentunut pelkästä kvantitatiivisesta sanojen laskemisesta sanojen ja lauseiden luokitteluun niiden merkitysten perusteella sekä sanojen käytön määrittämiseen kontekstien perusteella. Parhaimmillaan sisällön analyttisessä tutkimuksessa onkin yhdistetty sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia menetelmiä. (Weber 1985, 10, 70.) Esimerkiksi Lehtosen (1995, 104) kvalitatiivinen analyysi perustui yleisvaikutelman, tunnelman sekä aiheen käsittelytavan tulkitsemiseen.

Ideana aineiston luokittelu

Keskeisenä ideana sisällön analyysissa on sanojen luokittelu laajemmiksi sisältöluokiksi (Weber 1985, 7). Luokkia voi muodostaa myös lauseista, pykälästä, symboleista tai erilaisista tutkimuksen kannalta oleellisista teemoista (Tesch 1990, 79; Lehtonen 1995, 104). Luokittelu tekeekin sisällön analyysistä myös vertailevan menetelmän, sillä jo valinta siitä, mihin luokkaan asia kuuluu, on Bergerin (1991, 26) mukaan vertailua.

Tärkeintä menetelmässä onkin juuri kategorioiden eli sisältöluokkien suunnittelu ja valinta. Luokat voidaan valita esimerkiksi jonkun käsitejärjestelmän, viitekehyksen tai teorian avulla. Aineistoa käsitellessä myös siitä saattaa nousta uusia sisältöluokkia. Tärkeää on, että sisältöluokat ovat tutkimuksen kannalta järkeviä, ja että ne heijastavat tutkimuksen ongelmaa. (Tesch 1990, 79; Pietilä 1976, 96-97.) Luokittelu ei saa olla liian yksityiskohtaista eikä liian laveaa, jotta sillä ei menetetä oleellista tietoa (Kähkönen 1994, liite 1). Sisältöluokat voidaan seuraavaksi koota yhteen sisältörungoksi tai organisaatiosysteemiksi, joka on luettelo käytetyistä sisältöluokista (Pietilä 1976, 101; Kähkönen 1994, liite 1).

Kategorioiden luomisen jälkeen kaikki analyysiyksiköt lajitellaan näihin kategorioihin, jonka jälkeen luokista voidaan tehdä johtopäätöksiä (Tesch 1990, 79). Nämä yksiköt voivat

olla joko sanallisia ilmaisuja tai numeerisesti luokiteltuja ja tilastoituja. Kvantitatiivinen tutkimus olisi pelkästään tilastollisesti kuvailevaa, mutta tilastointia voi käyttää myös sanallista kuvailua jäsentävänä kehyksenä. Pelkkä yleistävä tilastollinen kuvailu saattaakin olla liian epähavainnollista ilman sanallisia yksityiskohtia. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa käytetään pelkkää sanallista kuvailua. (Pietilä 1976, 32-35, 53, 232). Sisältöluokkien muodostaminen ja koodauksen laadukkuus ratkaisevat viime kädessä tutkimuksen onnistumisen (Kähkönen 1994, liite 1).

Sisällön analyysin käyttö

Menetelmäksi sisällön analyysi soveltuu silloin, kun tutkimuksella kuvaillaan jonkun dokumenttijoukon sisältöä tai kun dokumenttien sisällön perusteella pyritään tekemään johtopäätöksiä niiden tuottajista. Yleensä sosiaalitutkimuksessa kuvataan ja selitetään sosiaalisia ilmiöitä ja prosesseja, ja etsitään vastauksia siihen, mistä ne aiheutuvat tai mitkä muut tekijät niihin vaikuttavat. (Pietilä 1976, 4, 15.) Niinpä kun pyrin kuvaamaan lastensuojelun asiakkuusprosessia asiakirjojen perusteella, sopii sisällön analyysi myös tämän tutkielman menetelmäksi.

Kun tutkimus pohjautuu riittävään määrään dokumenttiaineistoa tai muita inhimillisen toiminnan tai käyttäytymisen tuotteita, jotka ovat luonteeltaan esittäviä, sopii sisällön analyysi käytettäväksi menetelmäksi (Pietilä 1976, 55; Kajava 1997, 68; Berger 1991, 26). Sisällön analyysi on käyttökelpoinen Teschin (1990, 72) mielestä esimerkiksi silloin, kun tutkimusintressi on kielen piirteissä ja kommunikaation sisällössä. Oleellista kuitenkin on, että tutkimusasetelma on soveltuva sille kontekstille, josta aineisto on peräisin (Kähkönen 1994, liite 1). Erityisesti sisällön analyysi on soveltuva menetelmä silloin, kun kohteen lähestyminen esimerkiksi haastatellen tai havainnoiden on ongelmallista ja olemassa olevaa dokumenttiaineistoa on jo olemassa (Weber 1985). Menetelmänähän sisällön analyysi on erittäin hienotunteinen lähestymistapa (Kähkönen 1994, liite 1).

Aineistoa ja yksityiskohtaista tietoa kertyy yleensä runsaasti, ja menetelmänä sisällön analyysi onkin työläs ja aikaa vievä (Kähkönen 1994, liite 1). Se vaatii myös runsaasti mielikuvitusta, etenkin mikäli analyysiyksiköt eivät ole teoriasta tai viitekehysistä helposti sovellettavissa. Vaikeaa ovat myös termien määrittelyn perusteet; kuinka esimerkiksi määritellään perhe tai perheväkivalta? (Berger 1991, 27.) Lisäksi analyysi on

valtavan joustava, sillä ei ole olemassa yhtä oikeata tapaa analysoida sisältöjä (Kähkönen 1994, liite 1).

Sisällön analyysi on siitä hyvä menetelmä, että siinä tutkijan läsnäolo ei vaikuta tuloksiin (Berger 1991, 29). Kuitenkin tutkija on aina analyysia tehdessään läsnä omine asenteineen, arvostuksineen ja kokemuksineen, ja vaikuttaa sitä kautta myös tutkimustuloksiin (Lehtonen 1995, 107). Etenkin sisältöluokkien luomisessa ja analyysiyksiköiden luokittelussa tutkijan henkilökohtainen vaikutus on oleellinen (vrt. Pohjola 1995, 57).

5.2.2 Etnografinen sisällön analyysi ja sen toteutus

Etnografinen sisällön analyysi on hyvin refleksiivistä ja vuorovaikutteista tutkijan, käsitteiden, tiedon keruun ja analyysin välillä. Tutkimusta ohjaavat valmiiksi määritellyt sisältöluokat ja muuttujat, mutta uusien luokkien jopa odotetaan paljastuvan aineistosta itsestään analyysin aikana. Aineisto koodataan usein käsitteellisesti, jolloin yksi tapaus voi liittyä useampaan sisältöluokkaan. (Altheide 1987, 68-69.) Vaikka menetelmä soveltaa monia perinteisen sisällön analyysin tapoja, on siinä siis myös paljon liikettä käsitteiden muodostamisen ja analyysin välillä. Siinä on myös jatkuvaa grounded theory -maista vertailua. Etnografinen sisällön analyysi siis tavallaan soveltaa grounded theorya dokumentteihin, vaikkakin sen metodit ovat sekä kvantitatiivisia että kvalitatiivisia. (Tesch 1990 64, 88.)

Tavallisesti etnografisessa sisällön analyysissä aineistoa kerätään tutkimuksen kuluessa. Koska aineisto voi vaatia uudelleen käsitteellistämisiä, voi se johtaa lisäaineiston tarpeeseen. Aineiston lisääminen ei tietenkään ole mahdollista, kun se on historiallista. (Tesch 1990, 26.) Tämän tutkielman aineisto oli kerättävä ulkoisista syistä johtuen lähes yhdellä kertaa. Tosin aineiston keruun aikana sain erilaisia ideoita, mikä vaikutti joidenkin seikkojen tarkempaan muistiin kirjaamiseen. Etnografisen tutkimuksen tavoin tässäkin analyysimenetelmässä viestin tarkoituksen oletetaan heijastuvan monella tavalla: tekstin rytmissä, tyyliässä ja asiakirjan sisällössä itsessään. Aineiston käsittelyssä pyritäänkin olemaan mahdollisimman systemaattisia ja tarkkoja noudattaen perinteisen sisällön analyysin periaatteita. Refleksiivisyyden vuoksi tutkijalla on etnografisessa sisällön

analyysissä oleellinen rooli, vaikkakin toisinaan on myös mahdollista edetä perinteisen tutkimuskaavan mukaisesti. (Kähkönen 1994, liite 1.)

Tämä asiakirjojen reflektioanalyysi keskittyy dokumenttien sisältöihin ja sisällön merkityksen arviointiin. Lisäksi sen avulla voidaan tunnistaa aineistossa esiintyviä teoreettisia suhteita. (Altheide 1987, 65, 68.) Samalla kun etnografisen sisällön analyysin avulla tuetaan ennalta asetettuja teoreettisia oletuksia, etsitään myös jokaisesta tutkitusta tapauksesta yksilöllistä ja kuvaavaa aineistoa (Kähkönen 1994, liite 1). Asioiden laskemisen, luokittelun ja numeeristen ilmaisujen lisäksi menetelmällä tuotetaan myös kuvailevaa sanallista tietoa (Altheide 1987, 69). Etnografista sisällön analyysia voi käyttää silloin, kun aineistosta pyritään löytämään säännönmukaisuuksia sekä tunnistamaan asioita ja niiden yhteyksiä (Tesch 1990, 72). Aineisto voi olla sekä numeerista että kertovaa, mutta sen tulee aina olla sosiaalisen vuorovaikutuksen tulosta (Altheide 1987, 66). Etnografit painottavat aineistossa sitä, että ne ovat syntyneet ilman tutkijan vaikutusta ja ovat siten luonnollisia aineistoja (Kähkönen 1994, liite 1).

Pietilän (1976, 61), mukaan sisällön analyysin toteutuksessa on ensin tietojen keruuvaihe, sitten analyysivaihe, eli tietojen järjestely ja käsittely ja lopuksi saadaan tulokset. Analyysin muodot ja sisältöluokat alkoivat kuitenkin kehittyä mielessäni jo aineistoa kerätessäni ja siitä muistiinpanoja tehdessäni. Jo tällöin tein pienimuotoisia luokitteluja. Ennen systemaattisemman analyysin aloittamista luin koko aineiston pariin otteeseen läpi luoden itselleni siitä yleiskuvaa (vrt. Patton 1990, 381; Lehtonen 1995, 107). Olihan siinä vaiheessa aineistoni keräämisestäkin jo kulunut noin puoli vuotta. Tällöin kokosin itselleni myös luettelonomaisesti asiakastapausteni taustatekijöitä, kuten lasten ikä ja sukupuoli, perheen Suomeen tulon tausta ja Suomessa oloaika sekä perheenjäsenten kielitaito.

Palautettuani aineiston sisällön mieleeni ja saatuani siitä jälleen kokonaiskuvan, ryhdyin yksityiskohtaisempaan analyysiin. Analyysiyksiköksi valitsin Kähkösen (1994, liite 1) tavoin maininnat eli jostakusta tai jostakin tietoa sisältävät kirjalliset maininnat. Sisältöluokat loin pääsääntöisesti lukemani lastensuojeluun ja maahanmuuttajiin liittyvän viitekirjallisuuden perustella. Hyödynsin myös Kähkösen (1994) sekä Mäenpään ja Törrösen (1996) aiemmin omissa tutkimuksissaan tekemiä luokituksia, mikä helpotti huomattavasti työtäni sisältöluokkien muodostamisessa. Lisäksi pyrin luomaan sisältöluokkia aineistosta nousseista teemoista. Lopulta sain kootuksi 31 mielestäni

tutkielmani kannalta tärkeää luokkaa. 12 näistä liittyi perheiden taustatekijöihin ja 19 perheiden lastensuojeluasiakkuuteen (ks. Liite 1).

Luokittelun jälkeen perehdyin tarkemmin kunkin luokan eli asiakokonaisuuden sisältöön. Tutustuin jokaiseen asiakastapaukseen nimenomaan tiettyä sisältöluokkaa kerrallaan silmällä pitäen ja vertailin tapauksia keskenään. Pyrin huomioimaan sekä kvantitatiiviset että kvalitatiiviset tekijät. Esimerkkinä kvantitatiivisesta huomiosta voisi olla perheen lasten lukumäärä. Kvalitatiivisesti huomioni kiinnittyi esimerkiksi vanhempi-lapsi -suhteiden laatuun. Vaihtelua sisältöluokissa oli paitsi asiakastapausten kesken myös niiden sisällä. Esimerkiksi avioliitto saattoi kariutua asiakkuuden aikana.

Lukemani perusteella ihmisistä ja tapahtumista muodostui minulle erilaisia kuvia ja käsityksiä, joita olen pyrkinyt suorien lainausten avulla havainnollistamaan. Tällöin myös lukijalla on mahdollisuus arvioida tekemieni havaintojen ja johtopäätösten paikkansa pitävyyttä (vrt. Kähkönen 1994). Lainauksen yksityiskohtia olen muuttanut siten, ettei yksittäisten asiakkaiden henkilöllisyys ole tunnistettavissa.

5.3 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUS JA SIIRRETTÄVYYS

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa objektiivisuuden tarkastelu on aina jotenkin väkinäistä, sillä tutkijaa pidetään usein tutkimuksen välineenä. Niinpä tutkimuksen validiteetti riippuukin paljon tutkijan taidoista, kyvyistä ja tarkkuudesta sekä hänen persoonastaan ja kokemuksistaan. (Patton 1990, 14; Kähkönen 1994, liite 1). Tutkijalla on aina oma käsityksensä maailmasta ja tutkimuksesta, ja ne vaikuttavat hänen valintoihinsa tutkimusprosessin aikana. Osa kvalitatiivista tutkimusta onkin tutkijan oman tietoisuuden ja sitoumusten näkyväksi tekeminen. (Pohjola 1995, 57; Kajava 1997, 74, Patton 1990, 85.) Olen pyrkinyt tiedostamaan ja huomioimaan oman subjektiivisuuteni vaikutuksen, mutta uskon, että kokemukseni lastensuojelusta ja monikulttuurisesta työstä jättävät väistämättä oman jälkensä tekemieni valintojen ja tekstin muotoilun kautta.

Yksi keino lisätä tutkimuksen objektiivisuutta onkin Pattonin (1990) mukaan olla itse tietoinen oman näkökulmansa vaikutuksesta sekä kuvata lukijoille sen rajoitukset. Samoin tärkeää on tutkimusprosessin huolellinen ja yksityiskohtainen raportointi, jotta toiset voivat arvioida laatua ja tarvittaessa toistaa sen metodeja. Omia tapoja ja prosesseja tulisi

tarkkailla niin täydellisesti ja rehellisesti kuin mahdollista. (mt., 372, 462, 482.) Mäkelä (1990) tarkoittaa samaa puhuessaan tutkimuksen arvioitavuudesta. Lukija on pystyttävä seuraamaan tutkijan päättelyn etenemistä, ja hänen on voitava joko yhtyä niihin tai riitauttaa ne. Kahden lukijan ei tarvitse tulla samoihin johtopäätöksiin, mutta heillä tulee olla mahdollisuus arvioida lukemaansa. Tällöin tutkimus on arvioitavissa. Arvioitavuus ei kuitenkaan takaa tutkimuksen toistettavuutta, josta myöhemmin lisää. (mt., 53, 59.)

5.3.1 Luotettavuus

Positivistisesti tarkasteltuna tutkimuksen luotettavuus liittyy siihen, että on olemassa tietty totuus, joka on paljastettavissa luotettavan menetelmän avulla. Kuitenkin kvalitatiivisissa tutkimuksissa lähtökohtana on ajatus siitä, että tutkimus voi antaa vain yhden näkökulman tarkasteltavasta asiasta. Tämä näkökulma on aina sidoksissa tutkimuksen viitekehukseen ja menetelmiin. (Kähkönen 1994, liite 1.) Kvalitatiivisenkin tutkimuksen luotettavuus on hyvin riippuvainen tutkijan taidoista, herkkyydestä ja rehellisyydestä sekä tutkimuksen eheydestä ja yhtenäisyydestä (Patton 1990, 11).

Tässä tutkielmassa luotettavuutta voidaan tarkastella ainoastaan suhteessa asiakirjoihin ja niiden teksteihin, ei asiakasperheiden tai sosiaalityöntekijöiden todellisuuteen. Olisi helppo ajatella, että asiakirjat lisäävät tutkielmani luotettavuutta, ovathan ne viranomaisen hallussa olevia asiakirjoja, joissa on virkavastuulla tuotettuja kuvauksia ja lausuntoja. Kuitenkin sosiaalityöntekijöiden dokumentointitavat ovat yksilöllisiä ja vaihtelevia. (vrt. Kajava 1997, 74-75.) Miten luotettavia havainnoijia ja raportoijia sosiaalityöntekijät lopulta ovat olleet? Ja ovatko he kirjanneet omia havaintojaan vai kolmannen osapuolen tekemiä havaintoja? (Scott 1990, 104.) Myös tiukat salassapitosäännökset saattavat antaa epätarkan vaikutelman (Kajava 1997, 74).

Myös tutkimuksen luotettavuuden kannalta tärkeäksi nousee tutkimuksen etenemisen tarkka ja rehellinen raportointi (Mäkelä 1990, 58-59). Olenkin pyrkinyt aineistoa lukiessani, luokitellessani, analysoidessani ja raportoidessani rehellisyyteen, johdonmukaisuuteen ja luotettavuuteen. Olen myös pyrkinyt tiedostamaan ennakkoletukseni ja tulkintojeni vaikutukset tutkielmaani.

5.3.2 Siirrettävyys

Soveltavaa tutkimusta arvioidaan pääsääntöisesti sen hyödyllisyyden ja käytännöllisyyden perusteella, ei niinkään sen teorian tuottavuuden tai yleistettävyyden mukaan. Kvalitatiiviset menetelmät tuottavat paljon yksityiskohtaista tietoa pienestä joukosta tapauksia, mikä kyllä lisää tapausten ymmärtämistä, mutta vähentää tutkimuksen yleistettävyyttä. (Patton 1990, 12, 14.) Tässä tutkielmassa käytänkin yleistettävyys -termin sijasta termiä siirrettävyys, joka Kähkösen (1994) mukaan tarkoittaa tutkimustulosten todennäköistä sovellettavuutta. Tulosten tuloksi olla päteviä myös tutkimustilanteen ulkopuolella. Yleistettävyys -termin käyttö on hankalaa myös siksi, että tutkielman tuloksista tekemäni päätelmät eivät ole tilastollisia, vaan loogisia ja ongelmaorientoituneita. (mt., liite 1.)

Edelleenkin palaan tutkimuksen kulun kirjoittamisen tärkeyteen. Sovellettavuuden arviointi on sitä helpompaa, mitä selkeämmin aineisto ja tutkimusprosessin eri vaiheet on kuvattu (Kähkönen 1994, liite 1). Tulkintoja ei saa perustaa satunnaisiin poimintoihin eikä lukijaa saa jättää vain tutkijan intuition varaan. Luokittelu- ja tulkintasääntöjen tulisi olla niin yksinkertaisia, että toinen tutkija niitä käyttämällä päätyisi samasta aineistosta samoihin johtopäätöksiin. Tällöin toteutuisi tutkimuksen toistettavuus. (Mäkelä 1990, 53,59).

Luonnollisesti soveltavan tutkimuksen siirrettävyys riippuu myös siitä, miten samankaltaisia tutkittu ympäristö ja sovellusympäristö ovat. En tutkijana voikaan tehdä päätelmiä tutkielmani sovellettavuudesta, koska en tunne mahdollista sovellusympäristöä. Vastuu tämän tutkielman siirrettävyydestä lankeaa siten myös tulosten hyödyntäjille. Omalta osaltani pyrin kuvaamaan aineistoani, sen käsittelyä ja koko tutkimusprosessiani tarkasti. Katkelmat tutkimieni asiakirjojen teksteistä helpottavat lukijaa tutkielmani ja sen siirrettävyyden arvioinnissa.

6 AINEISTON ASIAKASPERHEET

Tässä kappaleessa esittelen aineistosta tekemiäni havaintoja ja tutkielmani tuloksia. Tarkemmin tuloksia ja niiden merkitystä pohdin kappaleessa 7. Selvyyden vuoksi puhun tutkielmassani perheen isistä, äideistä ja vanhemmista tarkoittaen perheessä olevia aikuisia, vaikka he eivät olisikaan kaikkien lasten biologisia vanhempia. Perhe-nimitystä käytän lastensuojelun asiakkuudessa olevan lapsen kanssa samassa taloudessa asuvista ihmisistä sekä niistä hänen biologisista vanhemmistaan ja sisaruksistaan, jotka asiakaskertomuksissa tiiviimmin esiintyvät. Asiakkaiden tilanteiden muuttuminen asiakkuuksien aikana vaikeuttaa täsmällistä perhe-käsitteen määrittelyä. (Perheen määrittelyn ongelmallisuudesta lisää esim. Ritala-Koskinen 2001)

Tulosten esittäminen on vaativaa, sillä pienestä aineistosta on vaikea tehdä laajempia yhteenvetoja. Jokainen lapsi oli erilainen ja erilaisessa tilanteessa ja välillä tuntui, että kaikki lapset muodostavat aineistossani poikkeuksen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessahan juuri poikkeukset ovat mielenkiintoisia. Salassapitovelvollisuuteni asettaa myös rajoituksia aineistoni esittämiselle. Pyrin kuitenkin seuraavassa kuvaamaan pääpiirteittäin aineistoni sisältöä. Aineiston suorat lainaukset ovat vain esimerkkejä, joiden perusteella olen päätellyt asiakkaan tilanteen, oireet tai ongelman laadun. Kaikista kyseiseen kohtaan sopivista asiakkaista ei välttämättä ole aineistoesimerkkiä ja joltakin asiakkaalta saattaa niitä olla yhdessä kohtaa useampia, koska olen katsonut kyseiset lainaukset hyvin kuvaaviksi. Asiakkaiden tunnistettavuuden estämiseksi en ole käyttänyt heistä mitään koodinimiä, jolloin esimerkkien liittäminen juuri tiettyyn asiakkaaseen vaikeutuu.

Aineistoni suorissa lainauksissa olen merkinnyt *kursiivilla* sanat, jotka olivat asiakirjoissa erisnimiä tai muuten sellaisia yksityiskohtaisia tietoja, joita en katso aiheelliseksi mainita. [Hakasuluissa] olevan tekstin olen itse lisännyt selventääkseni lyhentämäni lainausta. Kolme pistettä ... tarkoittaa, että olen jättänyt lainauksesta jotain kyseisen asian kannalta epäoleellista pois.

6.1 TAUSTATEKIJÖITÄ

Tutkimieni asiakasperheiden taustatekijöinä tarkastelen seuraavaksi lasten osalta ikää heidän asiakkautensa alkaessa, heidän sukupuoltaan, kielitaitoaan ja harrastuksiaan. Perheiden osalta näen taustatekijöinä kansallisuuden, taustan ja Suomeen tulon syyn sekä Suomessa oloajan. Oleellisesti perheen tilanteeseen vaikuttavat myös perheen taloudellinen tilanne ja vanhempien työtilanne sekä maahanmuuttajavanhempien kielitaito. Näillä kaikilla taustatekijöillä on osaltaan vaikutusta perheen ongelmien laatuun ja heidän kanssaan tehtävään työhön.

Perheiden kansallisuus ja Suomeen tulon syy

Perheenjäsenten kansalaisuuksia tai Suomeen tulon syitä ei teksteissä välttämättä mainittu suoraan. Toisinaan kansalaisuus oli pääteltävissä kielestä, nimistä tai siitä, minkämaalaista ruokaa perheessä syödään. Mielestäni kolmen perheen maahanmuuttajajäsenet olivat kotoisin venäjänkielisistä maista, kolmen Lähi-idästä, kahden Afrikasta, yhden Kaukoidästä ja yhden Itä-Euroopasta. Yhden perheen kansalaisuus jäi arvoitukseksi. Kahdessa perheessä oli toinen vanhemmista suomalaissyntyinen. Nämä molemmat liitot päättyivät eroon lastensuojeluasiakkuuden aikana. Yhdessä perheessä suomalaisen ja maahanmuuttajan liitto oli päätynyt juuri ennen lastensuojeluasiakkuuden alkamista. Seitsemän perhettä oli täysin ulkomaalaistaustaisia.

Pienen aineistoni maahanmuuttajilla oli monenlaisia taustoja (ks. kappale 2.1). Asiakkaiden kotimaista ja teksteissä ilmenneistä vihjeistä päätelin, että mahdollisesti neljä perhettä olisi tullut Suomeen pakolaisina ja kaksi paluumuuttajina. Kolmeen perheeseen oli maahanmuuttaja tullut avioliiton perusteella. Kahden perheen taustasta en kyennyt tekemään päätelmiä.

Suomessa oloaika

Viidessä tapauksessa perheiden Suomessa oloaika mainittiin selkeästi, jolloin asiakkuuden alkaessa he olivat olleet Suomessa seitsemästä kuukaudesta kymmeneen vuoteen. Kahden perheen tapauksessa Suomessa oloajan voi päätellä siitä, että he olivat lastensuojeluasiakkuuden alkaessa vielä Maahanmuuttajan palvelupisteen asiakkaita.

Tällöin paluumuuttajaperhe olisi ollut Suomessa korkeintaan kaksi vuotta ja pakolaisperhe alle kolme vuotta. Todennäköisesti kyseinen pakolaisperhe oli ollut Suomessa jopa alle vuoden, koska esimerkiksi isän aika Kidutettujen kuntoutuskeskukseen oli vasta saatu järjestettyä ja tekstissä oli myös maininta ”[ystäviä] ei ole ehtinytkään tulla”. Aineiston kaikista lapsista ainakin 11 oli syntynyt Suomessa, joista kahdeksan oli varsinaisesti lastensuojelutoimenpiteiden kohteena.

Lasten iät ja sukupuolet

Lastensuojelullisten toimenpiteiden kohteina oli vaihtelevasti joko yksi perheen lapsista tai kaikki lapset. Katsoin kaikki lapset lastensuojelun asiakkaiksi silloin, kun tuki kohdistui etupäässä vanhempien jaksamisen tukemiseen, kasvatukselliseen tukeen ja perheen taloudellisen tilanteen turvaamiseen – siis koko perheen hyvinvointiin. (vrt. Mäenpää & Törrönen 1996, 57; Kivinen 1994, 143; ks. kappale 3.1.) Lastensuojelun kohdistuessa yksittäiseen lapseen, oli hänellä selvästi enemmän henkilökohtaisia ongelmia kuin sisaruksilla. Asiakkuuden alkaessa perheiden Suomessa olevien lasten lukumäärän, heidän ikänsä ja sukupuolensa esitän taulukossa 1 (sivu 70). Varsinaisesti lastensuojelutoimenpiteiden kohteena olevat lapset on merkitty tummennettuina.

TAULUKKO 1: *Lasten iät ja sukupuolet asiakkuuden alussa*

	<i>alle 3-v.</i>	<i>4-6-v.</i>	<i>7-9-v.</i>	<i>10-12-v.</i>	<i>13-15-v.</i>	<i>yli 16-v.</i>
<i>Perhe 1</i>			2 tyttöä			
<i>Perhe 2</i>	tyttö, 2 poikaa					
<i>Perhe 3</i>	poika		tyttö			
<i>Perhe 4</i>			2 tyttöä		poika	tyttö
<i>Perhe 5</i>	tyttö					
<i>Perhe 6</i>		poika	poika			
<i>Perhe 7</i>	tyttö			tyttö	poika	tyttö
<i>Perhe 8</i>		tyttö	tyttö			
<i>Perhe 9</i>		poika	tyttö			
<i>Perhe 10</i>					tyttö	poika
<i>Perhe 11</i>				tyttö		

Varsinaisesti lastensuojelullisten toimenpiteiden kohteena oli siis asiakkuuden alkaessa aineistossani 9 poikaa ja 11 tyttöä, ja ikähaarukka oli muutamasta kuukaudesta 16 vuoteen. Tähän lukuun en laskenut niitä sisaruksia, joihin toimenpiteet eivät lainkaan kohdistuneet. Tosin lastensuojelu vaikuttaa välillisesti heidänkin kokonaishyvintointiinsa sisaruksen saadessa apua ja tukea (vrt. Forssén 1991, 55). Myöhemmin puhuessani aineistoni lapsista, tarkoitan nimenomaan toimenpiteiden kohteena olevia lapsia. Neljä sisarusta (sekä viisi asiakkuuden aikana syntynyttä tai Suomeen tullutta) ovat tällöin tarkastelun ulkopuolella. Lasten lukumäärästä ja perheiden koon muuttumisesta asiakkuuden aikana kerron myöhemmin lisää kappaleessa 6.1.2 kohdassa Lapset.

Vanhempien iät

Kukaan vanhemmista ei ollut yli 50-vuotias. Äidit olivat asiakkuuksien alkaessa nuoria tai keski-ikäisiä (taulukko 2, sivu 71). Alle 40-vuotiaita äitejä oli seitsemän. Isien keski-ikä painuu selvästi yli neljäkymmenen (taulukko 3, sivu 71). Kuudesta isästä neljä oli yli 40-vuotiaita. Luultavasti myös niistä viidestä isästä, joiden iästä ei ole tietoa, oli ainakin kolme vaimojensa tavoin yli 40-vuotiaita. Vanhimpien äitien lapsista suurin osa oli jo teini-iässä. Sitä vastoin kolmella yli 40-vuotiaalla isällä oli alle 3-vuotiaita lapsia. Aviopareissa mies oli aina vaimoan vanhempi. Suurin ikäero vanhempien välillä oli 16 vuotta, toinen yhdeksän vuotta ja loppuilla pareilla 2-4 vuotta. (Viiden isän iästä ei siis ole aineiston perusteella tietoa.)

TAULUKKO 2: Äitien ikä asiakkuuden alkaessa

	25-30- vuotiaat	31-35- vuotiaat	36-40- vuotiaat	41-45- vuotiaat	46-50- vuotiaat
Lukumäärä	3	2	2	2	2

TAULUKKO 3: Isien ikä asiakkuuden alkaessa

	25-30- vuotiaat	31-35- vuotiaat	36-40- vuotiaat	41-45- vuotiaat	46-50- vuotiaat
Lukumäärä	0	1	1	2	2

Lasten kielitaito

Kolmessa asiakastapauksessa ei ollut lainkaan mainintoja lasten kielitaidosta. Näistä yhden perheen lapset olivat kaikki alle kolmevuotiaita. Yhden nuoren mainittiin kuuntelevan mieluummin suomalaista kuin äidinkielistään musiikkia. Koska tulkistakin puhuttiin selkeästi vain äidin yhteydessä, osasi tyttö ilmeisesti suomea. Kun eräät vanhemmat olivat huolissaan kaksivuotiaan tyttänsä suomen kielen kehittämisestä, totesi työntekijä: ”kieltä hän oppii varmasti”. Kahden nuoren teksteissä mainittiin tulkki yhtenä tapaamisissa läsnäolevana henkilönä. Hyvään suomen kielen taitoon viittasivat lapsilla pitkä Suomessa oloaika, koulun käynnin ongelmattomuus sekä suomalaiset ystävät. Ainuttakaan mainintaa lasten käytöstä vanhempiensa tulkkina ei aineistossa ollut (vrt. Rätty 2002, 113).

- ”kuitenkin koulu menee hyvin, ja kielitaito on kehittynyt hyvin”
- ”*pojalla* isoja kieliongelmiä niin *äidinkielessä*, *toisessa kielessä* kuin suomen kielessäkin”
- ”*äidin* kanssa pojat eivät halua puuhailla mitään, koska *äiti* ei heidän mielestään osaa tarpeeksi hyvin suomea”
- ”lapset osaavat paremmin suomea kuin *toista kieltä*”
- ”...paitsi *poika* on puolikielinen, suomen kielen sanavarasto on puutteellinen”
- ”*poika* ymmärtää suomea, mutta ei halua puhua eikä kirjoittaa”

Vanhempien kielitaito

Asiakkaina olevien maahanmuuttajavanhempien suomen kielen taito vaihteli huomattavasti. Tulkkia käytettiin kaikkiaan viiden perheen kanssa. Tulkkia eivät välttämättä tarvitseet kaikki perheenjäsenet, tosin kielitaidosta ei aina ollut selkeää merkintää. Yhdessä perheessä maahanmuuttajaäiti ilmeisesti osasi suomea, mutta poika tarvitsi tulkkia. Toinen, jo yhdeksän vuotta Suomessa ollut äiti tarvitsi edelleen tulkkia. Yhdessäkään asiakastapauksessa ei ollut mainintoja siitä, että kielivaikeudet tai tulkin käyttö olisi haitannut yhteistyötä, vaikka ne yleisesti koetaankin asiakastyön ongelmaksi (ks. kappale 4.4.1).

- ”kulttuuri- ja kieliongelmiä perheellä”
- ”...puhuu suomea hyvin huonosti, englantia vähän paremmin. Jatkossa täytyy ainakin joihinkin tapaamisiin pyytää tulkkia.”
- ”... näkee myös vaikeaksi huonon suomen kielen taitoa hoitaa virallisia asioita”

Kuuden asiakasperheen teksteissä ei ole mainintoja tulkin käytöstä, joten ilmeisesti ainakin neljän perheen kanssa asioitiin suomeksi. Tällöin asiakkaiden kielitaidosta mainittiin muun muassa:

- ”äidin kielitaito on heikko”
- ”päiväkoti toivoo palaveria, jossa on myös tulkki mukana”
- ”kielitaito suht hyvä”

Kahdella perheellä on asiointikielenä saattanut olla myös englanti. Tämän päättelin siitä, että toiselle perheelle lähetettiin englannin kielinen esite ja tekstissä kerrottiin: ”äiti myöntää, että ei ymmärrä niin hyvin suomen kieltä”, ”äiti haluaisi tulkin näihin tapaamisiin ja myös oikeuteen, mutta vaitiolovelvollista *kielen* tulkkia ei Suomessa ole”. Toisella perheellä ei tulkin käytöstä ollut mainintoja ja tekstissä mainittiin, että ”mies ei osaa vielä kovin hyvin suomea, mutta hän on ollut kielikurssilla”. Lisäksi afrikkalainen kotimaa viittaisi mahdolliseen englannin kielen taitoon.

Mainintoja kielikursseista oli neljällä äidillä ja yhdellä isällä. Yksi äiti oli kotona vauvansa kanssa, mutta kävi silti maahanmuuttajaaideille tarkoitettulla suomen kielen kurssilla. Vain yksi äiti oli luku- ja kirjoitustaidoton ja hänen koulutustaustansa oli vähäinen.

- ”äiti on päässyt suomen kielen kurssille”
- ”äiti on keskeyttänyt vanhempainlomansa ja aloittanut ... suomen kielen kurssin”
- ”mies ei osaa vielä kovin hyvin suomea, mutta hän on ollut kielikurssilla”

Perheenjäsenten menneisyys

Lasten tasapainoiseen kehitykseen vaikuttavat jonkin verran maahanmuuttajavanhempien suuret työttömyys- ja avioeroluvut. Omissa ongelmissa kamppailevilla vanhemmilla ei riitä enää voimia lastensa riittävään tukemiseen. (ks. kappale 2.4.3) Perhehistoriat ja -suhteet olivat muutamissa perheissä hyvin monimuotoisia, vaikka pitkään kestäneitäkin suhteita oli: ”aviopari ollut naimisissa 11 vuotta”. Usein lastensuojeluperheiden perherakenteet ovatkin hyvin moninaisia ja biologiset perheet hajanaisia (ks. kappale 3.1). Toisilla aineistoni vanhemmilla kyseessä oli jo toinen tai kolmas avo- tai avioliitto. Avoliittoja ei aineistossa ollut. Kahdessa kaksilapsisessa yksinhuoltajaperheessä sisaruksilla oli eri isät. Yhdellä vanhemmalla oli lapsia muualla aiemmasta liitosta, toisella kaksi adoptoitua lasta

kotimaassa. Yhdessä perheessä kyseessä oli isän kolmas avioliitto, ja perheessä oli lapsia hänen molemmista aiemmista liitoistaan mutta ei nykyisestä: ”kolmen vanhimman äiti on kuollut ja nuorimman lapsen äiti asuu *kotimaassa*”. Yhteen perheeseen kuuluivat kaksi yhteistä lasta, kolmas todennäköisesti yhteinen lapsi sekä äidin vanhin biologinen poika ja isän vanhin biologinen tytär.

- ”vanhemmat erosivat pian lapsen syntymän jälkeen”
- ”hän oli kuusivuotias vanhempien erotessa”
- ”[isän mukaan] asiat alkoivat mennä sekaisin myös sen takia, että *projektityöntekijä* sekaantui heidän elämäänsä”

Perheiden menneisyyteen kuului erojen lisäksi muun muassa asumista Afrikassa, rasismikokemuksia Itä-Suomessa ja pidempiä lomamatkoja toisen vanhemman kotimaahan. Erään isän mielestä äidin asenteeseen vaikutti se, että ”*äiti* itse on elänyt isättömänä, samoin hänen vanhin poikansa”.

- ”he asuivat nelisen vuotta Afrikassa”
- ”perhe on asunut ... ennen *itä-karjalassa*, siellä perhe kärsi rasismista”
- ”joka talvi perhe vietti 1-3 kk lomaa *äidin kotimaassa*”

Aineistosta ei tule ilmi perheiden sosioekonominen tilanne kotimaassa tai heidän mahdolliset traumaattiset kokemuksensa. Muita henkisen hyvinvoinnin riskitekijöitä perheillä on kuitenkin havaittavissa (ks. kappale 2.3.2). Vain harva oli työllistynyt ja hekin pizzeriaan tai siivoojaksi. Perheenyhdistämisprosessi päättyi kahdella perheellä vasta lastensuojeluasiakkuuden aikana. Joillakin perheillä osa perheenjäsenistä asui pysyvästi kotimaassa. Saman kulttuuritaustan omaavista ystävistä oli mainintoja vain muutamilla ja suomalaisista ystävistä vielä harvemmillä. Eriasteista rasismia olivat kokeneet niin vanhemmat, lapset kuin nuoretkin. Näistä vielä tarkemmin myöhemmissä kappaleissa.

Työtilanne ja talous

Perheiden vanhempien työtilanne oli aika heikko. Suurin osa maahanmuuttajavanhemmista oli joko työttömänä, työharjoittelussa tai suomen kielen kursseilla. Kuusi vanhempaa osallistui erilaisille kursseille ja viisi pääsi kokeilemaan työharjoitteluja. Kolmella perheellä ei teksteissä ollut mainintoja vanhempien työstä tai opiskelusta. Yksi suomalaisista oli töissä, mutta vain yhdellä maahanmuuttajaisällä oli koko asiakassuhteen

ajan säännöllinen osa-aikatyö Yhdellä isällä oli asiakassuhteen alussa osa-aika työ ja toinen sai vakituisen siivoustyön asiakkuuden aikana. Yksi aktiivinen isä oli ollut sekä työharjoittelussa että vapaaehtoistyössä ja yksi kävi viikoittain lähiökeskuksessa.

- ”*isä* on töissä osa-aikaisesti pizzeriassa ja osin työttömänä”
- ”isä saanut vakituisen työpaikan *siivousfirmasta* tänään”
- ”*isä* on siis työharjoittelussa”
- ”kun isä saa tietää, milloin hänen mahdollinen koulutuksensa alkaa”
- ”*isä* kertoo etsineensä kovasti töitä sen jälkeen, kun ... harjoittelu päättyi”

Kukaan äideistä ei ollut säännöllisessä työssä, ainoastaan suomalaisella äitipuolella oli lyhyitä työjaksoja. Työharjoittelussa oli tai oli ollut neljä. Yksi maahanmuuttajaäiti oli hyvin säännöllisesti joko työharjoitteluissa työmarkkinatuella tai kielikursseilla. Yksi äiti toimi vapaaehtoistyöntekijänä ompelukerhossa ja kolme osallistui säännöllisesti lähiökeskuksen tai projektin toimintaan.

- ”*vaimolla* ollut osa-aikatyö ... ollut työttömänä ja ... aloittanut työvoimapolitiittisena koulutuksena ... kurssin”
- ”Suomessa on ollut vain työharjoitteluissa, ei vakinaisissa työpaikoissa”
- ”avioliittoaikana *äiti* on ollut kodin ulkopuolella ainoastaan kahdella työllisyyskursilla”
- ”*äiti* käy siellä [lähiökeskus] kerran viikossa”
- ”käy 4 x viikossa *projektin* ’kerhossa’”

Pidempään asiakkaina olleiden arki oli jatkuvaa vaihtelua työttömyyden, kursseilla olon ja työharjoittelujen välillä. Useimpien perheiden toimeentulo oli siten riippuvainen Kansaneläkelaitoksen tarjoamasta sosiaaliturvasta tai toimeentulotuesta. Selkeästi toimeentulotukiasiakkaina oli seitsemän perhettä. Kahdessa kaksilapsisessa yksinhuoltajaperheessä äiti ei ollut töissä, joten toimeentulotukiasiakkuus on heilläkin mahdollinen, asiasta vain ei ollut mainintoja. Yhdessä perheessä isä oli asiakkuuden alussa töissä, mutta välillä molemmat vanhemmat olivat kotona. Yhden yksinhuoltajaäidin taloudellista tilannetta ei asiakirjojen perusteella pysty päättelemään. Toimeentulotukiasiakkuuden päättelin selkeiden mainintojen lisäksi muun muassa siitä, että toimeentulotukitoimiston sosiaalityöntekijä oli tehnyt lastensuojeluilmoitukset tai muuten ottanut perheen tiimoilta yhteyttä aluesosiaalitoimistoon. Yksi perhe oli ensisijaisesti toimeentulotukiasiakas, jonka Forssén (1993, 162) todennäköisesti nimeäisi

'tilapäistukiperheeksi'. Pitkään jatkunut toimeentulotukiasiakkuus onkin yksi melko tyypillinen piirre lastensuojelun asiakkailta (ks. kappale 3.1.3).

- ”äidillä ttt-papereita”
- ”isälle jo varattu aika ttt-asiassa”
- ”kävi eilen ttt-asioissa”
- ”soitin ttt-toimistoon *sosiaalityöntekijälle*, koska siellä aika pian miehelle”
- ”kirjallinen ttt-hakemus saapunut”

Harrastukset

Lastensuojeluperheiden vanhemmilla on yleensä vähän tai ei lainkaan harrastuksia. Lasten harrastuksia tuetaan avohuollon taloudellisella tuella. (Forssen 1993, 152, 154.) Harvoilla maahanmuuttajillakaan on kodin ulkopuolisia harrastuksia (ks. kappale 4.1.4). Kahden asiakasperheen teksteissä ei ole lainkaan mainintoja harrastuksista. Luultavasti se selittyy sillä, että lapset ovat alle kolmevuotiaita. Yhdellä perheellä mainitaan vain aikuisten harrastukset: isän kuntosalilla käynti ja äidin ompelukerho. Lasten harrastukset nähdään sosiaalityöntekijöiden kirjoituksissa positiivisina lapsen kasvua tukevinä tekijöinä ja niitä tuetaan toimeentulotuella.

- ”Syksyllä tuettu *poikaa* karateharrastuksen aloittamisessa, jonka sittemmin lopettanut, nyt haluaisi jalkapalloa”
- ”*tytön opettaja* toivoo lapsille kielellistä tukea esim. harrastuksen tai kerhotoiminnan kautta”
- ”työntekijä esittelee Alvareiden jalkapalloa *pojalle* ja *poika* innostuu lähtemään mukaan”
- ”jalkapallosta aiheutuvat kustannukset äiti maksaa, ... isä maksaa kuljetuksen”
- ”*tytölle* olisi hyvä löytää myös joku harrastus esim. musiikin parista”
- ”ei ole kiinnostunut jääkiekosta tms., mutta kalastusta on harrastanut kotimaassa”
- ”lopettanut pianotunnit”

6.2 ASIAKASPERHEIDEN TILANNE

Taustatekijöiden jälkeen kerron enemmän siitä, mitä asiakkuuden aikana tapahtui. Miksi lastensuojelua tarvittiin? Miten työskentely perheiden kanssa sai alkunsa? Millaisia asiakkaat olivat? Mitä asiakkuuden aikana tapahtui? Mitä tukitoimia asiakkaille annettiin ja miten he sen ottivat vastaan? Miten lapset huomioitiin? Lopuksi kokoan vielä yhteen asiakkuuksien kestot sekä niiden tilanteen tarkastelujaksoni päätyttyä.

6.2.1 Asiakkuuden vireille tulo ja lastensuojelun tarvetta aiheuttaneet tekijät

Aineistossani lastensuojeluasiakkuuksien alkaminen vaihteli laajalti. Kuitenkin näin pienessäkin aineistossa tulee jo esiin yleisimmät asiakkuuden vireilletulotavat (ks. kappaleet 3.2 ja 4.2). Kolmessa tutkimassani perheessä aloitteen lastensuojelullisen tuen tarpeesta on tehnyt perheen äiti.

- ”[äiti] sanonut *terveydenhoitajalle*, että perhe tarvitsee nyt apua.”
- ”[äiti] tulee toimistoon ilman ajanvarausta ... kertoo haluavansa muuttaa eroon miehestään ja tarvitsee siihen tukea.”
- ”*pojan* äiti X.X. varannut vastaanottoajan”

Kahdessa perheessä asiakkuus käynnistyi lastensuojeluilmoituksesta: toinen ilmoitus tuli sairaalan sosiaalityöntekijältä ja toinen perheen naapurilta. Lisäksi yhden perheen toimeentulotukitoimiston sosiaalityöntekijä oli ilmoittanut alueen sosiaalityöntekijälle perheen tuen tarpeesta. Ilmeisesti hän ei kuitenkaan tehnyt varsinaista lastensuojeluilmoitusta, koska sitä ei mainita. Kahden muunkin perheen sosiaalitoimen asiakkuus on alkanut toimeentulotuen tarpeen kautta ja sosiaalityöntekijöille on sitä kautta syntynyt lastensuojelullinen huoli perheestä. Yhden perheen asiakkuus alkoi äidin turvakotikäynnistä. Kahdella perheellä varsinainen lastensuojelun asiakkuus alkaa vasta, kun sosiaalityöntekijät osallistuvat perhettä koskeviin neuvotteluihin: ”tehostetun perhetyön aloitusneuvottelu”, ”lasten psykiatrisella poliklinikalla palaveri poliklinikan kutsumana”.

Varsinaisia lastensuojeluilmoituksia sosiaalityöntekijät saivat neljästä perheestä. Ilmoituksia tekivät sekä toiset viranomaiset että ilmeisesti naapurit, jotka halusivat jäädä

tuntemattomiksi. Yhteydenottoja sosiaalityöntekijöihin huolen perusteella oli kuuden perheen tapauksessa. Näitä yhteydenottoja ei oltu kirjattu lastensuojeluilmoituksiksi. Lisäksi kolmessa perheessä vanhemmat tekivät ilmoituksia vuorollaan aina siitä vanhemmasta, jonka luona lapset asuivat tai olivat käymässä. Yhdessä perheessä vanhemmat tekivät toisistaan myös rikosilmoituksia. Enimmillään yhdestä perheestä tehtiin viisi lastensuojeluilmoitusta ja seitsemän huoleen perustuvaa yhteydenottoa. Sosiaalityöntekijät reagoivat aina ulkopuolisten tekemiin ja toisinaan myös vanhempien tekemiin ilmoituksiin. Osassa vanhempien ilmoituksista olivat taustalla huoltajuuskiistat ja pyrkimys vahingoittaa toisen mainetta, joten ne eivät aina edellyttäneet nopeaa reagointia.

Lastensuojelun tarpeen alunperin aiheuttaneet tekijät olivat aineistossani hyvin tavallisia lastensuojeluasiakkuutta synnyttäviä syitä (ks. kappale 4.2). Jaoin ne viiteen luokkaan: perheväkivalta, kasvatusvaikeudet, äidin jaksaminen, nuoren käyttäytymis- ja kouluongelmat sekä huolto- ja tapaamisasiat.

Rissasen (1998, 9) mukaan eniten monikulttuuristen perheiden lastensuojeluasiakkuuksia aiheuttavat perheristiriidat ja kasvatusvaikeudet. Yksi aineistoni perhe oli asiakkaana perheväkivallan takia ja kolmea perhettä tuettiin kasvatuksessa. Kaksi äitiä tarvitsi tukea jaksamiselleen. Kahden nuoren käyttäytyminen ja koulunkäyntiongelmat edellyttivät lastensuojelun puuttumista tilanteeseen. Aineistoni sopii yhteen Kivisen (1991, 143) maininnan kanssa, jonka mukaan pienten lasten asiakkuus määrittyy useimmiten vanhempien kautta ja nuorten heidän oman toimintansa kautta. Kolmen perheen kanssa käsiteltiin huolto- ja tapaamisasioita, jotka Hirstiö-Snellman ja Mäkelä (1998, 25) mainitsevat vaikeasti ratkaistavissa oleviksi ongelmiksi.

- ”vanhemmat toivat viimeksi tavatessaan esiin suuren huolensa pojasta, hänen levottomasta ja rajattomasta käyttäytymisestään sekä kotona että koulussa”
- ”tavoitteena on ohjata vanhempia *tytön* syömisasioissa, rajojen asettamisessa ja pitämisessä sekä tukea erityisesti äidin jaksamista”
- ”Toimeentulon turvaaminen ja *tytön* hoidossa tukeminen”
- ”asiakkuus: lapsen huoltosopimus”

Tutustuessaan perheisiin ja lapseen syvällisemmin sosiaalityöntekijät huomasivat myös muita tuen tarpeita. Mitä pitempään asiakkuus kesti, sitä paremmin sosiaalityöntekijät huomioivat perheenjäseniä yksilöinä. Myös lasten huomiointi lisääntyi. Tällöin perheen

voisi sijoittaa jopa kaikkiin edellä mainitsemini luokkiin. Esimerkkinä viranomaisten mieltämiä ja perheeltä kuultuja tuen tarpeita yhdessä aineistoni pisimmistä asiakkuussuhteista:

- ”*tytön pelot*”
- ”*äidin jaksaminen*”
- ”*miten äiti osaa/jaksaa asettaa rajat lapsille*”
- ”*miten äiti pärjää arjessa heikolla suomen kielen taidollaan*”
- ”*pojan kouluvaikeudet*”
- ”*lasten ja isän tapaaminen*”

6.2.2 Lapset, vanhemmat ja verkostot

Tämän kappaleen aloitan kertomalla aineistoni lapsista ja nuorista, heidän koulumenestyksestään sekä suhteestaan vanhempiinsa. Sen jälkeen ovat vuorossa vanhemmat, heidän keskinäinen suhteensa sekä perheissä ilmenevä perheväkivalta. Lopuksi tarkastelen vielä asiakkaiden sukulais- ja ystäväverkostoja.

Asiakkuuden alkaessa perheissä oli lapsia yhdestä neljään ja tarkastelujakson päättyessä yhdestä viiteen. Perhekoot eivät juuri muuttuneet asiakkuuksien kuluessa. Yhdessä perheessä syntyi toinen lapsi ja toisessa täysi-ikäinen viides lapsi tuli Suomeen. Yhdessä perheessä asiakkuuden aikana syntyi kolmas lapsi ja sekä isän että äidin yhdet biologiset lapset (ei yhteiset) tulivat Suomeen. Perhekoot eivät mitenkään huomattavasti poikenneet suomalaisten perheiden koosta, kaksilapsiset perheet olivat enemmistönä (vrt. Ekholm 1994, 65; ks. kappale 4.1.1). Perherakenteiden muuttuessa avio- ja asumuserojen johdosta ja lasten varttuessa täysi-ikäisiksi, eivät kaikki lapset välttämättä asuneet koko asiakkuuden aikaa samassa kodissa.

Lapset

Varsinaisesti lastensuojelutoimenpiteiden kohteena aineistossa oli kaksikymmentä lasta tai nuorta (ks. kappale 6.1, kohta Lasten iät ja sukupuolet). Yhden perheen kolmesta lapsesta ei ollut lainkaan mainintoja, tosin asiakkuus oli hyvin lyhyt ja lapset pieniä. Neljän perheen yhdeksästä lapsesta oli vain vähän mainintoja. Näissä perheissä asiakkuus kohdistui

ensisijaisesti joko koko perheen hyvinvoinnin tukemiseen, vanhempien väliseen suhteeseen tai lapsen ja vanhemman tapaamisiin. Kuuden perheen kahdeksaan lapseen oli asiakirjoissa selvästi keskitytty enemmän. Tässä kappaleessa yritän tiivistää kokonaisuutena kaikkien lasten vaikeuksia, mikä ei ole helppoa, koska lasten tilanteet olivat niin yksilöllisiä.

Maahanmuuttajalasten ongelmat ovat usein käytöshäiriöitä, mutta erityisesti pakolaislapsilla voi esiintyä myös masennusta, ahdistusta ja apatiaa (ks. kappale 2.4.2). Aineiston lapsista neljällä on ollut ainakin jonkin aikaa hoitosuhde lasten- tai nuorten psykiatrisella osastolla tai perheneuvolan psykologin kanssa. Masentuneisuuteen viittaavia merkkejä oli kahdella ja yhdellä työllä oli vaikeita pelkotiloja. Kolme poikaa olivat ainakin ajoittain hyvin sulkeutuneita. Yksi valitteli yksinäisyyttään. Kahden sisaruksen hyvinvointia sekoitti epävarmuus sitä, kumman vanhemman luona he asuisivat.

- ”*opettaja* tunnistaa masennuksen merkkejä ... koko poika on luhistunut”
- ”kaikki ovat myös huolissaan *tytön* voinnista”
- ”Ei voi elää pienen tytön elämää, kun pelkää näin paljon ... ahdistunut ja pelokas, realiteettitaju on alkanut hämärtyä”
- ”*poika* itse kovin vaitonainen, ei juuri vastaa, ei kommentoi, on kovin totinen, surumielinen”
- ”*poika* on hyvin passiivinen, ei ota kontaktia, katselee maahan”

Kahdella lapsella oli havaittavissa selvä muutos käyttäytymisessä: ”muutos *tytön* käyttäytymisessä on tapahtunut helmikuun jälkeen”, ”*poika* on vanhempien eron jälkeen muuttunut kovasti”. Kolme lasta mainittiin aggressiivisiksi, ja yksi heistä oli myös väkivaltainen ja uhkaileva. Uhmaikä vaikutti osaltaan yhden murrosikäisen ja yhden alle 3-vuotiaan tytön vaikeuksiin.

- ”vanhempien mukaan *poika* käyttäytyy aggressiivisesti kotona, mm. kiusaa ja lyö pikkusisaruksiaan”
- ”*poika* muuttunut aggressiiviseksi äitiä kohtaan, ei siedä kieltämistä, huutaa ja saa raivokohtauksia”
- ”*tyttö* ... uhmaa, kiukuttelee, raivoaa”
- ”*tyttö* myös uhittelee äidilleen ja valehtelee”

Kaksi nuorta oli mahdollisesti sekaantunut päihteisiin ja yksi oli jäänyt kiinni näpistelystä. Alitolppa-Niitamon (1993, 68) mukaan maahanmuuttajien henkinen ahdistus voikin purkautua myös väkivaltaisena käyttäytymisenä tai näpistelynä. Kolmen asiakkaan valehtelu oli tavallista runsaampaa.

- ”*tytön* puheet pyörivät vain kaljassa ja kiroilussa”
- ”... useiden nuorten kertoman mukaan *poika* on käyttänyt jo pidemmän aikaa mm. kannabista”
- ”epäillänsä osallistuneen näpistyksen yritykseen”
- ”koko keskustelun ajan kummallakin työntekijällä on sellainen olo, että *poika* taitaa valehdella meille kaikessa”
- ”*nuoremman pojan* valehtelu on lisääntynyt”

Neljällä lapsella oli joku fyysinen sairaus tai poikkeavuus ja seitsemällä erilaisia psykosomaattisia oireita. Nukkumiseen tai vuorokausirytmiiin liittyviä ongelmia oli neljällä, ruokahaluttomuutta ja syömisongelmia kahdella. Vaikka yksi syy pienen tytön syömisongelmiin oli todennäköisesti vanhempien kasvatuskäytännössä, voi toinen osatekijä olla myös kulttuurisesti erilainen käsitys lasten ruokavaliosta (ks. kappale 2.3.1). Kolmella kouluikäisellä oli kasteluongelma. Muina somaattisina oireina oli päänsärkyä, huonoa oloa ja vatsakipua, jotka ovat tyypillisiä maahanmuuttajien psykosomaattisia oireita (ks. kappale 2.3.2).

- ”*lasta* kiusataan *asuinalueella* vammaisuutensa takia”
- ”koulun lääkäri ollut huolissaan *pojasta*, nukkumisvaikeuksia”
- ”*tyttö* haahuilee öisin ... puhuu ja itkee unissaan ... näkee painajaisia edelleen”
- ”syömistilanteet usein sellaisia, että tytölle lopulta työnnetään ruoka suuhun väkisin”
- ”vanhemmalla lapsella kasteluongelmia”
- ”*tyttö* itse pelkää kastelua”

Kahdella nuorella pojalla oli selkeitä sopeutumisvaikeuksia. Toinen koki ”raskaana sen, että he ovat tässä yhteiskunnassa ’rasite’ ja ’ylimääräinen’”. Tämä on tavallaan viittaus Kyntäjän (1995, 88) mainitsemaan kollektiiviseen maahanmuuttajien määrittelyyn ja sen omakohtaiseen kokemukseen. Sosiaalityöntekijä pohdiskeli pojan taustaa: ”*poika* on ollut Suomeen muuttaessa aika arassa iässä, lapsuuden ja nuoruuden välillä ja varmasti hakee nyt paikkaansa sekä iässä että uuden ympäristönsä suhteen” (ks. kappale 2.3.2 ja 2.4).

Toinen poika ei viihtynyt Suomessa, ”vaan haluaa että perhe palaa *kotimaahan*”. Hän vastusti myös suomen kielen opiskelua. Aineistossa ei esiinny lainkaan työntekijöiden pohdintaa siitä, miksi nuorten on ollut niin vaikea sopeutua Suomeen tai voisiko asialle tehdä jotain (ks. kappale 2.2). Kristal-Anderssonin (2001, 21) viitekehys olisi voinut antaa työntekijöille hyviä eväitä tähän pohdintaan.

Normaalia suurempaa omien rajojen etsimistä oli kahdella nuorella. Kolmella lapsella oli vaikeuksia hyväksyä heille asetettuja rajoja, mikä liittyi mielestäni enemmän vanhempien kyvyttömyyteen asettaa rajoja kuin lasten omaan rajojen hakuun. Jonkinlaisia roolisekaannuksia tai ylimääräistä vastuunottoa oli havaittavissa kolmella. Lastensuojeluperheissä voi vanhempi-lapsi -suhde olla kääntynyt ympäri niin, että lapsi kantaa huolta vanhemmistaan (Lounavaara-Rintala ym.1999, 31). Myös maahanmuuttaja-perheissä ovat roolisekaannukset mahdollisia (ks. kappale 4.1.2).

- ”lääkäri uskoo viiltelyjen olevan lähinnä rajojen koettelua”
- ”*poika* selvästi aika rajaton omien kulkemistensa kanssa”
- ”[poika] korostaa sitä, että hänen kulttuurissaan ’isän jälkeen tulee poika’ ... *poika* käyttäytyy juuri näin kotona”
- ”pyritään tukemaan perhettä ... vanhempien ja lasten välisten roolien selkiyttämisessä”
- ”on ollut huoli isästä, missä isä on, mitä isä tekee ... heillä on huoli äidistä esim. äiti voi jäädä auton alle, he eivät voi jättää äitiä yksin”

Aineistojen tavoin omakin kuvaukseni on hyvin ongelmakeskeistä (vrt. Pohjola 1994, 47). Negatiivisia mainintoja lapsista oli jo yhdellä enemmän kuin positiivisia koko aineistossa yhteensä. Myönteisiä mainintoja oli kaikkiaan 30, jotka haluan tässä yhteydessä nostaa esille. Maininnat liittyivät pääasiassa luonteenpiirteisiin ja käyttäytymiseen. Koulunkäynnin osalta oli myös positiivisia mainintoja, joihin palaan seuraavassa kappaleessa. Lapsista käytettyjä myönteisiä adjektiiveja olivat rauhallinen, vilkas, temperamenttinen, sympaattinen, iloinen, sosiaalinen, fiksu, tasapainoinen, kiltti, sitkeä, valoisa. Muita mainintoja olivat muun muassa:

- ”tyttö on alkanut viihtyä hoidossa hyvin ja tulee sinne mielellään”
- ”*tyttö* on älyllisesti normaali”
- ”hän ei vaadi rahaa eikä ole *äidin* tietämän mukaan ollut pahanteossa”
- ”*tytöllä* kiintymyssuhde toiseen ihmiseen on tärkeä”

- ”*tyttö* tulee toimeen toisten kanssa”
- ”kaiken kaikkiaan kaikkien mukaan *tytöllä* menee nyt hyvin”

Lapset koulussa

Maahanmuuttajien henkinen ahdistus voi purkautua ongelmina koulussa (Alitolppa-Niitamo 1993, 68). Kahdessa aineiston perheessä ei ollut kouluikäisiä lapsia ja yhden perheen lasten koulunkäynnistä ei ollut mainintoja. Kolmessa perheessä oli koulun taholta yksittäisiä yhteydenottoja, jotka kuitenkin eivät antaneet aihetta suurempaan huoleen.

- ”opettaja huolissaan ... saattaa olla ongelmia tulossa”
- ”kaksi kertaa opettaja on soittanut kotiin *tytön* käyttäytymisestä”

Jonkinasteisia oppimisvaikeuksia oli kolmella oppilaalla, joista kaksi opiskeli jo mukautetulla luokalla. Motivaatio koulunkäyntiin oli kateissa kahdelta nuorelta.

- ”Ei opi mitään, taantunut”
- ”oppimistulokset vaihtelevat, välillä sujuvat vaikeammat asiat ja välillä ei tahdo sujua oikein mikään”
- ”miten hän jaksaisi käydä koulua, kun ongelmia ... ja vielä oman oppimisen kanssa”
- ”motivaatio koulun käyntiin selvästi laskenut”

Kahdella lapsella oli koulussa keskittymisvaikeuksia ja kolmella toisia oppilaita häiritsevää käyttäytymistä.

- ”*poika* leikkii, konttailee, ei keskity, ei halua olla koulussa, haluaisi olla tarhassa”
- ”*tytöllä* vaikeuksia keskittyä, on kuin muissa maailmoissa”
- ”*poika* aiheuttaa koulussa jatkuvasti vaikeuksia, häiritsee opetusta, on levoton tunnilla, välitunneilla jatkuvasti kahnauksissa ja tappeluissa muiden lasten kanssa, villitsee koko luokkaa”

Luvattomia koulusta poissaoloja oli kolmella nuorella ja läksyjen tekemättömyys oli ongelmana kolmella lapsella. Yhdellä ongelmana oli läksyjen tekemättömyyden sijasta niiden liiallinen tekeminen.

- ”Lintasaillut paljon”
- ”keväästä *opettaja* sanoo, että se on ollut totaalista poissaoloa”
- ”koululla huoli pojista, koska läksyt ovat usein tekemättä tai väärin tehty”

- ”*pojalla* ollut paljon läksyjä tekemättä ja *poika* on kumittanut läksymerkit pois kirjoistaan”
- ”merkkää itselleen myös ylimääräisiä tehtäviä ... *tytöllä* menee läksyjen tekoon niin paljon aikaa, ettei tämä juuri ehdi ulos”

Koulussa maahanmuuttajalapsia ja nuoria kiusataan helposti (ks. kappale 2.4.1). Koulukiusauskokemuksista oli mainintoja kolmella. Näihin osin tuli vahvistusta opettajiltakin. Yksi nuori kertoi opettajan taholta kokemastaan syrjinnästä. Mikäli se pitää paikkansa on se hyvin valitettavaa, sillä opettaja on yksi vähistä lapsen ja nuoren identiteettineuvottelukumppaneista (ks. kappale 2.4). Toisaalta on myös olemassa tutkimustuloksia siitä, että maahanmuuttajat kokevat suomalaisten viranomaisten toiminnan syrjiväksi (ks. kappale 4.4).

- ”*Koululla A pojan* kokema rajukin rasismi on jokapäiväistä ja on *pojalle* todella rankkaa”
- ”[opettaja] sanoo, että *tyttö* joutuu helposti kiusatuksi”
- ”*Tyttöä* kiusattiin aiemmin erilaisuuden vuoksi *koulussa A*, mutta nyt *tyttö* on saanut oman paikkansa”
- ”*pojan* itsensä mukaan hänen luokanopettajansa on viime syyskuun tapahtumien jälkeen muuttunut rasistiksi”

Yksi nuori näytti kokevan ongelmien ratkaisuksi koulun tai opiskelumuodon vaihdon. Kuitenkaan useistakaan vaihdoista huolimatta ongelmat eivät poistuneet. Muutamille oppilaille viranomaiset suosittelivat koulun vaihtoa, mikä lapsilla osoittautui positiiviseksi ratkaisuksi myös lasten itsensä mielestä. Sekä lapsissa että nuorissa koulujen tai opiskelumuotojen vaihtajia oli kaksi.

- ”Haluaa vaihtaa koulun käyntiä *koululle B*”
- ”*poika* haluaa *toisen kaupunkiin* kouluun”
- ”rehtori ehdottaa *pojan* hakeutumista yksityisoppilaaksi”
- ”*poika* tykkää *koulusta B*, innostunut tehtävistä ja pyytää läksyjä ... ei enää haluaisi *kouluun A*”
- ”*pojan* koulun vaihdos on ollut erittäin hyvä ratkaisu äidin ja *pojankin* mielestä”

Koulunkäynnin vaikeuksista huolimatta oppilaista oli myös myönteisiä ja kannustavia mainintoja.

- ”Myönteistä palautetta hänelle taidoistaan ja vahvuudestaan”
- ”oppimisessa ei ole vaikeuksia”
- ”*Poika* on koulussa kiltti ja ahkera, tottelee”
- ”*äiti* kertoo *pojan* aloittaneen [yksityisopetuksen] hyvin”
- ”opettajan mukaan *tyttö* viihtyy luokassa ja pärjäisi opillisesti”

Lapsen ja vanhemman välinen suhde

Neljällä perheellä ei lasten ja vanhempien välisistä suhteista ollut lainkaan mainintoja. Kahdessa tapauksessa oli vain vanhempien tai viranomaisten mainintoja ja yhdessä vain nuoren oma mielipide. Neljässä kerrottiin sekä lasten omista että aikuisten näkemyksistä. Lounavaara-Rintalan ym. (1999) artikkeli antoi hyvin negatiivisen kuvan lastensuojeluperheiden lasten ja vanhempien välisistä suhteista. Tässä aineistossa suhteet vaikuttivat kuitenkin melko toimivilta ja läheisiltä kolmea poikkeusta lukuun ottamatta.

- ”isä kertoi, että hän tulee hyvin toimeen *pojan* kanssa, mutta *tyttö* ei tottele, ei äitiä eikä häntä”
- ”kummatkin vanhemmat tuntuvat heille rakkailta ja poikien toivomus olikin, että vanhemmat eivät riitelisi niin paljon”
- ”lapsilla on lojaliteettiristiriitaa isän ja äidin välillä”

Yhdellä lapsella oli psykiatrien mielestä ongelmia suhteessa isäänsä, jota tapasi harvoin: ”tytön ... pelko isää kohtaan todellinen”. Kuusi lasta ja nuorta kuitenkin kaipasivat isää, joka ei asunut enää heidän kanssaan.

- ”isän tapaamiset ovat poikien mielestä sujuneet hyvin ... ja pojat haluaisivat myös viettää enemmän aikaa isän kanssa”
- ”*poika* kaippaa isäänsä ... isän kanssa ei kuitenkaan halua asua”
- ”oli viihtynyt isän kanssa hyvin ja kaippaa isää”
- ”isä *tytölle* silmin nähden tärkeä, itkee kun tästä tulee puhe”

Yhdessä perheessä isän ja pojan välit olivat erittäin huonot, ajoittain jopa olemattomat. Taustalla tässä oli sekä isän että pojan pakolaisuuden traumat ja lapsiinkin kohdistunut perheväkivalta. Isällä oli ongelmia suhteessaan perheen kaikkiin jäseniin. Forssénin (1991,

83) aineistossa ihmissuhteisiin liittyvät ongelmia esiintyivät nuorilla usein juuri isäsuhteissa.

- ”Näkee selvästi, että isällä ja pojalla on kylmät välit ”
- ”*tulkki* kertoo ... kaikki perheessä tavallaan ’vihaa’ isää, on niin dominoiva”
- ”*isä* ja *poika* eivät halua tavata toisiaan”

Äitien ja lasten suhde vaihteli erittäin läheisestä riippuvuussuhteesta ongelmiin ja kinasteluihin. Nuoren tytön itsenäistyminen on voinut laukasta äidin sopeutumisprosessissa kriisivaiheen, joka entisestään kiristää tytön ja äidin välejä (ks. kappale 2.3.1).

- ”äiti on *tytölle* turvallinen vanhempi, johon *tyttö* on sidonnainen”
- ”vaikka välit äitiin suht hyvät, tämäkään ei tunnu hyvältä”
- ”samalla huomattu äidin keinottomuus *tytön* kanssa”
- ”*äidin* mukaan *tyttö* vain ei koskaan ollut hänen luota poissa kotoa”
- ”*tyttö* kertoo myös kireistä väleistä äidin kanssa”

Äiti

Yhtä perhettä lukuun ottamatta asiakasperheissä oli maahanmuuttajataustainen äiti, jonka luona lapset myös asuivat. Tosin yhdessä perheessä lapset olivat avioeron jälkeen jonkin aikaa ensin suomalaisella isällä. Aineiston ainoa suomalainen äitipuoli oli perheen lapsille ilmeisen tärkeä, vaikka muuttikin pois perheen luota.

Kahdeksan äitiä toi joko itse esille väsymystään tai työntekijä totesi sen. Masennusta oli kolmella. Erilaisissa psykiatrisissa hoidoissa mainittiin olleen neljän äidin ja yksi kävi säännöllisesti terveydenhoitajan luona keskustelemassa. Asiakkuuden alkuvaiheessa neuvolan terveydenhoitaja totesi eräästä äidistä: ”Äiti ei ole kotoutunut tänne”.

- ”perheen äiti todella väsynyt”
- ”äiti väsynyt *tytön* hoitoon ja ollut myös ajoittain suicidaalinen”
- ”*äiti* selvästi uupuneen oloinen, vaikei sitä itse myönnäkään”
- ”äiti on taas kovasti väsynyt, koska huolia on ollut jatkuvasti *pojan* vuoksi ja lasten sairastelun vuoksi”
- ”hän täällä muiden ihmisten kanssa iloinen, mutta kotona itkee”
- ”*äiti* masentunut näissä kovissa paineissa”

Kodin- ja lastenhoidosta oli yksinhuoltajaäitien lisäksi vastuussa kahden perheen äidit. Neljällä äidillä oli erilaisia kasvatusongelmia lastensa kanssa. Näistä yhden äidin ongelmat liittyivät vain lastensuojelullisten toimenpiteiden kohteena olleeseen nuoreen, ei muihin lapsiin. Kolme äitiä käytti fyysistä kurittamista, jota myös tässä aineistossa perusteltiin kulttuurisilla syillä (vrt. mm. Virta 1995a, 221).

- ”äiti vastaa pääosin kodin- ja lastenhoidosta”
- ”*äidille* ei ole apua lasten isän puolelta rahallisesti eikä muutenkaan”
- ”samalla huomattu äidin keinottomuus *tytön* kanssa”
- ”nimenomaan äiti toivoo apua tytön kasvatukseen”
- ”*kotimaassa* lasten lyöminen on sallittua”
- ”*äiti* kertoo avoimesti kurittavansa *tyttöä* fyysisesti, mm. remmillä ... kertoi esimerkin, että kun *tyttö* ei pysy dieetillä, läpsäisee tätä tai vetää tukasta”

Isä

Perheen isä oli yhdeksässä tapauksessa maahanmuuttajataustainen. Näistä vain neljä asui lastensa kanssa. Yksi isä oli jo vuosia asunut erillään muualla Suomessa. Kaksi isää muutti pois kotoa avio- tai asumuseron vuoksi asiakkuuksien aikana ja kaksi asui perheen kotimaassa. Suomalaisista isistä toinen oli muuttanut pois juuri ennen asiakkuuden alkua. Toisen luona lapset asuivat avioeron jälkeen ensin jonkin aikaa. Isistä oli asiakirjoissa enemmän tietoa vain, jos olivat edelleen tiivistä tekemisissä lastensa kanssa. Viidestä isästä ei juurikaan ollut taustatietoja. Seuraavat tulokset eivät siten kata kaikkia aineistoni isiä.

Väsymystä perhetilanteeseen ei mainittu yhdelläkään isällä. Sen sijaan kahdella isällä oli ”hermot tiukalla” ja kolme oli masentuneita. Nämä kolme saivat myös psykiatrasta hoitoa ainakin jonkin aikaa. Yksi isä oli fyysisesti sairas.

- ”isä kertoo pelkäävänsä, mitä hän tekee *tytölle*, kun pinna on hyvin kireällä”
- ”*Isä* on erittäin taitava verbaalisesti ja antaa nopeasti hyvän isän ja puolison vaikutelman ... myöntää kuitenkin, että hermot ovat tiukalla, tiuskii ja suuttuu pienistä asioista ja usein”
- ”isä sairaslomalla masennuksen vuoksi”
- ”ollut masentunut ja suuicideaalinen”
- ”lasten isä ollut psykiatrisella osastolla 5 päivää”

Isien osallistuminen kodin- ja lastenhoitoon oli hyvin vähäistä liittyen usein vain tiettyihin asioihin, esimerkiksi läksyjen tekoon. Yksi isä hoiti lapsia kotona, kun äiti oli kurssilla ja yksinhuoltajaisä huolehti kodista ja lapsista. Varsinaisia kasvatusongelmia oli selkeästi yhdellä isällä. Siihen mahdollisesti vaikuttivat isän pakolaistausta sekä auktoriteettiaseman lasku (ks. kappale 4.1.2).

- ”isä on auttanut ja valvonut läksyjen tekoa”
- ”kun *isältä* kysytään, mitä hän tekee tyttöjen kanssa, hän sanoo käyvänsä kaupungilla heidän kanssaan”
- ”*isä* lupaa auttaa lasten kuljetuksissa”
- ”työntekijöiden kokemus on kuitenkin se, että isä käyttää perheessä melkoista valtaa, josta perheen äiti, *poika* ja *vanhin tyttö* ovat kertoneen kärsineensä”
- ”käyttänyt *toisessa maassa* ollessaan runsaasti väkivaltaa *poikaa* kohtaan, hakannut joskus useita päiviä tajuttomaksi”

Kahdella isällä vaikutti olevan Hirstiö-Snellmanin ja Mäkelän (1998, 28) mainitsema määräävä rooli perheessä. Toinen näistä liitoista päättyi avioeroon ja toinen asumuseroon. (ks. kappale 4.1.2) Yksi isä oli katkaissut kaikki yhteydet perheeseensä ja toinen halusi kyllä tavata tyttärtään, muttei entistä vaimoan tai tämän sukua (vrt. Lounavaara-Rintala 1999, 29-32).

- ”[äiti] pelkää kuitenkin isän reaktioita ja isä ilmeisesti kieltänyt sekä äitiä että poikaa puhumasta”
- ”mies haluaa kontrolloida kaikkia hänen tekemisiään, ei anna hänelle rahaa käyttöön ...”
- ”*isä* ei ole pitänyt mitään yhteyttä”
- ”haluaa laittaa vireille isyyden kumoamista koskevan oikeudenkäynnin”

Muutamilla isillä alkoholinkäyttö heikensi lapsista huolehtimista. Alkoholista käytti runsaasti neljä isää, joista kaksi ei enää osallistunut lasten kasvatukseen ja hoitoon. Alkoholista käytti häiritsevästi myös maahanmuuttajaisä, vaikka ”avioparin uskonto ei salli alkoholin käyttöä” (vrt. Rissanen 1998, 6). Alkoholiongelmaansa isät eivät joko tunnustaneet itselleen tai uskoivat pystyvänsä selviytymään siitä omin avuin. Äitien alkoholinkäytöstä ei aineistossa ollut mainintoja.

- ”alkoholin käyttö lisääntyi”
- ”isä ryyppää usein ja paljon”

- ”*äidin* mukaan *isä* on hyvä isä lapsille kun ei juo ja silloin kun juo ei ole hyvä isä lapsille”
- ”*äiti* arveli, että hänen olisi pitänyt vain sietää miehen juopottelu ja ilkeä käytös”
- ”kokee, että ei tarvitsisi apua päihdeongelmaan”
- ”hän on yrittänyt vähentää alkoholin käyttöään”

Aviosuhde

Lastensuojeluasiakkuuksien alkaessa yksinhuoltajaäitejä oli neljä. Seitsemässä perheessä oli molemmat vanhemmat, joista kuitenkin asiakkuuden aikana neljän perheen vanhemmille tuli avio- ja/tai asumusero. Kahdessa näistä erotapauksista lapset jäivät äidille, yhdessä isälle ja yhdessä ensin isälle ja myöhemmin äidille. Yksinhuoltajaperheitä oli siis asiakkuuksien tai tarkasteluajan päättyessä kaikkiaan kahdeksan. Yksinhuoltajuus onkin lastensuojeluperheillä yleistä (ks. kappale 3.1.1) ja se on myös maahanmuuttajaperheissä suuri palvelujen tarvetta aiheuttava tekijä (ks. kappale 4.1.1). Toisaalta Sippalan (1998, 20) tutkimuksessa valtaosalla huostaanotetuista maahanmuuttajalapsista oli molemmat vanhemmat. Tämän tutkielman perusteella on kuitenkin mahdotonta ottaa kantaa siihen eroavatko avohuollon piirissä olevien maahanmuuttajalasten perherakenteet huostaanotettujen lasten perherakenteista.

Onnellisista parisuhteista ei aineistossa ollut mainintoja. Forssénin (1991, 105) mukaan lastensuojeluasiakkaina olevien vanhempien suhteet ovatkin usein ristiriitaisia tai puuttuvat kokonaan. Aineistossani ongelmallisia suhteita kuvattiin muun muassa seuraavasti:

- ”perheellä ongelmia parisuhteessa”
- ”edes poikien takia *äiti* ei halua olla *isän* kanssa tekemisissä”
- ”*vanhempien* välillä niin syvä viha, että on vaikea selvittää, millä asioilla he tekevät toisilleen vain kiusaa”
- ”isän huonot välit muuhun perheeseen on ollut aistittavissa jo jonkun aikaa”
- ”aikuisten keskinäiset riidat ovat isoin ongelma tapaamisasioiden järjestämisessä”
- ”pariskunta tappelee vastaanotollakin ja syyttelee toisiaan”
- ”vanhempien välit kuitenkin niin tulehtuneet, että keskustelusta ei tahdo tulla mitään”

Perheväkivalta

Muutamissa aineiston perheissä perheenjäsenten paha olo purkautui väkivaltana (ks. kappale 4.1.3). Puolisoiden välistä henkistä ja fyysistä perheväkivaltaa sekä uhkailua oli neljässä perheessä. Yhdessä perheessä isä löi myös lapsia ja poika sisaruksiaan. Äitien käyttämästä fyysisestä kurittamisesta olen kertonut jo aiemmin kappaleessa Äiti.

- ”perheessä ollut ennen tätä, äidin sairaalaan johtanutta kertaa, väkivaltaa”
- ”myös äidiltä vihjailua *isän* väkivaltaisuudesta”
- ”*mies* ei käytä fyysistä väkivaltaa, mutta psyykkistä sen sijaan”
- ”isä kertoo äidin lyöneen lapsia ja häntä”
- ”isän viesti oli aika karusti se, että mikäli poika tulee kotiin, hän teurastaa sekä äidin että pojan”
- ”selvinpäin *isä* ei ole uhkaava”
- ”*äiti* on täysin väsynyt entisen aviomiehensä mustamaalaukseen ja kiristykseen, uhkailuun ja painostamiseen”

Perheväkivallan vuoksi lastensuojelun asiakkaaksi tullessa perheessä vanhemmat eivät olleet halukkaita ottamaan apua vastaan, vaikka väkivalta oli ollut jo pitkäaikaista. Maahanmuuttajien haluttomuudesta puhua väkivallasta kertoivat myös Hirstiö-Snellmanin ja Mäkelän (1998, 25) haastattelemat sosiaalityöntekijät.

- ”kumpikin puolisoista on haluton keskustelemaan perheväkivallasta”
- ”isä kertoo ymmärtäneensä toimineensa väärin vaimoan kohtaan ja hän on päättänyt, ettei se enää toistu”
- ”*isä* uskoo selviytyvänsä omin voimin väkivallattomuuden alkuun”

Sosiaaliset verkostot

Perheiden sosiaaliset verkostot eivät asiakirjojen perusteella vaikuttaneet kovin laajoilta (vrt. Forssém 1993, 154). Kahdella perheellä ei ollut lainkaan mainintoja ystävistä tai sukulaisista ja yhdellä perheellä oli maininta vain isän ”bisneksistä”. Sosiaalisten verkostojen puuttuminen nähdään maahanmuuttajien sopeutumisen ja henkisen hyvinvoinnin kannalta riskitekijänä (ks. kappale 2.3.3 ja 4.1.4). Merkittävät sosiaaliset suhteet ovat vähäisiä myös lastensuojeluasiakkailla (ks. kappale 3.1.2). Sosiaalityöntekijöiden teksteissä verkostojen vähyys selvästi nähtiin puutteena.

- ”saa sitä kautta aikuiskontakteja”
- ”eikä ystäviä taida olla”
- ”tulee toimeen toisten kanssa, ei sydänystävää”
- ”äidin mukaan *asuinalueellakaan* ei ystäviä ole”
- ”sanoo olevansa suht yksinäinen”
- ”lapsilla ei ole ketään lähimaisia kasvunsa tukemiseksi”

Neljällä perheellä oli sukulaisia Suomessa ja viidellä perheellä mainittiin kotimaassa tai kolmannessa maassa olevat sukulaiset.

- ”äidin veli perheineen asuu *kaupungissa* ja heitä tavataan usein”
- ”käy tätinsä luona *toisessa kaupungissa*”
- ”... äidin sisko *kotimaasta* ja ystävä ovat olleet käymässä”
- ”*tyttö* lähdössä äitinsä kanssa joulukuussa *toiseen maahan* äidin sisaren luo”
- ”*äiti* on koko talvikauden suunnitellut *kotimaahan* menoa, koska hänen äitinsä on siellä sairaana”

Rädyn (2002, 164) mukaan perhe- ja kasvatusongelmissa maahanmuuttajat kääntyvät sukunsa puoleen. Näin ei kuitenkaan tapahtunut tässä aineistossa, vaikka sukulaisia oli jopa samassa kaupungissa. Perheet olivat ongelmineen vailla lähiverkostonsa apua ja vain viranomaiset tukivat heitä.

- ”aviopari ei ole kertonut sukulaisilleen”
- ”joku lääkärisukulainen, muttei hänkään ole ottanut *tyttöä* koskaan luokseen”
- ”*äidin* mukaan kukaan *isän* sukulaisista ei pystyisi/haluaisi huolehtia lapsista”

Lasten ystäviä mainittiin kuudella perheellä ja kaverit mainittiin usein nimillä. Ystäviä ei mainittu niillä perheillä, joissa oli hyvin pieniä lapsia tai joiden asiakkuus ei kestänyt kovin kauan. Yhdessä perheessä asiakkuus kesti yli kolme vuotta, mutta silti kouluikäisten lasten ystäväistä ainoa maininta oli: ”poikien kaverit ovat myös usein jopa viisi vuotta vanhempia kuin pojat, mistä *äiti* on myös huolissaan”. Maininnat ystäväistä vaihtelivat.

- ”*poika* kiinnostunut lähtemään [leirille], jos joku hänen kaverinsakin lähtee, X eritoten”
- ”*poika* ja *ystävä* tuotiin poliisilaitokselle asian selvittämistä varten”
- ”X on *tytön* paras kaveri”
- ”äidin luona ei kavereita, isän luona vain pari, kavereita *entisellä asuinalueella*”

- ”lapset ovat saaneet kavereita runsaasti, vähän liikaakin, kun ovat heillä paljon”
- ”tyttö kertoo pyörineensä *ystävän* kanssa kaupungilla”

Yhdessä tapauksessa vanhemmalla, viranomaisilla ja myös pojalla itsellään oli huoli kaveripiiristä ja poika olikin todennäköisesti ajautunut ”huonoihin jengeihin” (vrt. Rissanen 1998, 12-13; ks. kappale 2.4).

- ”sanoo itse olevansa huonossa seurassa *kahden ystävänsä* kanssa”
- ”sanoo, että mikäli hän ei ole mukana, häntä haukutaan pelkuriksi, sanoo menevänsä ryhmän mukana”
- ”*pojalla* huonoja ystäviä, joiden vuoksi äiti myös haluaisi *pojan X-opistoon*”

Äitien ystäväistä oli mainintoja kahdella yksinhuoltajaäidillä. Isillä oli jonkin verran äitejä enemmän tuttavuuksia.

- ”äidin uusi miesystävä X”
- ”[äiti] oleskelee *samanmaalaisten* ystäviensä luona”
- ”*mies* tapasi ystäviään ravintoloissa”
- ”äidin mukaan isällä on tuttavuuksia.”
- ”*isällä* kerrottiin olevan vaihtuvia tyttöystäviä, jotka myös toimivat lastenhoitajina”
- ”*tyttö* ei tykkää joistain isän humalaisista kavereista”

6.2.3 Lastensuojelulliset tukitoimet

Aluksi aineistoa lukiessani minusta tuntui, että perheiden kanssa työskenteli todella monta tahoja ja avohuollon tukitoimia käytettiin monipuolisesti (ks. kappale 3.3.1). Kun sitten myöhemmin konkreettisesti laskin ne avohuollolliset tukitoimet, joita perheet saivat, yllätti tulos minut. Tuki ei ollutkaan kovin monitahoista, vaikka tapaamisia sosiaalityöntekijöiden kanssa olisikin ollut runsaasti. Esimerkiksi perheessä, jossa vanhempien väliset huolto ja tapaamisristiriidat olivat jatkuneet jo jonkin aikaa, kävi perhe ainoastaan sosiaalityöntekijän luona.

Koska aineistonani oli sosiaalityöntekijöiden lastensuojelukirjaukset, saivat kaikki asiakkaat lastensuojelun sosiaalityön tukea. Kun sosiaalityötä ei lasketa mukaan, yksi perhe ei saanut lainkaan muuta tukea ja kahdella perheellä oli käytössä vain yksi muu

tukimuoto. Kaksi tai kolme tukimuotoa oli neljällä perheellä ja neljä tai viisi tukimuotoa kolmella perheellä. Yhdellä perheellä erilaisia tuen tahoja oli kymmenen. Keskimäärin perhettä kohti oli käytössä (sosiaalityö mukaan lukien) neljä eri tukitoimenpidettä. Kuudella perheellä yksi näistä lasketuista tukimuodoista oli aikuisten, lasten tai nuorten psykiatrinen hoito. Näihin kaikkiin tukimuotoihin laskin mukaan myös ne kokeilut, jotka eivät tuottaneet pidempiaikaista asiakassuhdetta.

- ”keskustelu perheneuvolassa ei tuottanut mitään uutta”
- ”*psykologi* tavannut kaksi kertaa, toteaa, ettei ole psykiatrisen hoidon tarvetta”
- ”ehdottomasti ei halua enää perhekeskukseen”

Erilaisia avohuollollisia tukimuotoja aineiston asiakkailta oli käytössä 15, ja ne ovat tavallisimpia kunnissa käytettyjä tukitoimia (ks. kappale 3.3.1). Ikäläisen ym. (2003) haastattelemien työntekijöiden mielestä kodin- ja lastenhoidossa oli maahanmuuttaja-perheiden suurin palvelun tarve. Siihen tukea sai aineistossani neljä perhettä (tehostettu kodinhoidon perhetyö ja päiväkot). Tukitoimet tiivistän taulukossa 4 (sivu 94).

TAULUKKO 4: Avohuollolliset tukimuodot ja niitä käyttäneet perheet

Tukimuoto	Tukea saaneiden perheiden lukumäärä
Tehostettu kodinhoidon perhetyö	3
Päiväkoti	2
Nuorisotyö (leirit)	1
Perheneuvola	2
Perhekeskuksen avotyö	2
Alvari-perhetyö	1
Avohuollon taloudellinen tuki	2
Turvakoti	2
Perhekeskuksen kriisipaikka	2
Lyhytaikainen sijoitus	1
Tukiperhe	2
Tukihenkilö	4
Sosiaalityö	11
Lasten psykiatrinen hoito	3
Aikuisten psykiatrinen hoito	5

Tehostettua kodinhoidon perhetyötä saivat perheet, joissa kaikissa oli alle 3-vuotiaita lapsia. Perheneuvolassa kävi sekä nuori että ala-asteikäinen perheineen. Perhekeskuksen avotyöllä tuettiin sekä vanhempia, ala-asteikäisiä lapsia että yhtä nuorta. Perhekeskuksen kriisipaikalla ja lyhytaikaisessa sijoituksessa oli nuoria ja turvakodissa piipahti kaksi äitiä. Avohuollon taloudellinen tuki kohdistui lasten harrastus- ja leirimaksuihin sekä asunnon säilyttämiseen. Tukiperhe oli ala-asteikäisillä lapsilla ja tukihenkilöitä sekä lapsilla että nuorilla. Edellisten tukimuotojen lisäksi koulunkäynnissä lapset ja nuoret saivat tukea erityisopettajalta (1), oppilashuollolta (6), oppilaanohjaajalta (1) ja yksityisopettajalta (1). (Suluissa kyseistä tukea saaneiden lukumäärä.) Poliisin kanssa oli tekemisissä kolme asiakasperhettä ja yksi nuori tapasi myös poliisilaitoksella työskentelevää sosiaalityöntekijää.

Edellisessä tutkimuotojen yhteenvedossa olen jättänyt laskuista pois erilaiset projektit tai muut vastaavat, joiden tarjoaman tuen luonteesta ei minulla ole tarkkaa tietoa. Joku projekti vaikutti selvästi enemmän tapaamispaikka-tyyppiseltä ja toisessa taas työntekijät tekivät myös kotikäyntejä. Näitä projekteiksi kutsumiani tahoja olivat muun muassa Lyömätön *kaupungin nimi*, Me-projekti, lähiökeskus, lähiötupa ja Setlementti. Sosiaalityöntekijöiden teksteistä ei aina edes selvinnyt, mistä projektista tai millaisesta tutkimuodosta oli kyse, koska he olivat kirjanneet pelkästään työntekijöiden nimiä. Näihin erilaisiin projekteihin osallistui kuitenkin kahdeksan perheen jäseniä säännöllisesti tai satunnaisesti.

Saattoi myös olla, että sosiaalityöntekijät pohtivat jonkun tuen tarjoamista, mutta eivät joko päätyneet tarjoamaan sitä tai asiakkaat eivät sitä halunneet. Tai sitten kyseistä, perheelle ajateltua tukea ei ollut mahdollisuutta sillä hetkellä järjestää.

- ”*poika* voisi hyötyä perheneuvolan kartoituksesta”
- ”olemme myös me viranomaiset miettineet perhekuntoutusta yhtenä vaihtoehtona”
- ”perhe edelleen jonossa Alvareihin”
- ”lasten kotiolosuhteiden pitäisi rauhoittua, jos terapia aloitetaan”

Yleensä viranomainen oli asiakassuhteissa yhteyden ylläpitäjä ja kontaktien ottaja. Yksittäisiä yhteydenottoja asiakkaiden taholta oli neljällä perheellä. Kolmessa perheessä asiakaskin oli aktiivinen yhteydenottaja. Yhdessä nuori itse soitteli aika paljon sosiaalityöntekijälleen aina tilanteiden muuttuessa. Toisessa perheen eri osoitteessa asuva isä otti säännöllisesti yhteyttä sosiaalityöntekijään, kun taas äiti oli yhteydessä sosiaalityöntekijään vain tämän aloitteesta tai projektityöntekijän välityksellä. Kolmannessa perheessä äiti oli aktiivisesti yhteydessä sosiaalityöntekijään lasten asuessa isällä, mutta lasten muutettua hänen luokseen tapahtuivat yhteydenotot aina sosiaalityöntekijän aloitteesta.

Mikäli perheen molemmat vanhemmat olivat palaverissa läsnä, oli isä useimmiten vaimoan aktiivisempi. Tämä voi johtua siitä, että monissa kulttuureissa mies hoitaa perheiden suhteet ulkomailman kun taas naisen tehtävänä on kodin ja lastenhoito. Tässä mielessä maahanmuuttajat ainakin tässä aineistossa erosivat tyypillisistä suomalaisista lastensuojeluperheistä, joissa nainen hoitaa asiakkuutta sosiaalihuollossa (ks. kappale 3.4). Tosin yhden perheen suomalainen äitipuoli oli asiakastapaamisilla miestänsä aktiivisempi,

mikä selittynee suomen kielen taidolla ja suomalaisen yhteiskunnan toimintojen tuntemisella.

Lopuksi vielä muutama esimerkki sosiaalityöntekijöiden omista tukimuotoihin liittyvistä pohdinnoista ja ajatuksista:

- ”oma asiantuntemuksemme ei näihin riitä”
- ”kuitenkin työntekijöitä epäilytti, miten sopimus käytännössä toimisi”
- ”työntekijänä jää miettimään, olisiko joku kolmas vaihtoehtokin otettava mietittäväksi”
- ”lääkärit toivovat ilmeisesti, että sosiaalitoimi ottaa kokonaisvastuun tilanteesta”

Suhtautuminen tukeen

Tukimuotojen määrään ja laatuun vaikuttaa tietysti asiakkaiden halukkuus tuen vastaanottamiseen. (vrt. Kähkönen 1994, 28). Maahanmuuttajille keskustelu lasten kasvatuksesta viranomaisten kanssa saattaa olla outo asia, jota pyritään välttämään (Vuorio 2001, 9; ks. myös kappale 4.2). Aineistossani yksi äiti kertoi tästä avoimesti: ”hänellä on ollut vaikea ottaa aikaisemmin tukea vastaan”. Toisaalta joidenkin asiakkaiden haluttomuus keskustella ja vähäpuheisuus voivat viitata siihen, että heistä viranomaisten ei tulisi sekaantua perheen sisäisiin asioihin (ks. kappale 2.3.3).

Enemmistö asiakkaista suhtautui heille tarjottuun tukeen myönteisesti. Yleisesti avohuollon tukitoimet koetaankin helpottavina (Forssén 1991, 87). Yksittäisistä tukimuodoista asiakkaat saattoivat silti kieltäytyä. Vain yksi suomalainen isä suhtautui negatiivisesti perheen tukemiseen: ”isä on ilmoittanut, että ei tule perheneuvolaan eikä sosiaalitoimistoon, ainoastaan koulun palavereihin voisi tulla lasten asioissa”. Merkille pantavaa onkin, että lasten muutettua äidille kehittyi perheen ympärille huomattava tukiverkko: ”Perheelle annetaan kuitenkin koko ajan paljon avohuollon tukea ja se on koko ajan lisääntynyt.” Isä suhtautui edelleen kielteisesti tukeen: ”isä ei ole hyväksynyt perhenevolakäyntejä eikä lasten tukiperheessä olemista”. Perheiden suostuvaisuus tarjottuihin tukitoimiin ilmeni useammalla tavalla.

- ”puheeksi otettu päivähoitopaikka *tytölle*, neuvola suosittelee ja vanhemmat suostuvaisia”
- ”perhe valmis lähtemään perheneuvolaan”

- ”äiti pitäisi testaamista [koulukypsyys] hyvänä asiana”,
- ”äiti hyväksyy opettajien ajatuksen [pojan] siirtymisestä alkuluokalle”
- ”*avotyöntekijä* kertoo *tytön* odottavan perheneuvolaan pääsyä”
- ”äiti olisi valmis jatkamaan perheneuvolakäyntejä, jos vaan on *tytölle* hyötyä”

Kolme vanhempaa toivoi perheelleen enemmän tukea kuin mitä työntekijät katsoivat tarpeelliseksi tai mahdolliseksi järjestää. Toiveet eivät kuitenkaan mielestäni olleet ylimitoitettuja ja yhteisymmärrys työntekijöiden kanssa syntyi helposti. Yksi syy ylimitoitettuihin toiveisiin saattoi olla tiedon puute lastensuojelun tarkoituksesta tai työntekijöiden tehtävistä (vrt. Ikäläinen ym. 2003, 46-47; Munge 1988, 22).

- ”Kaksi käyntiä viikossa tuskin onnistuu jatkossa”
- ”vanhempien kanssa päästiin sopimukseen [hoitojärjestelyistä]”
- ”isä on toivonut *tytölle* päivähoitopaikkaa joka päivälle, mutta päiväkodissa ei ole ollut paikkaa”
- ”*isä* haluaisi, että poikien asiaa hoidettaisiin eteenpäin”

Tukimuotoihin ja tehtyihin ratkaisuihin oltiin aineistossa tyytyväisiä. Ehkä yksi tapa osoittaa tuen kokeminen tarpeettomaksi tai turhaksi oli olla saapumatta vastaanotoille. Tai sitten poissaoloille oli jonkin muu syy, jota ei mainittu sosiaalityöntekijälle. Saapumattomuutta oli neljällä perheellä.

- ”vanhemmat tyytyväisiä *tytön* päivähoitoon”,
- ”muutoin isä antaa meille positiivista palautetta hyvin tehdystä työstä”
- ”äiti tyytyväinen tukiperheeseen”
- ”johon lasten isä ei saapunut eikä peruuttanut tuloaan”
- ”*X.X:n* varatuille ajoille *poika* ei enää ollut mennyt”
- ”huomioitavaa on, että pariskunnalle on varattu useita aikoja, eivätkä he ole koskaan saapuneet”

Erityisesti psykiatrinen tuki koettiin kahdessa perheessä negatiivisena asiana: ”äiti kertoo psykologin *kotimaassa* tarkoittavan, että on hullu”. Yksi myös henkilökohtaisen tuen tarpeessa ollut äiti ei joko tiedostanut perheensä todellista tuen tarvetta tai hän vähätteli itselleen ongelmien laajuutta.

- ”*tyttö* ja *äiti* eivät menneet perhekeskukseen, koska äidin mielestä tilanne on rauhoittumaan päin”

- ”*äiti* kertoo, ettei koe tällä hetkellä tarvitsevansa tukiperhettä *tytölle*”
- ”sairaalasta tarjottu myös [äidille] psykiatrasta apua, muttei koe tarvitsevansa”

Muutama asiakas toi esiin halun pärjätä omillaan. Erityisesti taloudellisen tuen varassa eläminen ei tuntunut mielekkäältä. Saman olen huomannut myös monilla omilla asiakkaillani turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksessa.

- ”äitiä rasittaa myös kun ei pääse töihin eikä ole löytynyt myös työharjoittelupaikkaa ... kielikurssille ei ole myöskään päässyt”
- ”hänen on vaikea elää sosiaaliavun varassa: haluaisi olla töissä ja ansaita oman elantonsa”

Lasta ympäröivä viranomaisverkosto

Vaikka tukitoimia ei välttämättä perheillä ollutkaan kovin paljon, oli heidän asiakkuutensa aikana kohtaama viranomaisten määrä suuri (ks. kappale 3.4). Tämä johtui niin työntekijöiden vaihtumisesta, asiakkuuden pituudesta kuin parityöskentelystäkin. Lähes jokaisessa toimipisteessä näytettiin työskentelevän pareittain tai tiiminä. Tarkkaa viranomaisten määrää on mahdoton laskea, sillä erilaisissa laitoksissa, kouluissa ja päiväkodeissa perheiden kanssa työskentelee aina useampia työntekijöitä, mutta esimerkiksi perheiden kanssa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden määrä vaihteli perheillä yhdestä kymmeneen.

Asiakirjoihin ei myöskään oltu aina kirjoitettu viranomaisen nimeä, vaan puhuttiin projektityöntekijästä, lääkäristä, tulkista tai opettajasta. Nimeltä mainittuja viranomaisia tai muita työntekijöitä oli kolmella perheellä alle kymmenen, viidellä perheellä 11-20 ja kahdella perheellä 21-30. Suurin määrä nimettyjä työntekijöitä yhden perheen asiakkuuden aikana oli 49. Näihin lukuihin kun vielä lisätään esimerkiksi sairaaloiden, päiväkotien tai perhekeskuksen työntekijät, ylittää viranomaisten määrä todennäköisesti jo sukulaistenkin lukumäärän. Viranomaisten suuri vaihtuvuus voi olla esteenä pitkäjänteiselle perheiden kanssa tehtävälle työlle (ks. kappale 3.4).

Kahdessa asiakasperheessä oli vain alle kolmevuotiaita lapsia, joten on ymmärrettävää, ettei näiden lasten omat mielipiteet tule asiakirjoissa esille. Neljässä perheessä oli kuitenkin jo kouluikäisiä lapsia eikä heidän kanssaan silti keskusteltu lainkaan tai vain

hyvin vähän. Tällöin lastensuojelulain vaatimus lasten omien toiveiden ilmaisemismahdollisuudesta ei mielestäni ole toteutunut (LSL 10§). Yhdessäkin tapauksessa sosiaalityöntekijä tapasi nuorta ensimmäisen kerran vasta, kun hän esitteli pojalle tämän tulevan tukihenkilön.

Vaikka lapset aikaisemmissa tutkimuksissa (ks. kappale 3.4) ja osin myös tässä tutkielmassa mainitaan asiakirjoissa näkymättömiksi, oli aineistossani positiivisiakin esimerkkejä. Tyypillistä lasten kanssa keskustelu oli kotikäyntien yhteydessä. Kolme nuorta oli läsnä lähes kaikissa järjestetyissä tapaamisissa ja heidän mielipiteitään kuultiin. Yhdessä tapauksessa mielestäni jopa hieman unohdettiin vanhemmat ja koko perheen kanssa työskentely. Nämä tapaamiset olivat pääsääntöisesti vain nuoren kanssa, joka asiakkuuden alkaessa oli 13-vuotias ja tarkasteluajan päättyessä 17. Siis vielä alaikäinen ja vanhempiansa vastuulla.

Yhdessä perheessä ala-asteikäisiä lapsia huomioitiin hyvin. Heidän kanssaan keskusteltiin ensimmäisen kerran jo toisella asiakastapaamisella, joka oli kotikäynti. Kotikäyntejä tehtiin muutenkin runsaasti ja lähes aina lasten kanssa juteltiin. Kaksi kertaa tapaaminen järjestettiin vain lapsille. Toisessa perheessä tavattiin lapsia myös kaksi kertaa ilman vanhempia. Tosin ennen ensimmäistä lasten tapaamista oli vanhempia (yhdessä ja erikseen) tavattu jo kymmenen kertaa. Työntekijät kuitenkin pyrkivät huomioimaan myös lasten mielipiteen: ”sovittiin, että tapaamme poikia määrätyin väliajoin ja kuulostelemme tapaamisten onnistumista ja poikien omia toiveita tapaamisten suhteen”.

Ennako-oletuksenani oli, että sosiaalityöntekijät olisivat asiakirjoissa pohtineet asiakkaidensa ulkomaalaisuutta tai yleensä maahanmuuttajuuteen ja erilaiseen kulttuuriin liittyvistä seikkoja. Näin ei juurikaan ollut. Suomen kielen taito oli ainoa, joka mietitytti työntekijöitä. Pari asiakasta toi itse esiin uskonnon merkityksen ja muutamilla oli mainintoja oleskelulupiin ja passeihin liittyvistä asioista sekä asiakkaiden matkoista kotimaihinsa. Aineistossa oli yksittäisiä mainintoja asiakkaiden kotimaista ja elämästä siellä, mutta niitä ei juurikaan yhdistetty senhetkiseen tilanteeseen tai perheen ongelmiin. Yksi sosiaalityöntekijä totesi pojan kouluongelmien alkaneen jo kotimaassa tapahtuneen onnettomuuden jälkeen ja toinen kirjoitti, että ”pakolaistaustat ja -kriisit olisi selvitettävä” – jälkimmäinen työskenteli Maahanmuuttajan palvelupisteessä.

6.2.4 Asiakkuuden kesto ja päättyminen

Lastensuojelun asiakkuuteen sisältyy niin ylä- ja alamäkiä kuin tasanteitakin. Tasanteiden aikana perheiden elämä näyttää rauhalliselta. (Kähkönen 1994, 37.) Asiakkuuden keston laskeminen osoittautuikin mielenkiintoiseksi. Yksi tapa tietysti olisi laskea aika ensimmäisen ja viimeisen asiakaskirjauksen välillä. Tällöin hahmottaisi sen kokonaisajan, jolloin perhe on ollut tuen tarpeessa. Toisaalta se antaisi harhaanjohtavan käsityksen, sillä asiakkuuksissa oli lähes kaikissa eripituisia tasanteita, jolloin sosiaalityöntekijällä ei ollut yhteyttä perheeseen. Pisimmillään nämä tauot kestivät aineistossani yli kaksi vuotta. Jotain asiakkuuksien luonteesta kertoo myös sosiaalityöntekijöiden asiakaskirjausten lukumäärä, jotka esittelin kappaleessa 5.1.2.

Päätelin, että yli kolmen kuukauden tauko tapaamisissa olisi tällainen tasannevaihe ja perheen oletetaan jo jotenkin selviytyvän omillaan tai senhetkisen tuen turvin. Tai ainakin sosiaalityöntekijä haluaa katsoa miten perhe pärjää, jotta tiedettäisiin paremmin jatkotoimenpiteiden tarve. Yli kolmen kuukauden mittaisia taukoja oli aineiston asiakkuuksissa kahdesta kuuteen kertaa. Erilaisia palveluja, kuten avotyötä, perhetyötä tai psykiatrikäyntejä saattoi toki olla näiden pidempienkin taukojen aikana, mutta perhe ei tarvinnut tiivistä sosiaalityön tukea ja koordinointia.

Niinpä päädyinkin tekemään taulukon (taulukko 5, sivu 101), jossa on sekä asiakkuuksien kokonaisajat, ajat silloin, kun niistä on vähennetty kaikki yli kolme kuukautta kestäneet tauot sekä asiakaskirjausten lukumäärä. Vaikka käytössäni oli tarkat päivämäärät, laskin ajat kuitenkin vain summittain lähimpiin täysiin kuukausiin pyöristäen, koska tarkat ajat eivät tämän tutkielman kannalta ole oleellisia. Sillä kestäkö asiakkuus yhdeksän vai kymmenen kuukautta ei ole merkitystä. Jotain kuitenkin kertoo se, oliko perhe asiakkaana kuukauden vai kaksi vuotta.

TAULUKKO 5: Asiakkuuksien kesto

Ensimmäisestä kirjauksesta viimeiseen	Kokonaisajasta vähennetty yli 3 kuukauden tauot	Asiakaskirjausten lukumäärä
1 kk	1 kk	2
6 pv	6 pv	1
8 kk	alle kk	3
3 v 2 kk	11 kk	29
1 v 8 kk	7 kk	13
4 v 3 kk	1 v 5 kk	30
1 v 5 kk	8 kk	21
2 v	2 kk	8
4 v	2 v 2 kk	75
1 v	4 kk	7
5 v 7 kk	10 kk	26

Tauot vähentäen asiakkuudet lyhenivät huomattavasti ja antavat toisen näkökulman perheiden kanssa tehtyyn työhön, etenkin kun nähtävissä on myös asiakaskirjausten määrä. Toisaalta tällainen laskeminen ylipäättään on harhaanjohtavaa, koska ilman perheiden tilanteiden tuntemista on mahdoton päätellä taukojen luonnetta. Osa tauoista liittyy selvästi perheen tilanteen kohentumiseen. Sosiaalityöntekijä oli perheen kanssa tekemisissä enää vain esimerkiksi päivähoidon tarkistusneuvottelussa, lasten psykiatrian palaverissa tai tukiperhepalaverissa. Yhdellä perheellä tauot johtuivat siitä, ettei perhe tullut sovittuihin tapaamisiin. Kokonaisajallisesti pisin asiakkuus oli työllä, joka tarvitsi äitinsä kanssa tukea ala-asteikäisenä, ja jonka ongelmat kärjistyivät uudelleen teini-iässä. Neljä vuotta kestäneessä kaikista tiiviimmässä asiakassuhteessa oli vain kuusi 3-4 kuukauden mittaista taukoa. Samalla perheellä oli myös määrällisesti eniten erilaisia tukimuotoja.

Muutamit tauot herättävät myös kysymyksiä. Miksi esimerkiksi äidin kerrottua huolensa pojan koulunkäynnistä tavattiin poikaa ja äitiä seuraavan kerran vasta viiden kuukauden päästä? Tai jos pojalla on koulussa vaikeuksia ja vanhemmat ovat hänen käyttäytymisestään huolestuneita, miksi asiaan palattiin vasta vuoden päästä? Jälkimmäiseen voi tosin olla selityksenä myös perheen aiempi haluttomuus ottaa tukea

vastaan: ”Äiti ... sanonut, että perhe tarvitsee nyt apua. Vihdoinkin!”. Mutta pitikö asiassa todella odottaa perheen toista tuen pyyntöä, vaikka pojan tilanne oli ollut jo aiemmin hälyttävä? Vanhempien heikko motivaatiohan ei saisi olla syynä olla tekemättä mitään (ks. kappale 3.4).

Nämä asiakkuuksien kestot ovat vain suuntaa-antavia, sillä pelkästään lastensuojelukirjausten perusteella ei asiaa pysty tarkoin kertomaan. Äskeisiin kysymyksiinkin voi löytyä vastaus muista perheeseen liittyvistä muistiinpanoista tai ne selittyvät sillä, ettei sosiaalityöntekijä ole kirjannut kaikkia yhteydenottoja ja tapaamisia. Saattaahan olla, että samaan aikaan toimeentulotukiasiakkaana olleen perheen asioita on myös kirjattu muualle. Sosiaalityöntekijä on saattanut kuukausittain tavata vanhempia toimeentulotukiasioissa ja samalla todennut, ettei sillä hetkellä ole tarvetta lastensuojelulliselle tapaamiselle. Asiakirjat eivät tässä mielessä todellakaan ole aineistona varmoja. Tästä ovat osoituksena myös lastensuojelukirjaukset tytöstä, jonka vanhemmat olivat eronneet, kun lapsi oli kaksivuotias. Sosiaalityöntekijä oli kirjoittanut ”lapsen tapaamisista on neuvoteltu erosta alkaen sosiaalitoimessa” ja kuitenkin minulle tulostetuissa asiakirjoissa oli merkintöjä vasta, kun lapsi oli 8-vuotias. Mihin olivat kadonneet kirjaukset kuuden vuoden aikana käydyistä neuvotteluista?

Kolmella asiakasperheellä lastensuojeluasiakkuus oli päättynyt aineiston keruuajan-kohtaani toukokuuhun 2003 mennessä. Yksi perhe oli muuttanut pois kaupungista ja toisen perheen kanssa ”sovimme, että tämä jää toistaiseksi ainoaksi tapaamiseksi lastensuojelun osalta”. Yhdellä tytöllä hovioikeus päätti, että ”*tytön* oikeus tavata *isää* poistetaan”.

Neljän perheen asiakkuus lastensuojelussa jatkui edelleen tiiviisti keväällä 2003. Tämä oli pääteltävissä esimerkiksi viittauksista kesän suunnitelmiin tai seuraavaan syksyyn, maininnoista yhteydenotoista toisiin viranomaisiin tai uuden palaverin järjestämisestä.

- ”syksyllä tulee pidempi tauko [Alvarin perhetyöntekijän käynneissä]”
- ”*tytön* kuntoutussuunnitelmasta lähetettävä kopio *uuden koulun sosiaalityöntekijälle*”
- ”mahd. palaveri ja sitten ovat yhteydessä meihin”

Neljä perhettä eivät enää keväällä 2003 tarvinneet kovin tiivistä lastensuojelullista tukea. Toisilla tapaamisia sovittiin harvakseltaan ja toiset jäivät ikään kuin seurantaan, koska

senhetkinen tuki oli riittävää. Nämä asiakkuudet jäivät Forssénin (1993, 171) sanoin ”odottamaan perheen uutta tulemistä”.

- ”syksyyn asti mennään entiseen malliin”
- ”hirveän suurta huolta pojista ei ole, mutta varmasti tarvitsevat tukea sekä koulunkäynnissä että perhetilanteessa”
- ”perhe on myös edelleen jonossa Alvareihin”
- ”opettaja huolissaan ... ajattelee, että saattaa olla ongelmia tulossa”

7 POHDINTA

Tutkielmani tulokset eivät ole yleistettävissä, eikä se ollut alunperin tarkoitukseen. Tarkoitus oli tehdä soveltava, käytännönläheinen tutkimus (vrt. Patton 1990, 12, 14). Tulokset ovat arvokasta konkreettista tietoa maahanmuuttajien kanssa tehtävästä lastensuojelutyöstä, joka toistaiseksi on Suomessa vielä hyvin vähän tutkittu sosiaalityön osa-alue. Tutkielma onkin mielestäni pieni, mutta tärkeä lisä maahanmuuttajiin liittyvän lastensuojelututkimuksen kentällä.

Tutkielman teoriaosuuteen tutustumalla voi yleisellä tasolla tutustua maahanmuuttajien kohtaamiin ongelmiin ja heidän parissaan tehtävään lastensuojelutyöhön. Näiden kappaleiden avulla voi joko vahvistaa tulosten antamia käsityksiä tai sieltä voi löytää muita oleellisia tekijöitä, joita aineistossa tai sen analyysissä ei tullut ilmi. Tulokset aineistolainauksineen antavat aiheesta konkreettisia esimerkkejä ja voivat toimia suuntaa antavana työskentelyn tukena näitä ongelmia pohtivalle sosiaalialan ammattilaiselle. Tutkielmasta voikin olla hyötyä maahanmuuttaja-asiakkaiden elämänkentän tuntemuksen laajentamisessa ja heidän syvällisemmän ymmärtämisen tavoittelemisessa.

Itselleni koen tutkielmasta olevan hyötyä oman ammatillisen kasvuni kannalta. Vaikka olenkin työskennellyt maahanmuuttajien kanssa, opin taas lisää heihin liittyviä asioita. Samoin lastensuojeluun perehtyminen oli paikallaan erilaisten perheongelmien lisääntyessä myös omilla asiakkaillani. Asiakastapauksiin tutustuminen antoi ideoita perheiden kanssa työskentelyyn tulevaisuudessa.

7.1 KESKEISIMMÄT PÄÄTELMÄT ASIAKKUUKSISTA

Lastensuojeluasiakkuudet aineistossani olivat taustakirjallisuuden perusteella ulkoisesti melko tavallisia lastensuojelutapauksia (ks. kappale 3). Suurimmassa osassa asiakkuus tuli vireille jonkun viranomaisen huolen kautta (vrt. Forssén 1991, 73). Joko sosiaalityöntekijä itse huolestui perheen tilanteesta tai hän sai yhteydenottoja toisilta sosiaalityöntekijöiltä tai muilta viranomaisilta. Kahdesta perheestä sosiaalityöntekijä sai virallisen lastensuojeluilmoituksen ja kolme asiakkuutta käynnistyi perheen äidin omasta aloitteesta. Yhdestätoista asiakasperheestä viisi tarvitsi lastensuojelullista tukea lasten kasvatukseen tai äidin jaksamiseen. Kolmen perheen vanhemmilla oli huolto- ja tapaamisristiriitoja ja yhdessä perheessä perheväkivaltaa. Kahdessa tapauksessa huolena oli nuoren käyttäytyminen ja koulunkäyntiongelmia. Erityisenä yksityiskohtana asiakasperheiden tilanteista nostaisin esille äitien väsymyksen. Kymmenestä maahanmuuttajaäidistä kahdeksalla oli eriasteista väsymystä ja jaksamisongelmia. Äitien tukeminen jo varhaisessa vaiheessa niin kodin- ja lastenhoidossa kuin kodin ulkopuolellakin olisi erinomainen keino ennaltaehkäistä mahdollisia tulevia ongelmia.

Perheiden tukemisessa käytetyt avohuollon tukitoimet olivat tyypillisiä kunnissa käytettyjä lastensuojelun tukimuotoja (ks. kappale 3.3.1). Sosiaalityön lisäksi perheitä tuettiin muun muassa psykiatrisella hoidolla, tukiperheillä ja -henkilöillä, tehostetulla perhetyöllä, päivähoitolla ja perhekeskuksen avo- ja osastotyöllä. Kaikkiaan tuen eri muotoja oli lyhyt- tai pitkäaikaisessa käytössä 15. Osalla asiakkaista jotkut tuet jäivät vain yrityksiksi. Perhekohtaisten tukien määrä ei mielestäni ollut kovin suuri; etenkin kun Kivinen (1992, 118) kertoi avohuollon tukitoimia yleensä käytettävän monipuolisesti. Kuudella perheellä tukimuotoja oli käytössä kolme tai vähemmän ja kahta perhettä tuettiin neljällä tai viidellä tavalla. Vain kolmella perheellä erilaisia tukimuotoja oli yli kuusi. Näissä luvuissa on myös mukana lastensuojelun sosiaalityö.

Kun lastensuojelun tavoitteena oli vanhempien jaksamisen ja kasvatuksen tukeminen helpottui perheen tilanne pitkälti päivähoitopaikalla tai tehostetulla perhetyöllä. Kun taas ongelmana oli perheväkivalta, nuoren käyttäytymis- ja koulunkäyntiongelmia tai huolto- ja tapaamisasiat, ei perheiden tilanteisiin oikein osattu puuttua tai asiakkaiden saama tuki ei parantanut tilannetta. Toisaalta Forssénkin (1991) toteaa tutkimuksensa perusteella, ettei lastensuojelun tavoitteena näyttänyt lainkaan olevan ongelmien ratkaisu vaan tilanteen

lieventäminen tai pitäminen ennallaan. Useimpien perheiden ongelmat olivat asiakkuuden aikana pysyneet ennallaan tai jopa huonontuneet. (mt., 102, 108.) Esitän kuitenkin vielä esimerkkinä kaksi aineistoni tapausta. Ne jättivät minut pohtimaan, miksi tapauksessa toimittiin kuten toimittiin ja olisiko jotain voitu tehdä toisin?

Ensimmäinen tapaus oli nuori poika, jolla oli käyttäytymisongelmia kotona ja koulussa. Jo toisessa asiakaskirjauksessa sosiaalityöntekijä oli todennut: ”... ja *poika* [tarvitsee] ehkä omat terapiansa, pakolaistaustat ja -kriisit olisi selvitettävä”. Missään vaiheessa myöhemmin (asiakkuus kesti vielä yli kaksi vuotta) ei näihin kriiseihin palattu. Tukiko mikään taho pojan psyykkistä hyvinvointia (ks. kappale 4.4.1)? Asiakkuuden aikana ongelmat pahenivat: väkivaltaa, jengiytymistä, uhkailu- ja näpistyssyytteitä, päihteiden käyttöä sekä erittäin suuria ongelmia koulunkäynnissä. Näitä kaikkia ongelmia oli Sippalan (1998, 21-22) ja Kajavan (1997, 94) tutkimuksissa huostaanottojen syinä. Tällä pojalla vain todettiin tapahtunut. Viimeisimmät sosiaalityöntekijän kirjaukset koskivat ainoastaan koulunkäyntiä ja peruskoulun loppuun suorittamista.

Luovutettiin pojan kanssa tämän lähestyessä täysi-ikäisyyttä? Olisiko pojan asiakkuus ollut erilainen, mikäli heti asiakkuuden alkuvaiheessa menneisyyden traumaista olisi keskusteltu? Olisiko koulunkäynnin tukemisen lisäksi pitänyt yrittää vielä muitakin tukitoimia? Vaaransiko poika vakavasti terveyttään ja kehitystään; täytyivätkö jopa huostaanoton edellytykset? Voi tietysti olla, että poika oli kieltäytynyt puhumasta menneisyydestään ja hänelle tarjotuista tukitoimista. Kieltäytyminen tarjotusta hoidosta voi kuitenkin olla yksi osoitus avohuollon tukitoimien riittämättömyydestä. (ks. kappaleet 3.3.2 ja 4.3.2)

Toinen esimerkkini on perheväkivallan vuoksi sosiaalityöntekijää tavannut pariskunta. Kyseessä oli selvästi Kivisen (1994) esiintuoma asiakkuuden määrittelyvaihe. Sosiaalityöntekijä tarkasteli tilannetta omasta näkökulmastaan ja tulkitse lastensuojelun tarpeen suhteessa perheen ongelmaan ja voimavaroihin sekä suhteessa omiin ja lastensuojelun mahdollisuuksiin. (mt., 26.) Mutta jos väkivalta oli perheessä jatkunut jo pitkään, miksi asiakkuus päättyi ”yhteisestä sopimuksesta” ensimmäiseen ja ainoaan keskusteluun? Etenkin kun myös perheen kouluikäisellä lapsella mainittiin olevan kasteluongelmia? Eikö minkäänlainen seurantatapaaminen ollut tarpeen? Olisiko perheen kokonaistilanteeseen pitänyt perehtyä edes hieman syvällisemmin? Ja olisiko kouluikäisiä

lapsia pitänyt tavata? Vaikuttivatko sosiaalityöntekijän ratkaisuun kaupungin mahdollisesti niukat henkilöstöresurssit (vrt. Forssén 1997,171)?

7.2 KULTTUURIN HUOMIOINTI

Jo pelkästään taustakirjallisuuteen tutustuessani huomasin, kuinka samankaltaisia lastensuojeluperheiden ja maahanmuuttajaperheiden tilanteet ovat. Tosin tilanteisiin on päädytty eri syistä. Kirjallisuuden perusteella molemmissa ”tyyppiperheissä” on työttömyyttä, taloudellisia vaikeuksia ja syrjäytymistä, biologinen perhe on hajanainen ja kokenut menetyksiä, sosiaaliset verkostot ovat vähäisiä ja viranomaisten tuki runsasta, perheenjäsenet ovat kohdanneet elämässään paljon muutoksia. Onko maahanmuuttajaperhe sitten näiden riskitekijöiden perusteella automaattisesti potentiaalinen lastensuojeluasiakas? Forssénin (1993, 68) moniongelmaisen asiakkaan määritelmän mukaan suurin osa maahanmuuttajista olisi myös moniongelmaisia, sillä etenkin pakolaiset tarvitsevat mielenterveyshoitoa traumojensa selvittämiseen, toimeentulotukea perheensä elättämiseen ja ylimääräistä ohjausta ja neuvontaa suomalaisen yhteiskuntaan tutustumiseen.

Näin yksinkertaista määrittely ei voi olla. Ihmistä ei voi nimetä potentiaalisesti lastensuojeluasiakkaaksi tai moniongelmaiseksi vain sen vuoksi, että hän on muuttanut uuteen maahan eikä osaa maan kieltä ja toimintatapoja. Viranomaisten paljon noudattama universalistinen tasavertaisuusperiaate (ks. Pitkänen & Kouki 1999, 56-57) ei toimi maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa, vaan heihin tulisi soveltaa niin sanottua positiivista eriyttämistä – erilaisuuden huomiointia silti tasa-arvoa ja tasavertaisuutta unohtamatta. Kulttuuri ja etnisyys tulisi nähdä yhtenä oleellisena osana asiakkaan identiteettiä (Soydan 1998,33).

Aineistoni tapauksissa ei asiakkaiden kulttuuritaustaa mielestäni oltu huomioitu juuri lainkaan. Jos teksteistä poistaisi nimet ja viittaukset kotimaahan, kielitaitoon ja oleskelulupiin, ei tapauksia välttämättä erottaisi suomalaisten asiakkaiden tapauksista. Soydanin (1988, 29, 32) mukaan työntekijöiden kulttuurisen tietoisuuden ja herkkyiden puute pakottaa heidät käyttämään samoja työvälineitä ja malleja niin suomalaisten kuin maahanmuuttajienkin kanssa. Nämä mallit eivät kuitenkaan aina ole toimivia kaikilla suomalaisilla asiakkailakaan (vrt. Forssén 1993, 170) saati sitten maahanmuuttaja-

asiakkailla (vrt. Hirstiö-Snellman & Mäkelä 1998, 6). Mallien toimimattomuus tuli esille tässäkin aineistossa.

Sosiaalityöntekijän on muistettava, ettei asiakas ole kulttuuristaan erillinen olento, vaan yksilölliset piirteet kulkevat aina rinnan kulttuuristen piirteiden kanssa. Yksilö on aina oman kulttuurinsa edustaja. Tämä koskee myös työntekijää itseään. Hänen ei tule unohtaa omaa kulttuurisidonnaisuuttaan, joka väistämättä vaikuttaa hänen tapansa suhtautua asioihin. Keskustelun ja kysymysten kautta sosiaalityöntekijälle selviää asiakkaan senhetkinen tilanne ja siihen vaikuttavat tekijät. Ehkä helpointa työntekijälle on lähteä liikkeelle hänelle tutuista asioista, joihin hän on törmännyt jo suomalaisasiakkaidenkin kanssa työskennellessään. Mikäli näistä ei löydy maahanmuuttaja-asiakkaan tilanteeseen sopivia selityksiä tai ratkaisuja, voi tarkastelua laajentaa koskemaan asiakkaan kulttuuria, kulttuurien erilaisuutta ja sopeutumista. Toisaalta jo yksilöön tutustumalla sosiaalityöntekijä oppii samalla kuin huomaamattaan paljon myös asiakkaan kulttuurista sekä asiakkaan tavasta suhtautua omaan kulttuuriinsa ja ympäröivään suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan. Nämä tiedot pitää osata ottaa aktiiviseen käyttöön. Monikulttuurinen työ tarvitsee vahvoja, joustavia, avarakatseisia ja suvaitsevia sosiaalityöntekijöitä.

7.3 KEHITTÄMIS- JA JATKOTUTKIMUSEHDOTUKSIA

Koulutus on yksi tapa lisätä työntekijöiden monikulttuurisia valmiuksia. Yleisen tiedollisen ja asenteellisen koulutuksen lisäksi työntekijät ovat toivoneet myös ammatilliseen osaamiseen, käytäntöihin ja työmenetelmiin liittyvää tukea sekä kieliopintoja (Matinheikki-Kokko 1998, 17). Maahanmuuttaja-asiakkaiden määrän kasvaessa olisi luonnollista, että myös maahanmuuttajatyöntekijöiden määrä kasvaa. Tämä antaisi työyhteisöille uutta, kokemukseen perustuvaa näkökulmaa monikulttuuriseen työskentelyyn. Todennäköisesti muiden kulttuurien edustajat ovat edelleen hyvin vähissä suomalaisissa sosiaalitoimistoissa. Ainakin vielä vuosina 1995-1997 huostaanottoja valmistelivat ja niistä päättivät pääkaupunkiseudulla vain suomalaiset työntekijät (Sippala 1998, 24). Männistönkin (1998, 2) mielestä lastensuojelussa tarvitaan uusia työmuotoja ja asennoitumista, jotta kasvavaan monikulttuurisuuden haasteeseen pystytään vastaamaan. Sippalan (mt., 21) lisäksi myös Munge (1998, 21) näkee maahanmuuttajataustaiset työntekijät mahdollisuutena, jota kannattaisi hyödyntää.

Voi hyvin olla, että aiemmin esille nostamiini esimerkkitapauksiin liittyviin kysymyksiin osaavat kyseisten asiakkaiden kanssa työskennelleet sosiaalityöntekijät kattavasti vastata, eikä tarkoitukseni olekaan heidän työtään kyseenalaistaa. Asiakirjoista näihin kysymyksiin ei kuitenkaan vastauksia löydy. Asiakirjojen epämääräisyys harmitti minua muutenkin tutkielman teon aikana ja vaikeutti erityisesti analyysin tekoa. Asiakkaista käytettävät nimet vaihtelivat, teksteissä oli viittauksia edellisiin tai tuleviin tapaamisiin, joista ei kuitenkaan ollut kirjauksia ja jopa muutamat faktatiedot asiakkaista vaihtelivat kirjaajan tai kirjauskerran mukaan.

Kun kaikesta asiakirjojen epäselvyydestä huolimatta huomioin dokumentointiprosessin monimutkaisuuden ja asiakirjojen luonteen (ks. kappale 5.3.3), ja kun tiedän sen valtavan työmäärän, joka sosiaalityöntekijöillä kunnissa on, antoi aineistoni monen perheen kohdalla yllättävänkin hyvän kuvauksen perheen elämästä ja sen viranomaiskontakteista. Silti sosiaalityöntekijöiden olisi mielestäni syytä kiinnittää huomioita kirjaustapoihinsa ja tekstiensä tarkkuuteen. Ulkopuolinen arvioija tai esimerkiksi uusi sosiaalityöntekijä pystyy tarkastelemaan perheiden kanssa tehtyä työtä ainoastaan asiakirjojen kautta (vrt. Kähkönen 1994, 24). Päätelmien ja arvailujen tekeminen viranomaisten asiakirjoista sinnepäin olevien vihjeiden perusteella ei tunnu mielekkäältä.

Koska itsekään en tullut toimeen pelkästään lastensuojelun asiakaskirjausten avulla, voisi tutkielmaani syventää tutkimalla lastensuojelun piirissä olevista maahanmuuttaja-asiakkaista kaikki yleensä sosiaalityössä kirjoitetut asiakirjat: palvelusuunnitelmat, toimeentulotukitekstit, lastensuojelutekstit, huoltoselvitykset, huoltosuunnitelmat, kirjeet, lausunnot. Tällöin niistä saisi niin monipuolisen kuvan asiakkuudesta kuin vain pelkistä asiakirjoista yleensä voi saada. Tästä voisi tehdä tapaustutkimuksenkin tarkastelemalla vain yhden lapsen lastensuojelupolkua – avohuollosta jälkihuoltoon. Hyvin mielenkiintoista olisi myös haastatella näitä kirjauksia tehneitä sosiaalityöntekijöitä ja tutkia heidän kokemuksiaan, asenteitaan ja ajatuksiaan, ja mahdollisesti verrata niitä asiakirjojen teksteihin. Tämä vertaaminen oli yksi ensimmäisistä tutkimusajatuksistani, mutta se jäi pois tutkimusta rajatessani. Asiakasnäkökulmaa tutkimuskentälle toisi maahanmuuttaja-asiakkaiden kokemusten syvälinen tarkastelu. Innolla odotan myös Merja Aniksen työntekijän ja maahanmuuttaja-asiakkaan kohtaamisia käsittelevän väitöskirjan valmistumista.

LÄHTEET

Altheide, David (1987) Ethnographic Content Analysis. *Qualitative Sociology* 10 (1), 65-75. Saatavilla myös www-muodossa:

<http://www.public.asu.edu/~atdla/ethnographiccontentanalysis.pdf>. 2.5.2004.

Alitolppa-Niitamo, Anne (1993) *Kun kulttuurit kohtaavat*. Keuruu: Otava.

Aronowitz, M. (1984) The Social and Emotional Adjustment of Immigrant Children: A Review of the Literature. *International Migration Review*, vol. 28/2, 237-257.

Berger, Arthur Asa (1991) *Media Research Techniques*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage.

Berry, John W.; Poortinga, Ype H.; Segall, Marshall H. & Dasen, Pierre R. (1992) *Cross-Cultural Psychology: Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.

Danska, Katja ym. (1996) *Monikulttuurinen nuorisotyö Helsingissä*. Helsingin kaupunki, Nuorisosiainkeskus, Maahanmuuttajatyöryhmä, Julkaisuja 1996.

Eitinger, Leo (1984) Speciella psykiska problem – till följd av förföljelse, förtryck, fängelse och tortyr. Teoksessa: Eriksson, L. (toim.) *Att ta emot flyktingar. En antologi om flyktingar och flyktingmottagning*. Norrköping: Statens invandrarverk, 88-100.

Ekholm, Elina (1994) *Syrjäytyä vai selviytyä: Pakolaisten elämää Suomessa*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994:9. Helsinki.

Forsander, Annika (1994) *Yksilöt kohtaavat – yhteisöt muuttuvat*. Teoksessa: Forsander, A.; Ekholm, E. & Saleh R. *Monietninen työ. Haaste ammattitaidolle*. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994. Helsinki, 27-40.

Forsander, Annika (1994a) *Monietninen työ – maailma pienoiskoossa*. Teoksessa: Forsander, A.; Ekholm, E. & Saleh R. *Monietninen työ. Haaste ammattitaidolle*. Helsingin

yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994. Helsinki, 51-68.

Forsander, Annika & Ekholm, Elina (2001) Maahanmuuttajat ja työ. Teoksessa: Forsander, A. ym. (toim.) Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Yliopistopaino, 57-82.

Forsen, Katja (1991) Asiakasperheet lastensuojelun sosiaalityössä. Tutkimus Porin kaupungin lastensuojelun asiakasperheistä. Turun yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalipolitiikan julkaisuja, sarja A:31. Turku.

Forsen, Katja (1993) Suojaverkon lapsiperheet. Tutkimus kasvuolopuutteiden takia lastensuojelun asiakkaina olevien perheiden elämänhallinnan ongelmista ja perheiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Turun yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalipolitiikan julkaisuja, sarja A:2. Turku.

Forstén-Lindman, Nina (1995) Utländska adoptivbarn och flykting barn i Finland. Teoksessa: Söderling, I. ym. (toim.) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku, 205-219.

Garmezy, Norman (1983) Stressors of Childhood. Teoksessa: Garmezy, N. & Rutter, M. (toim.) Stress, Coping, and Development in Children. New York: McGraw-Hill, 43-84.

Haarakangas, T.; Ollus, N & Toikka, S. (2000) Väkivaltaa kokeneet maahanmuuttajanaiset: Haaste turvakotipalveluille Suomessa. Tasa-arvojulkaisuja 2000:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Haltsonen, Päivi (1995) Pakolaisuus traumaattisena kokemuksena. Verstasraportti 5. Teoksessa: Söderling, I. ym. (toim.) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku, 187-194.

Hassinen-Ali-Azzani, Tuula (2002) Terveys ja lapset ovat jumalan lahjoja. Etnografia somalialaisten terveyskäsitteistä ja perhe-elämän hoitokäytännöistä suomalaiseen

kulttuuriin siirtymävaiheessa. Kuopion yliopiston julkaisuja, E. Yhteiskuntatieteet 95. Kuopio.

Hirstiö-Snellman, Paula & Mäkelä, Marjukka (1998) Maahanmuuttajat sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaina. Sosiaali- ja terveysministeriö, selvityksiä 1998:12. Helsinki.

Hjarnø, Jan (1995) What is culture and what is weird behaviour? Is culture a relevant concept in social work today? Teoksessa: Söderling, I. ym. (toim.) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku, 37-49.

Ikäläinen, Sinikka; Martiskainen, Taina & Törrönen, Maritta (2003) Mangopuun juurelta kuusen katveeseen – asiakkaana maahanmuuttajaperhe. Vantaa: Lastensuojelun Keskusliitto.

Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela (1997) Maahanmuuttajien sopeutuminen pääkaupunkiseudulla. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1997:9. Helsinki.

Kajava, Mirja (1997) Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Acta Universitatis Ouluensis. E 26. Scientiae Rerum Socialium. Oulu.

Kivinen, Tarja (1992) Lapsiväestö lastensuojelussa tilastotiedon valossa. Teoksessa: Bardy, M. (toim.) Moniääninen laulu lapsuudesta. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 66. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 114-124.

Kivinen, Tarja (1994) Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi. Näkökulmia asiakkuuden määrittämiseen. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Tutkimuksia 45. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kosonen, Liisa (1994) Vietnamilainen oppilas kahden kulttuurin välissä. Teoksessa: Liebkind, K. (toim.) Maahanmuuttajat – kulttuurien kohtaaminen suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 192-223.

Kristal-Andersson, Binnie (1984) Mot förståelse av flyktingens inre värld. Teoksessa: Eriksson, L. (toim.) Att ta emot flyktingar. En antologi om flyktingar och flyktingmottagning. Norrköping: Statens invandrarverk, 101-126.

Kristal-Andersson, Binnie (2001) Att förstå flyktingar, invandrare och deras barn – en psykologisk modell. Lund: Studentlitteratur.

Kyntäjä, Eve (1995) Maahanmuuttajan identiteetin järkkäminen. Teoksessa: Söderling, I. ym. (toim.) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku, 79-96.

Kähkönen, Päivi (1994) ”Vanhemmuuden murtuminen”. Lapsen huostaanotto sosiaalitoimen asiakirja-aineiston valossa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 2/1994.

Laapio, Marja-Liisa (1998) ”Suomi hyvä maa asua, mutta...” Vietnamilaisen pakolaistytön kasvatuskulttuurinen todellisuus. Teoksessa: Monikulttuurinen sijaishuolto. Seminaari Seurakuntien talon valtuustosalissa Helsingissä 24.11.1997. Yhteiset Lapsemme r.y. Julkaisuja n:o 11. Helsinki, 23-32.

Lastensuojelu (1993) Sosiaaliturva 1993:1. Helsinki: STAKES.

Lehtonen, Kimmo (1995) Prinsessa Ruusunen tapaa Turmiolan Tommin ja Mustan-Pekan – Ulkomaalaisuus peruskoulun yhdeksännen luokan oppilaiden mielikuvissa. Teoksessa: Söderling, I. ym. (toim.) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku, 103-124.

Liebkind, Karmela (1990) Pakolaisten mielenterveys ja identiteetti. Suomen lääkärilehti 35/90 vsk 45, 3211-3216.

Liebkind, Karmela (1994) Johdanto. Teoksessa: Liebkind, K. (toim.) Maahanmuuttajat – kulttuurien kohtaaminen suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 9-20.

Liebkind, Karmela (1994a) Vietnamilaisena pakolaisena Suomessa. Teoksessa: Liebkind, K. (toim.) Maahanmuuttajat – kulttuurien kohtaaminen suomessa. Helsinki: Gaudeamus: 162-191.

Liebkind, Karmela (1996) Ennakkoluulot ja niiden uhrit. Teoksessa: Dahlgren, T.; Kortteinen, J.; Lång, K.J., Pentikäinen, M. & Schenin, M. (toim.) Vähemmistöt ja niiden syrjintä Suomessa. Toinen painos. Helsinki: Yliopistopaino, 199-226.

Lounavaara-Rintala, Helena; Varilo, Esko; Vuornos, Pirjo & Wahlbeck, Jan-Christer (1999) Lastensuojelua käyttävät perheet. Teoksessa: Vuorovaikutuskuvioita. Vantaa: Vuorovaikutusprosessien tutkimuskeskus, 27-38.

Lyhyesti pakolaisista ja turvapaikanhakijoista (1992) Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki: Valtion Painatuskeskus.

Maahanmuuttajalasten päivähoito (1995) Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1995:13. Helsinki.

Mailin, Maili & Tiilikainen, Marja (2002) Kaikkea ei pidä selittää kulttuurieroilla. Terve järki pätee myös maahanmuuttajapotilaisiin. Dialogi. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen lehti. 4/2002, 29-30.

Marjama, Riitta (1995) Pakolaisten traumaattisten kokemusten kohtaaminen. Teoksessa: Söderling, I. ym. (toim.) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku, 65-71.

Matinheikki-Kokko, Kaija (1992) Pakolaisten vastaanotto ja hyvinvoinnin turvaaminen Suomessa. Sosiaali- ja terveyshallitus, Raportteja 40/1991. Helsinki: VAPK-kustannus.

Matinheikki-Kokko, Kaija (1997) Challenges of Working in a Cross-Cultural Environment. Principles and Practice of Refugee Settlement in Finland. University of Jyväskylä. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 131. Jyväskylä.

- Matinheikki-Kokko, Kaija (1998) Monikulttuurisuuden ulottuvuudet kulttuurien välisessä asiakastyössä. *Psykologia* 33(1998), 408-411.
- Matinheikki-Kokko, Kaija (1998a) Monikulttuurinen Suomi. Teoksessa: Pitkänen, P. (toim.) Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen. Helsinki: Edita, 9-20.
- Mikkola, Pirjo & Heino, Lisbet (1997) Maahanmuuttajalasten sopeutuminen peruskouluun. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, julkaisusarja A:178. Turku: Turun opettajankoulutuslaitos.
- Mikkonen, Anna (2001) Ilman huoltajaa Suomeen tulleiden pakolaisnuorten sosiaaliset verkostot, arki ja asuminen. Pro Gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Sosiaalipsykologian laitos. Helsinki.
- Moilanen, Merja (1995) Ammattitaito käyttöön monietnisessä työssä. *Sosiaaliturva* 1-2/1995, 4-6.
- Monikulttuurinen sijaishuolto (1998) Seminaari Seurakuntien talon valtuustosalissa Helsingissä 24.11.1997. Yhteiset Lapsemme r.y. Julkaisuja n:o 11. Helsinki, 18-22.
- Munge, Merja (1998) Sijaiskotiperhe erikulttuurisen lapsen kasvun turvaajana – kenen ehdoilla ja arvoilla? Teoksessa: Monikulttuurinen sijaishuolto. Seminaari Seurakuntien talon valtuustosalissa Helsingissä 24.11.1997. Yhteiset Lapsemme r.y. Julkaisuja n:o 11. Helsinki, 18-22.
- Mäenpää, Johanna & Törrönen, Maritta (1996) Dokumentoitu lapsi – Miten lapsi näkyy lastensuojelun asiakirjoissa? Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Aiheita 4/1996. Helsinki: STAKESin monistamo.
- Mäkelä, Klaus (1990) Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa: Mäkelä, K. (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus, 42-61.

Männistö, Yrjö (1998) Seminaarin avaus. Teoksessa: Monikulttuurinen sijaishuolto. Seminaari Seurakuntien talon valtuustosalissa Helsingissä 24.11.1997. Yhteiset Lapsemme r.y. Julkaisuja n:o 11. Helsinki, 1-3.

Ortiz Hendricks, Carmen (1997) The Child, the Family, and the School: A Multicultural Triangle. Teoksessa: Gongress, E. (toim.) Multicultural Perspectives in Working with Families. New York: Springer Press, 37-60.

Pakkanen, Irene (2002) Luontevaan kohtaamiseen on vielä pitkä matka. Sosiaaliturva 7/2002, 14-15.

Patton, Michael Quinn (1990) Qualitative Evaluation and Research Methods. 2nd edition. Newbury Park, London, New Delhi: Sage.

Pietilä, Veikko (1976) Sisällön erittely. Toinen painos. Helsinki: Gaudeamus.

Pitkänen, Pirkko & Kouki, Satu (1999) Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä. Helsinki: Edita.

Pohjola, Anneli (1994) Elämän valttikortit? Nuoren aikuisen elämänselämä toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa. Acta Universitatis Lapponiensis 5. Rovaniemi.

Pohjola, Anneli (1995) Tutkijan sitoumuksista. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 1995:1, 55-58.

Puusaari, Hille (1998) Kulttuurimuutos koettelee maahanmuuttajaa: Psykososiaalinen kohtaaminen. Teoksessa: Pitkänen, P. (toim.) Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen. Helsinki: Edita, 21- 32.

Rantalaiho, Ulla-Maija (1993) Sosiaalityöntekijä lapsen etua etsimässä. Teoksessa: Karvinen, S. (toim.) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Sosiaalityön vuosikirja 1993. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto ry, 104-120.

Rauhala, Urho (1980) Huostaanotto II. Huostaanoton keston selittäminen ja ennustaminen huostaanoton yhteydessä kertyneen asiakirja-aineiston valossa. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuslaitos, tutkimusosasto. Julkaisuja 2/1980.

Rehbein, Jochen (1985) Einführung in die interkulturelle Kommunikation. Teoksessa: Rehbein, Jochen (toim.) Interkulturelle Kommunikation. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 7-39.

Rissanen, Pirjo (1998) Lasten sijaishuolto ja monikulttuuriset lapset. Teoksessa: Monikulttuurinen sijaishuolto. Seminaari Seurakuntien talon valtuustosalissa Helsingissä 24.11.1997. Yhteiset Lapsemme r.y. Julkaisuja n:o 11. Helsinki, 4-17.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D38. Helsinki: Väestöliitto.

Räty, Minna (2002) Maahanmuuttaja asiakkaana. Tampere: Tammi.

Saleh, Raya (1994) Maahanmuuttaja ja Suomi. Teoksessa: Forsander, A.; Ekholm, E. & Saleh R. Monietninen työ. Haaste ammattitaidolle. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Täydennyskoulutusjulkaisuja 9/1994. Helsinki, 69-82.

Satka, Mirja (1989) Dokumentit – avain sosiaalityön näkymättömään historiaan. Sosiaalipolitiikka 1989. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja, 79-91.

Satka, Mirja. (1992) Perheen kahdet kasvot – yksi lähestymistapa hyvinvointivaltion perhekäsitysten tutkimukseen. Teoksessa: Alanen, L. & Kähkönen, P. (toim.) Arki, perhe ja politiikka. Näkökulmia perheeseen ja perhetutkimukseen. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 3. Jyväskylä, 17-28.

Salokanta, Sini (2003) Miten lapsi näkyy lastensuojelussa? Tutkimus Hämeenlinnan lastensuojelun huoltosuunnitelmista. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan- ja sosiaalityön laitos. Tampere.

Scott, John (1990) *A Matter of Record. Documentary Sources in Social Research.* Padstow: Polity Press.

Siikander, Satu (2001) *Child Protection in Finland and England. Comparative Study.* Master Thesis. University of Tampere. Department of Social Policy and Social Work, International School of Social Sciences. Tampere.

Sippala, Jyrki (1998) *Maahanmuuttajalasten huostaanotoista pääkaupunkiseudulla 1995-1997. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1998:3.* Helsinki.

Sirkiä, Sari (1998). *Kielikuvista mielikuviin. Asiakkuuksien rakentuminen sosiaalitoimiston lastensuojelun huoltoselosteissa: viitekehystenä sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi.* Pro gradu -työ. Tampereen yliopisto, sosiaalipolitiikan laitos, sosiaalityö. Tampere.

Soydan, Haluk (1998) *Understanding migration.* Teoksessa: Williams, C.; Soydan, H. & Johnson, M. (toim.) (1998) *Social Work and Minorities. European Perspectives (1998)* Lontoo, New York: Routledge, 20-35.

Suhonen, Heikki (1995) *Kansainvälistyminen koulussa ja päiväkodissa.* Pertti Toukomaan esitelmään liittyvä kommenttipuheenvuoro. Teoksessa: Söderling, I. ym. (toim.) *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat.* Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku, 33-35.

Suoninen, Lea (1995) *Pääkaupungin turvakodissa ulkomaalainen perhe on sääntö eikä poikkeus.* *Sosiaaliturva* 1-2/1995, 21-22.

Suomen säädöskokoelma:

Lastensuojelulaki (LSL) 683/1983.

Söderling, Ismo; Aalto, Anu-Riikka & Kivistö, Jaana (toim.) (1995) *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat.* Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja

kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku.

Takalo, Pirjo (1994) Inkerinsuomalaiset paluumuuttajina: selvitys inkerinsuomalaisten integraatiosta ja viranomaispalvelujen käytöstä. Sosiaali- ja terveysministeriön monisteita 1994:20. Helsinki.

Tesch, Renata (1990) Qualitative Research: Analysis Types and Software Tools. New York, Philadelphia, London: The Falmer Press.

Törrönen, Maritta (1994) Tulkittu lapsi. Teoksessa: Törrönen, M. (toim). Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 54-71.

Törrönen, Maritta & Mäenpää, Johanna (1995) Lapsen tie laitokseen. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Aiheita 5/1995. Helsinki: STAKESin monistamo.

UNHCR/United Nations High Commissioner for Refugees (1994) Refugee Children: Guidelines on Protection and Care. Geneva. Saatavilla www-muodossa sivuilta: <http://www.unhcr.ch>. 2.5.2004.

UNHCR/ United Nations High Commissioner for Refugees (1996) Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees. Geneva. Saatavilla www-muodossa sivuilta: <http://www.unhcr.ch>. 2.5.2004.

Virta, Erkki (1995) Lapset ja nuoret monikulttuurisuuden pyörteissä. Teoksessa: Söderling, I. ym. (toim.) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku, 195-203.

Virta, Erkki (1995a) Lapset ja nuoret monikulttuurisuuden pyörteissä. Verstasraportti 6a. Teoksessa: Söderling, I. ym. (toim.) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8.-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. Turku, 221-223.

Virta, Kari (1993) Oikeudellinen näkökulma lapsen edun määrittelyyn. Teoksessa: Karvinen, S. (toim.) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Sosiaalityön vuosikirja 1993. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto ry, 121-131.

Virta, Kari (1994) Selvitys lastensuojelulain soveltamiskäytännöistä. Lastensuojelun Keskusliitto. Pieksämäki.

Virtanen, Petri (1994) Services Integration for Children and Youth at Risk and Their Families. The Case of Finland. Themes 4/1994. Helsinki: National Research and Development Centre for Welfare and Health (STAKES).

Vuorio, Juha-Pekka (toim.) (2001) Maahanmuuttajat ja monikulttuurisuus sosiaalipalveluissa. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2001:12. Helsinki.

Weber, Robert (1985) Basic Content Analysis. London: Sage.

Williams, Charlotte; Soydan, Haluk & Johnson, Mark R.D. (toim.) (1998) Social Work and Minorities. European Perspectives (1998) Lontoo, New York: Routledge.

Analyysin sisältöluokat

Lastensuojeluasiakkuuteen liittyvät luokat

Asiakkuuden vireilletulo
Lastensuojelun tarve
Lastensuojeluilmoitukset
Lasten tilanne
Lapsi koulussa
Lapsen ja vanhemman suhde
Äidin tilanne
Isän tilanne
Aviosuhde
Perheväkivalta
Sosiaaliset verkostot
Avohuollon tukitoimet
Aktiivinen osapuoli
Suhtautuminen tukeen
Viranomaisverkosto
Lasten huomiointi
Ulkomaalaisuuden huomiointi
Asiakkuuden kesto
Asiakkuuden päättyminen

Taustatekijät

Perheen kansalaisuus
Suomeen tulosityy
Suomessa olo aika
Lapsen ikä
Lapsen sukupuoli
Vanhempien iät
Lasten kielitaito
Vanhempien kielitaito
Perheenjäsenten menneisyys
Työtilanne ja talous
Harrastukset